

સ્વરૂપે ઉદ્ભવી. પૂ. ગા. બાળકાચ હૃદયની હાર્દિક પ્રસન્નતાથી તે માટે આશીર્વાદ આપ્યા, મહાનુભાવ ભગવદીયો અને વિદ્વાનોએ અંતરની શુભેચ્છા અને અનુમતિ આપ્યાં. પ. ભ. શ્રીપ્રેમલાલભાઈ મેવચા (પોરબંદર)એ પોતાનો લેખ મોકલી આપ્યો. ઘણા વૈષ્ણવોએ પોતાના પર આવેલા શ્રીવ્રજરત્નદાસભાઈના પત્રોની નકલ પણ મોકલી આપી. ભાઈ પંકજે તેમના પિતાશ્રીનું સર્વ સાહિત્ય સુલભ કરી આપ્યું. પ. ભ. શ્રીવ્રજરત્નદાસભાઈના વિશેષ સંપર્કમાં આવેલા વૈષ્ણવોએ આ યોજનાને વધાવી લીધી અને સૌએ તેમાં પોતાનો પૂરેપૂરો તન, મન અને ધનનો સહકાર આપ્યો.

તે સૌના કૃણસ્વરૂપે સ્મારક અંથાવલિનો પ્રથમ ભાગ પ્રથમ પુષ્પ રૂપે, બીજો ભાગ બીજા પુષ્પ રૂપે, શ્રીહરિ - ગુરુ - વૈષ્ણવોના કરકમલોમાં પધરાવ્યા બાદ આજે ત્રીજો ભાગ (ત્રીજું પુષ્પ) પ્રકટ કરતાં અમને અત્યંત પ્રસન્નતા થાય છે.

જેમ પ્રભુની અવતારલીલાના પ્રસંગે તેમનાં દર્શન સેવાનો આનંદ ભકતો લે છે અને અનવતાર લીલાના પ્રસંગે તેમનાં શુભગાનથી દેહ ટકે છે, તેમ

તમના સાહિત્ય દ્વારા આપણુ તમના સત્સંગ કરી, મનનું પોષણ મેળવવાનું છે, એ દૃષ્ટિએ આવા અંથો આપણા માટે ખૂબ જ કિમતી અને દરરોજના ઉપયોગી બની રહે છે.

આ ત્રીજા પુષ્પમાં ગીતગોવિંદ, રાસ-પંચાધ્યાયી અને શૃંગારરસમંડનનો સમાવેશ કરાયો છે.

આ સ્મારક અંથાવલિની યોજના જ્યારે તૈયાર કરી ત્યારે એવો ખ્યાલ હતો કે ભગવન્નામનો કદી પણ વેપાર કરવો નહીં. એટલે નહીં નફો નહીં નુકસાનના ધોરણે આ અંથમાળાના ત્રણેય ભાગ સિદ્ધ થાય અને વૈષ્ણવોને પહોંચતા થાય. જો એક હબર વૈષ્ણવ ગ્રાહકો આ ત્રણેય અંથોના ખર્ચ પેટે આગોતરા ગ્રાહક તરીકે રૂ. ૧૦૦/-આપે તો તેમની દ્રવ્ય-સહાયમાંથી બધા અંથો સરળતાથી પ્રગટ થાય. તદુપરાંત વધુ દ્રવ્ય-સહાય મળે તો તેની મદદથી અન્ય સંસ્થાઓને અને વૈષ્ણવોને પણ આ અંથો આપી શકાય.

અંતમાં વાક્યપતિ શ્રીવલ્લભાચાર્યજીના ચરણકમલોમાં આ તૃતીય પુષ્પ સાનંદ અને સદૈન્ય સમર્પણ કરું છું.

સંપાદક.

❖ અનુક્રમણિકા ❖

વિભાગ-૧ : લીલાભાવના વિષયક લેખો

ક્રમાંક	વિભાગ	પાના નંબર
૧.	શ્રી વિકૃલેશ પ્રભુ અને લીલા-રસાનુભવ	૧
૨.	“રસસર્વસ્વમ્”	૫
૩.	“દાનલીલા”	૪૦
૪.	દશ ઉલ્લાસ	૮૮
૫.	શ્રી નંદદાસજી કૃત રાસપંચાધ્યાયી	૧૧૫
૬.	શુદ્ધ રનેહનું સ્વરૂપ	૧૭૦

શ્રી વિકૃલેશ પ્રભુ અને લીલા-રસાનુભવ

લેખક : વ્રજરત્નદાસ ચીમનલાલ પરીખ - પાટણ

જો કોઈને ઘરમાં સુંદર કીમતી આભૂષણો હોય, છતાં તેની તેને ખબર જ ન હોય અને તે પહેરવાનો આનંદ ન લઈ શકે તો તે વ્યક્તિને આપણે કેમી ગણીશું ?

સ્વમાર્ગમાં આવાં કીમતી આભૂષણો છે. પરંતુ મોટાભાગનો વૈષ્ણવસમૂહ તેનાથી અજ્ઞાત છે, એ કેટલું શોચનીય છે !

પરમ કૃપાળુ શ્રી વિકૃલેશ પ્રભુ વિરચિત ‘શૃંગાર રસ મંડન’ અંથ સંપ્રદાયમાં વિરાજે છે. તે સુદૃઢ મણુ થયો છે, તેનું સમસ્તોક્તી ગુજરાતી-ભાષાંતર મણુ થયું છે.

શૃંગાર રસનું એ મંડન છે. મંડન એટલે આભૂષણ-ધરણું. શૃંગાર-રસને શોભાવનાર, દીપાવતાર એ અમૂલ્ય આભૂષણ છે.

સર્વરસોમાં શૃંગાર રસ એ રસરાજ છે. આપણા પ્રભુ રસો વૈ સઃ શૃંગાર રસનું જ સ્વરૂપ છે. વ્રજભક્તો પણ રસરૂપ છે. શ્રુતિ કહે છે.... રસં હિ એવ લલ્લવા આનંદી મવતિ । (પૂર્ણ પુરુષોત્તમ રસ રૂપ છે આ આત્મા એ રસને પ્રાપ્ત કરીને જ આનંદયુક્ત બને છે)

બ્રહ્મસળધ લેતી વખતે આપણે કહ્યું છે કે ‘પ્રભુના આનંદનો લિરોમાવ છે.’ એ આનંદ પુનઃ પ્રાપ્ત કરવા માટે સર્વ સમર્પણ રૂપ બ્રહ્મ-સંબધ છે.

એ આનંદ આપણને પ્રાપ્ત કરાવવા માટે જ શ્રી વિકૃલેશ પ્રભુએ આવા સુંદર અંથની રચના

કરી છે. અને આપણે જ એનાથી વિમુખ રહીએ છીએ. શું એ ખરેખર શોચનીય નથી ?

કવિશ્રી જયદેવજી કૃત શૃંગાર રસાત્મક અંથ ‘ગીત ગોવિંદ’ સાહિત્યસૃષ્ટિમાં અતિ પ્રસિદ્ધ છે. એનાં અનેક પદ-ભાષાંતરો થયાં છે. ટીકાઓ પણ થઈ છે. એ ગીતગોવિંદના ‘શબ્દાલંકાર’ને બાનુએ રાખી સરખાવીએ તો શૃંગાર રસ મંડનનાં ત્રણે કાવ્યો (રસસર્વસ્વ, દાનલોલા, વડોલ્લાસ) એના કરતાં જરાયે ઉતરતાં નથી. પાલકે ચઢી જાય તેવાં છે. વાર્તારસ, પદે-પદે પ્રાપ્ત શતા અલંકારો, મનોહર શૈલી, શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર અને વ્રજપુષ્પકોનો સ્વરૂપ અને લીલાઓનાં રસભર્યાં વર્ણનો, મનોભાવોનું સ્પષ્ટ અને ઉચ્ચતમ નિરૂપણ અને તદુપરાંત સર્વત્ર યોગ્યતા યથેદો પ્રેમલક્ષણા ભક્તિરસ, આવા અનેક તત્ત્વોની અવધિ જેમાં પ્રાપ્ત થાય છે; એવો અતિસુંદર અંથ તે ‘શૃંગાર રસ મંડન.’ આવી એ ઉત્તમ વસ્તુ છે. હા, પણ એક વિશેષ વિચારઃ દયારામભાઈ કહે છે કે :

ઉત્તમ વસ્તુ અધિકાર વિના મળે,
તદપિ અર્થ નવ મરે !

આપણે એના અધિકારી છીએ કે નહિ ? એ કેમ જાણવું ?

એનાં કેટલાંક લક્ષણો છે. એક લક્ષણ તો અંથારભે આપશ્રીએ દર્શાવ્યું છે. પ્રાર્થવે રસિકાઃ દત્તિ । “હું” રસિક ભક્તોને વિનવણી કરું છું કે તેઓ આ અંથ અહુર્નિશ અને યથેચ્છ વિચાર્યા કરે. પરંતુ અરસિકો તો તેમાં દૃષ્ટિ પણ ન કરે”. નંદદાસજી લખે છે કે :—

મો કવિત્ત કોઝ નિરસ ન સુનહી ।
 યહ અક્ષર સુનિ નિજ સિર ધુનહી ॥

વળી એક પ્રસિદ્ધ સુભાષિત પણ છે.

इतर ताप शतानि यथेच्छया ।
 वितर तानि सहे चतुरानन ॥

अरसिकेषु रसात्मनिवेदनं
 शिरसि मा लिख, मा लिख, मा लिख ॥

(હે વિદ્યાતા, બીજાં સેંકડો દુઃખો તારે જે આપવાં હોય તે આપજે. પરંતુ, અરસિકો પાસે રસતું વર્ણન કરવાતું, તું મારા ભાગ્યમાં લખીશ મા, લખીશ મા, લખીશ મા.”)

હવે, અહીં રસિક કોણ અને અરસિક કોણ ? જેને પ્રભુની રસમય લીલાઓ શ્રવણ કરવામાં રસ પડે તે ‘રસિક’ અને અરુચિ, અભાવ કે દોષદષ્ટિ ઉપજે તે અરસિક. વળી, રસિકા: કામવર્જિતા: એ પણ સમજવા જેવું છે. પ્રભુની દિવ્ય લીલાઓ શ્રવણ કરી, હૃદયમાં અવગાહન કરી, આંતરિક અનુભવ કરવા માટે છે; નહિ કે પોતાના દેહ પરત્વે ચોક્ક લૌકિક-વિષયાસક્ત થવા માટે. સોનાની કટારી કેડે ખોસવા માટે હોય છે, નહિ કે પેટમાં મારી આપઘાત કરવા માટે. અવળી ઉપયોગ થઈ જાય તો બાધક થાય. આટલું જ સાચવવાતું. બાકી તો સો ટચતું સોતું છે, એમાં કયાંય છેતરાવાનો ભય નથી.

ઉપરાંત એક બાળત: સંસ્કૃત પદ્યત્રય અને તેમાંય શ્રી વિકૃત્તેશની અદ્ભુત કવિત્વમય આલંકારિક વાણી એનો રસ લૂંટવા માટે કંઈકે ભાષા-જ્ઞાન, કંઈકે કાવ્યરસ દર્શનની હુથોટી જોઈએ ખરી, બાકી તો ‘તુંબડીમાં કાંકરા’, વાંચે જ જાઓ; ન પડે સમજ કે ન આવે આનંદ-ચંચુ પ્રવેશ જ દુર્લભ, આટલી તૈયારી હોય તો, આ અગાધ રસ-સાગરમાં જૂલવાતું સુખ શુભાવવું, એના

જેવી માનવજીવનની નિરર્થકતા બીજી કાંઈ ભાગ્યે જ હોય!

એક પ્રસિદ્ધ સુભાષિત છે—

संसारविषवृक्षस्य द्व फले अमृतोपमे ।
 काव्यामृत-रसीत्वावः संगमः सुजनैः सह ॥

(આ સંસાર તો વિષવૃક્ષ છે. પણ આશ્ચર્ય-જનક એ છે કે તેના પર બે અમૃતકળ લાગ્યાં છે. (૧) કાવ્યરૂપી અમૃતનો રસાસ્વાદ અને (૨) સજ્જનો મહાપુરુષોનો સમાગમ.)

આ અર્થ દ્વારા એ બંને કળ અને તે પણ પરિપક્વ અને મધુર બનેલાં, આપણને પ્રાપ્ત થાય છે. એક તો ઉત્તમોત્તમ કાવ્યરસનો આસ્વાદ અને બીજું સાક્ષાત્ પુરુષોત્તમરૂપ શ્રી વિકૃત્તેશ પ્રભુનો અર્થ દ્વારા સમાગમ-આપણી અલૌકિક વાણીનું શ્રવણ, પછી બાકી શું રહ્યું ?

शिक्षापत्रोनी टीकां श्रीगोपेश्वरं एके स्थणे लभे छे के—पुष्टिमार्गके दोगे फल हैं । स्वरूपानन्दको अनुभव और मगधल्लीला रस ॥ आ अपने कृण आ अर्थ द्वारा प्राप्त थाय छे; केम के तेमां श्री नंदनंदन અને જળભક્તોનાં સ્વરૂપનાં અદ્ભુત રસમય વર્ણનો છે, જે વાંચતાં આનંદ પ્રગટ થાય છે અને લીલાંરસતું તો પૂછવું જ શું; અગાધ અનંત લીલાંરસનો તો જાણે સાગર લહેરાય છે.

શ્રીમદ્ભાગવત દશમસ્કંધ અધ્યાય ૧૯માં ક્ષત ૨૮ શ્લોકોથી જે કાવ્યાયની વ્રત અને ચીર-હરણ નિરૂપણ છે, તેને અદ્ભુત રીતે ખીલવીને શ્રીમત્પ્રભુચરણે ૨૬૩ શ્લોકોનું ‘રચેલું’ કાવ્ય તે રસસર્વસ્વમ્. એમાં આપશ્રીનું અદ્ભુત કૌશલ, કવિત્વ અને ભગવદ્ભાવરસ પદે પદે ઝળકે છે.

બીજું કાવ્ય વાનલીલા એમાં ૨૦૯ શ્લોકો છે. શ્રુતિરૂપા શ્રીચન્દ્રાવલીજીના અલૌકિક સ્વરૂપ વર્ણનથી શરૂ કરીને, રસિક સંવાદ, નિકુન્જ લીલા આદિ વર્ણન છે.

શ્રીમદ્ભાગવતમાં શ્રુતિરૂપા-પરકીયા-શ્રીચન્દ્રાવલીજીનો અદ્ભુત પ્રેમરસ વર્ણવ્યો છે અને તે વર્ણનમાર શ્રીવિકૃત્તેશ છે. સ્વમાર્ગીય ભાવના અનુસાર શ્રીવિકૃત્તેશ ચન્દ્રાવલીજીનું પ્રાગટ્ય છે, એટલે ‘આપણી લીલા તે વહન પોતે કહી, ઉચ્ચાર આનંદ તે અધિક લીધા.’ એ ગોપાલદાસજીની કૃતિ અહીં અક્ષરશઃ સાર્થક થાય છે. પોતે લીલા-મધ્યપાતી છે અને લીલાને વર્ણવે છે પછી અવશિષ્ટ શું રહે ?

સ્વમાર્ગીમાં પ્રભુપ્રાપ્તિના બે પ્રકારો છે. (૧) નામમૃત માર્ગ અને (૨) રૂપામૃતનો માર્ગ. જ્યારે નામ અમૃત મગ જેસે । રૂપ અમીકર મારગ તેસે । (નંદદાસજી). શૃંગાર રસ મંડન દ્વારા શ્રી વિકૃત્તેશ પ્રિયધરની રસ-બંધારી આપણા કર્ણપુટોમાં નાદામૃતરસ રેલાવી રહી છે અને તેમાંથી જ રૂપામૃતરસ પ્રગટે છે. કેમ કે યુગલ સ્વરૂપનાં અદ્ભુત રૂપ-વર્ણનો એનાં ત્રણે કાવ્યોમાં ઓત-પ્રોત છે. બસ, એનું જ ચિંતન થયા કરે તો પછી બાકી શું રહે ?

“જેના હૃદયમાં અખંડ રસિકરૂપ તેને કાંઈ નથી કરવું” રે.
 પૂર્ણ લીલા સહ રાધા મજ્જુપ,
 તેને બાકી નથી તરવું” રે.
 (દયારામભાઈ)

“તારો પ્રેમરસ પાને તું મોરના પિચ્છધર તત્તવનું ટીપણું તુચ્છ લાગે.”
 (નરસિંહ મહેતા)

પુષ્ટિભક્તોના હૃદયનો કામ-પુરુષાર્થ કયો ? યદિ ધીગોકુલાધીશો ઘત: સર્વાત્મના હૃદિ । તત: કિમપરં બ્રૂહિ લૌકિકૈર્વિકૈરપિ ॥ (ચતુ:શ્લોકી-શ્રીમહાપ્રભુજી)

શ્રીગોકુલાધીશના મહાસ્વરૂપને હૃદયમાં ધારણ કરવું એજ પુષ્ટિભક્તોનો કામ છે. એ સિવાય બીજી કોઈ લૌકિક કે વૈદિક કામના એને હોય જ નહિ. પરંતુ, એ કામના કેવી રીતે સિદ્ધ થાય ? પ્રભુ હૃદયમાં કેમ બિરાજે ? દષ્ટિ સ્ત્રીપ સતત એ નંદનંદનનાં લીલાસહિત દર્શન કેવી રીતે થયા કરે ? જેવું શ્રી ગોપીજનોને થયેલું:—

સુકુર મકુર સખ વસ્તુ ભર્ષ
 નયન અચન કિય લાલ,
 દગ પસારું જત જત અલિ,
 તિત તિત લખુ ગોપાલ. (સતસૈયા-દયારામભાઈ)

શ્રી હરિરાયજી, પ્રભુ કેવા હૃદયમાં બિરાજે તેનાં લક્ષણો ગણવતાં, લખે છે કે:—

દીને ગુઘ્થે નિત્પ્રપંચે, લીલાચિતનતત્પરે ॥
 ઇતાદશો તુ હૃદયે હરિરાવિશતે ક્ષણાત્ ॥

દીન, શુદ્ધ, નિષ્કપટ અને શ્રીકૃષ્ણની લીલાના ચિંતનમાં તત્પર એવા હૃદયમાં પ્રભુ ક્ષણમાં પધારે છે. અને એ લીલાઓ શૃંગાર-રસાત્મક જ છે.

कृष्णस्तु केवलं लीलां करोति रसरूपिणीम् ।
 भूमारहरणं चक्रे कलाम्यां एव सर्वथा ॥
 (શિક્ષાપત્ર)

પૂર્ણપુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણ તો આવી શૃંગાર રસાત્મક લીલાઓ જ નિત્ય કરી રહ્યા છે, બુદ્ધિ

ર હરવા રૂપ રાક્ષસોનો વધ વગેરે લીલાઓ તો વ્યૂહાત્મક સ્વરૂપની છે.

આવા રસાત્મક પ્રભુની રસભરી લીલાઓના ચિતન માટે શ્રીવિક્ર્લેશ પ્રભુના આ રસગ્રંથ જેવું સાહિત્ય બીજું કયાં મળવાનું છે?

શ્રી મૂલ્ય-દલાઈ તેલીવાળાએ આ ગ્રંથ પ્રકાશિત કર્યા છે. પ્રસ્તાવનામાં તેઓ લખે છે કે શ્રી ભદ્રશંકર શાસ્ત્રીએ ઉત્સાહથી અને ત્વરાથી તેનું સમક્ષોક્તિ ગુજરાતી ભાષાંતર કરી આપ્યું છે. તે પણ ત્રણે કાવ્યોનું, સંસ્કૃત કાવ્યો સાથે જ છપાયેલું છે.

આવા સમક્ષોક્તિ ભાષાંતરનો પ્રયાસ તો ઘણા જ સ્તુત્ય છે. છતાં, આવા કઠિન ગ્રંથનો ત્વરાથી કરેલો પદ્ય અનુવાદ મૂલગ્રંથ સમજવા માટે પૂરતો નથી. તેમજ એ ગુજરાતી અનુવાદના પૂરા અર્થો પણ સમજી શકાય તેમ નથી. તેથી ગદ્ય ટીકાઓની જરૂર છે. સંસ્કૃત નહિ જાણનાર વૈષ્ણવો એકલી ટીકાઓ ઉપરથી પણ શ્રી વિક્ર્લેશ પ્રભુના રસ-ગ્રંથનો આનંદ લઈ શકશે, આપની કૃપાથી લીલાસાનુભવ કરી શકશે.

“ગીત ગોવિન્દ”નો સમક્ષોક્તિ ગુજરાતી અનુવાદ શ્રી કેશવ હર્ષદ ધ્રુવે અત્યંત પ્રયાસ અને કૌશલથી કરેલો છે. એવો આ કાવ્યનો થાય તો? પરંતુ વહ વિન કહાં?

છેવટે, એ વિચારીએ કે રસ-ગ્રંથોનું પ્રકાશન યોગ્ય છે કે નહિ? પ્રથમ તો એ કે આવા ગ્રંથોને પ્રકાશિત જ ન થાય તો તેના સાચા ગ્રાહકો અધિકારી હોવાને પણ એ ક્યાંથી પ્રાપ્ત થાય?

ન્યાં હોય ત્યાં છુપાવી રાખવાથી કેટલા એનો લાભ લઈ શકશે? અને ગ્રંથના રચનારનો જે કાંઈ હેતુ હોય તે, કેમ સફળ થશે?

દુર્જનોની કુદૃષ્ટિના ભયે ઉત્તમ સાહિત્યને બહાર જ ન લખીએ એ કેમ સમજી શકાય? ભયે માતાઓ પોતાનાં રૂપાંતો આજકાને અને યુવતીઓ પોતાના સુંદર રૂપને શું ધરની ચાર લીલાઓમાં જ છુપાવી રાખવાનું પસંદ કરશે?

એક અંગ્રેજ કવિએ કહ્યું છે કે “તમારી પાસે જે કંઈ ઉત્તમ હોય તે બીજાઓને આપો, તો બીજાઓ પાસે જે ઉત્તમ હશે તે તમારી પાસે આવશે.” આ દૃષ્ટિએ જોતાં, આવા ગ્રંથો અને ટીકાઓ ન્યાં હોય ત્યાંથી પ્રગટ થવાં જોઈએ.

જેઓ અનધિકારી છે તેમને તો એમાં રુચિ જ નહિ થાય. એમાં પ્રવેશ થવો એ પણ ભગવત્કૃપાને જ અધીન છે. તો પછી હર શા માટે?

એક વાર્તા-પ્રસંગ છે. એકવાર કેટલાક વૈષ્ણવોએ શ્રી ગુસાંઈજીને વિનંતી કરી કે કૃપાનાથ, આ કૃષ્ણદાસ રસાત્મક પ્રસંગો ન્યાં ત્યાં કહેતા ફરે છે. આ શું યોગ્ય કહેવાય? શ્રી ગુસાંઈજીએ કૃષ્ણદાસને પૂછ્યું; “કેમ, આ વાત ખરી છે?” કૃષ્ણદાસે વિનંતી કરી કે “મહારાજાધિરાજ, એમને જ આપ પૂછો કે મેં કયા પ્રસંગો એમને કહ્યા?”

પેલા વૈષ્ણવો એક બીજાના સાસું જોવા લાગ્યા. “કૃપાનાથ, એ તો અમને યાદ નથી રહ્યા.” શ્રીગુસાંઈજીએ નિર્ણય આપ્યો કે “ત્યારે તો કોઈ વાધો નથી.”

પરમકૃપાળુ શ્રીવિક્ર્લેશ પ્રભુના પદકમલ-યુગલમાં કેટિકેટિ વંદન હો.

શ્રી વિક્ર્લેશ પ્રભુચરણ વિરચિત શૃંગારરસમંડન
“રસ સર્વ સ્વમ્”
પ્રકરણ : ૧

(મંગલાચરણ-પ્રશસ્તિ:છંદ અનુષ્ટુપ)
કૃપાલીલાસાવિષ્ટ! શ્રીમાન વલ્લભનંદન!
આપનાં માદપદોમાં, કડું કેટિક વંદન.
રસસર્વને મેં જાન-લીલા જલ્લાસ રંજન,
લીલાસાધિધમ્યે આ, શૃંગારરસમંડન.
રચિયુ મૌઠ શૈલીએ, ઉચ્ચોચ રસ-કદપના,
શ્રીકા કાવ્ય ચમત્કારો, અલંકારો રચ્યા ઘણા.
અનેરી રસીલી રિદ્ધિ, રસરાજ તણી ભરી,
પ્રિય-પ્રિયંતમા કેરી, સ્નેહસૃષ્ટિ ખડી કરી.
કાવ્યમૃત-રસોસ્વાદ, અર્થોં એવો અખૂટ ન્યાં,
લીલા રસાનુભવમાં ચિત્ત તદ્દલીન થાય ત્યાં.
આપો વિવૃત્તિ-સામર્થ્ય, કરુણા-દૃષ્ટિએ હસી,
વિક્ર્લેશ પ્રભો! દાસ-‘વ્રજરત્ન’ ઉરે વસી.

ગુવારીનાં રાઘવરમિલનમાકર્ણ્ય પરયા
સહાસા સંસ્મેરસ્મિતલલ્લબિતાએવસુદ્દશામ્ ।
મલ્લ તલ્લમાગ્યોક્ત્યા યવતિ મધુરો-માધવવરો
જ્ઞો-જ્ઞાતો લોકત્રયયુવતિમગ્ન્યઃ સહચરિ ॥૧॥

(૧) હે સહચરિ, જેમણે પોતાના મંદહાસ્ય વડે બધી સુનયનીઓને જીતી લીધી છે; એવી કુમારિકાઓનું શ્રીકૃષ્ણ સાથે મિલન (કેમ થયું) તે તું સાંભળ; જે મિલન માટે લક્ષ્મીજી પણ અભિલાષા રાખે છે (છતાં તેને પ્રાપ્ત થતું નથી) અહા! એ

કુમારિકાઓના ભાગ્યનું શું કહેવું? ત્રિભુવનની રમ્ય રમણીઓ જેને શોધી રહી છે એવા અત્યંત મધુર માધવવર (જેમને) વશ થઈ ગયા છે.

(૨) પૂર્વજન્મમાં જનકીનાથનો સ્નેહ સંપાદન કરી પોતાનો ભાગ્યરૂપ નિધિ જેમણે મેળવ્યો છે; એવાં પ્રિયાઓ વ્રજમાં પ્રગટ થયાં. અત્યંત હર્ષથી ભરેલાં તેઓએ આ ભૂમિ શ્રીહરિને વિરાજવાની અને વિહરવાની ભૂમિ છે એમ નિશ્ચય કરીને વ્રજમાં ઉત્તમ રીતે સ્થિતિ કરી.

(૩) પછી આ સમયે, અહીં પ્રગટ થયા. જેમની ચરણરજ વ્રજજનોના જીવનરૂપ છે એવા નાથ સ્વયમેવ (પોતાની જાતે જ) પ્રાદુર્ભાવ પામ્યા. પોતાના સર્વગુણોની સમાનતા સહિત પ્રગટયા. (અર્થાત્ ગોપીજનોના અને પ્રભુના ગુણોમાં સમાનતા હતી. સમાનશીલ વ્યક્તિને સખ્યમ્. સમાનતા વિના સખ્ય-સ્નેહ કેમ થાય? માટે)

(૪) નંદકુમારના રૂપામૃતના વિલાસોથી સારી રીતે મોહ પામીને (આપશ્રીના સ્વરૂપ ઉપર મુગ્ધ થઈને), અતિ દુર્લભ એવા એમના મિલન માટે (પતિભાવથી એમને પ્રાપ્ત કરવા માટે), હર્ષપૂર્વક, તેમણે વ્રત કરવાની ઇચ્છા કરી.

(૫) અપો, કુમુદ, બર્ષ, કુરબક, મોગરો ઇત્યાદિ પુષ્પોની સંપત્તિ વડે જેણે વસંતને પણ જીતી લીધી છે, એવી હેમન્ત ઋતુમાં વ્રતનો આરંભ કર્યો.

(૬) આ ક્રતુ શીતના આરંભને લીધે પ્રિયતમના ગાંઠ આલિંગન માટે અનુકૂલ છે. આ ક્રતુમાં ચન્દ્રદેવ પણ, પોતાની પ્રિયા રત્નદેવીને આલિંગન કર્યા જ કરે છે. લોખા સમય સુધી ક્રાંતિ પામી, (શીતકાલની રાત્રિઓ લાંબી હોય છે) મૂલમાં સ્લોક ૭ થી ૧૩ સુધી અર્ધ-સંબંધ છે.

(૭) હે નીલ નેત્રોવાળી સગિ, [તું સાંભળ.] શીત્ર (જલદીથી), નીલકમલના વિકસવાથી, એ કુમારિકાઓને કૃષ્ણચન્દ્ર વડે, સત્વરે-નેત્રોત્સવ થશે, એમ હેમંતક્રતુ સૂચવી રહી છે.

(અર્થાત આ ક્રતુમાં નીલકમલો ખીલે છે એ ઉપરથી સૂચવાય છે કે-કુમારિકાઓને પ્રિય વર મળવાથી, એમનાં નીલકમલ સમાં નયનો પણ, પ્રિયને નીરખતાં, હર્ષથી ખીટી ઊઠશે.)

(૮) ચન્દ્રકિરણથી રંગાએલાં, ખીલેલાં મકરન્દયુક્ત કુમુદો હેમંતક્રતુમાં, એ સુંદર નેત્રોવાળી કુમારિકાઓનાં અને નેત્રો ઉપર કેલિ સમયે થનારા ચુંબનના રંગની સૂચના કરે છે.

(અર્થાત, ગોપીજનનાં પોયણાં જેવાં સુંદર-નેત્રો પ્રિયના મુખચન્દ્રના પ્રકાશથી રંગારો, અને મકરન્દ જેવા પ્રિયના અર્ધિત તાંબુલનો રંગ, ચુંબન સમયે લાગશે એમ સૂચવે છે. પ્રિય સમાગમની આગાહી કરે છે.)

(૯) પ્રભાતમાં બિહાર જતાં પોયણાં કે જે ઊગતા સૂર્યના અરુણ કિરણોથી અરુણરંગી બનેલાં છે, તે દ્વારા હેમન્ત ક્રતુ સૂચવે છે કે, આ ગોપીજનોને પ્રિયતમ સાથે (વિલાસાથે) રાત્રિમાં ભગરણ કરવાનું થશે અને તેથી નિદ્રા વડે તેમના નેત્રોમાં આવી અરુણતા પ્રગટશે.

(૧૦) ચક્રવાક પક્ષીઓ ઉચ્ચસ્વરથી ડુદન કરી રહ્યાં છે. શીતલ પવન વાઈ રહ્યો છે. (પોતાના

પ્રિયતમ ચન્દ્રના મિલનથી) કુમુદો આહુલાદ પામી રહ્યાં છે. ચન્દ્ર વિરહીજનો ઉપર બાણે કે અગ્નિ વરસાવી રહ્યો છે. આ બધા વડે, હેમન્તક્રતુ વિરહીજનોને (શીતકાલની લાંબી રાત્રિઓમાં) લાંબા સમય સુધી બાણે કે તપ કરાવી રહ્યો છે. તપસ્વીની પદવી પ્રાપ્ત કરાવી રહ્યો છે.

એ કેવી રીતે કે વિચોગી ચક્રવા ચક્રવીના વિરહના ડુદનનો સ્વર સાંભળી વિરહીજનો નિઃપ્રિયના સ્મરણથી વિરહદુઃખ અનુભવે છે. શીતલ પવનના સપાટા, વનનાં કોઈ તપસ્વીની જેમ, એમને વાય છે (જિભા આપનાર પ્રિયનું આલિંગન તેમને પ્રાપ્ત નથી.) પોતાના પ્રિયતમ ચન્દ્રનું મિલન પામી આહુલાદિત થતાં પોયણાંને જોઈને વિરહીજનો પોતાના દુર્ભાગ્યથી વધુ દુઃખ પામે છે. આમ બાણે કે આ ક્રતુ વિરહીજનોને-તપ કરનારની જેમ, કષ્ટ સહન કરાવી રહી છે.

અહીં કુમારિકાઓ પણ વિરહિણીની સ્થિતિમાં જ છે ને! કેમકે પ્રિય હજુ મળ્યા નથી. અને વ્રત કરી રહી છે તે દેહદમનરૂપ તપ જ છે.

(૧૧) પોતાના પ્રિયતમ એવા સુંદર ચન્દ્રને જોઈને કુમુદ-વધૂઓ [કુમુદિનીઓ] પ્રગટ રીતે પુષ્પવતી બનેલી (રજસ્વલા બનેલી) છતાં કામવાસના વડે હરાયલી સ્ત્રીઓને લીધે, મિલકુલ શરંભાતી નથી. એ જોઈને ખીલેલાં મોગરાના પુષ્પો તેને હસી રહ્યા છે. [હાસ્યમાં મુખ-વિકાસ થાય છે તેમ મોગરાનાં પુષ્પોનો વિકાસ તે તેનું હાસ્ય. મોગરાનો પ્રવેતર ગાંજને હાસ્યની એવ પ્રભા તેમજ કુમુદિનીનું પુષ્પ ખીલતાં મધ્યમાં લાલ મકરન્દ દેખાય છે, માટે પુષ્પવતી કહેવી છે.)

(૧૨) રાત્રિમાં શ્રી યમુનાજીનાં જલ જે કંઈક જાણ્યું હતાં તે પ્રભાતે થતાં શીતલ બન્યાં. તે સૂચવે છે કે આ ગોપીજનોના ઉરમાં જે પ્રિયસંગમની

અભિલાષારૂપી તાપ હતો તે હવે આ જલની જેમ શીતલતાને પ્રાપ્ત થશે. (અર્થાત-આર્તિ-તાપ દૂર થઈ પ્રિયતમના અંગ-સંગથી શીતલતા હવે સત્વરે થશે.)

(૧૩) એ કુમારિકાઓને શીતલ જલમાં કંપ પામીને મુખથી સ્તીકાર નીકળે છે અને અંગ પર શોમાય થાય છે, તે આ હેમંતની ક્રતુ બાણે કે તેમને પ્રજ્વળની રતિકેલિ માટે થોડા માનીને, રતિ-સમયે થતાં કંપ, સ્તીકાર અને પુલક (શોમાય) બાણે કે અગાઉથી જ શીખવી રહી છે.

(૧૪) હેમન્તક્રતુ પડરૂપે (છ પ્રકારે) કુમારિકાઓને સૂચન કરી રહી છે. (૧) પુષ્પ વિકાસ (૨) આત્યંતિક રમણના શ્રમથી થતો પ્રસ્વેદ (૩) વિરહ (૪) ધારાવાહી અશ્રુઓ (૫) દિવસે દરિવિરહની જિભા અને (૬) રતિ સમયના સ્તીકારો. આમ છ પ્રકારે કુમારિકાઓને પ્રભુમિલન પહેલાંની અને પછીની સ્થિતિનું સૂચન થઈ રહ્યું છે.

(૧૫) એ બધાં કાલિન્દીમાં સ્નાન કરીને, પછી ખીલ્યાં શુદ્ધ વસ્ત્રો પહેરીને, મન, વાણી અને કાયા વડે પ્રયત્નપૂર્વક, કાત્યાયની દેવીનું પૂજન કરવા લાગ્યાં.

(૧૬) પૂજન સમયે વેદમંત્રોચ્ચારો થતાં જોઈએ તે કોણ કરે છે? તો કહે છે, ભ્રમર રૂપી મુનિઓ બાણે કે કુમુદવનમાં જઈને વેદની શ્રુતિઓ બાણી રહ્યા છે. કઈ શ્રુતિઓ? શૃંગારરસાત્મક વાક્યો એ જ છે એવું પ્રતિપાદન કરતી-રસો વસા. एकोहम् बहुस्याम् । એ શ્રુતિઓને બાણી રહ્યા છે.

અર્થાત કુમુદ-પુષ્પોના સમૂહ ઉપર ભ્રમરો બેસીને ગુંબરવ કરે છે તે બાણે કે મુનિઓ વેદમંત્રો બાણી રહ્યા છે. શા માટે આ જ શ્રુતિ કલ્પવામાં આવી? આ રસરૂપ પ્રદાની પ્રાપ્તિ માટે જ કુમારિકાઓ વ્રત કરી રહ્યાં છે, તેથી.

(૧૭) હે સગિ! હવે થોડા સમયમાં ચન્દ્ર અસ્ત થશે તો પણ આ કુમુદનાં પુષ્પો ખીલેલાં જ રહેશે. કેમકે એ એક ચન્દ્રને પદલે સોળસહસ્ર ગોપીજનોના મુખચન્દ્ર અહીં ઉદય પામેલા છે.

(૧૮) સૂર્ય હજુ જાગ્યો નથી તો પણ કમળો અર્ધા ખીલી ગયાં છે, કેમકે ગોપીજનોના દાંત અને અધરોનો અલૌકિક સુંદર પ્રકાશ એ કમલો પર પડી રહ્યો છે. અને જેમ એ કમલો ખીલવા લાગ્યાં છે તેમ ગોપીજનોનાં હૃદય પણ હવે થોડા સમયમાં પ્રભુના મિલનથી હર્ષથી ખીલશે એવું શુભ સૂચન થઈ રહ્યું છે.

(૧૯) ચક્રવાક પક્ષીનાં યુગલો, 'હવે અમારો ફુલ-ખન્ધુ સૂર્ય ઉદય પામશે' એમ બાણીને, શોક ત્યજીને, અત્યંત હર્ષથી, નર-પ્રાદા એકબીજાની પાસે જઈ રહ્યાં છે. [સૂર્ય તેમનો ફુલ-ખન્ધુ કેમ? રાત્રિએ વિખૂટાં પડનાર ચક્રવાકના વિરહદુઃખને, દિવસ ઉગાડી દૂર કરનાર હોઈને સૂર્ય તેમની સમગ્ર ભતિનો મિત્ર ગણાય.]

(૨૦) અભિસારિકા બનેલી સ્ત્રીઓ, ત્વરિત ગતિથી ચાલી રહી છે, તેથી તેમના નૂ પુરનો ધ્વનિ નીકળી રહ્યો છે. એ બાણે કે ધ્વનિ નથી પરંતુ એ નાદરૂપે એમનાં સર્વપાપ બહાર નીકળી રહ્યાં છે.

[રાત્રિના સમયમાં પરપુરુષગમન કરતી પ્રમદાઓ પ્રભાત થતું બાણી પાછી સ્વગૃહે ફરે છે ત્યારે, વહેલું વહેલું ઘેર પહોંચવાને ત્વરિત ગતિએ ચાલે છે; ત્યારે નૂ પુરનાદ અધિક થાય છે. તે બાણે કે નૂ પુરનો નાદ નીસરતો નથી પરંતુ તેમનું પરપુરુષ ગમન રૂપી-પાપ બહાર નીકળી રહ્યું છે. એટલે ખીલ્યો એ નાદ સાંભળીને બાણી જવાથી એ પાપ પ્રગટ થાય છે. અથવા પાપનું પ્રકાશન થવાથી તેઓ પાપ-મુક્ત બની જાય છે. પ્રભાતવર્ણન તરીકે, શૃંગારરસવિષયક હોઈને, આ વર્ણવવામાં આન્યું છે.]

અહીં કુમારિકાઓ પણ અભિસારિકાઓ જેવી જ છેને!

(૨૧) જે પૂર્વ દિશા સામે સુખ રાખીને તેઓએ પૂજન કર્યું; તે દિશા પણ જ્યાં રાગવતી બની ગઈ [અરુણોદયને લીધે લાક્ષ્મી રંગની], તો પૂજા દ્વારા જે વર પ્રાપ્ત કરવા છે તે કૃષ્ણ રાગી [અનુરાગી-સ્નેહી] બનશે, એમાં શું આશ્ચર્ય છે!

(૨૨) શ્રી યમુનાજીની રેતી વડે કાત્યાયની દેવીની અદ્ભુત મૂર્તિ બનાવી. વેદના મંત્રો વડે યથાવિધે એ મૂર્તિમાં દેવીનું આહવાન કર્યું. એ દેવીને પવિત્ર પાદ અને આગમન, અર્ધ સહિત આપ્યું. પછી વસ્ત્રો પહેરાવ્યાં. તેનાથી દેવી કાત્યાયની શોભતા લાગ્યાં.

(૨૩) પછી પ્રિયાઓએ, તે કુંકુમ અને ચંદન અને સુવર્ણનાં સર્વ પ્રકારનાં આભૂષણોથી તેને ભૂષિત કરી.

(૨૪) તે શુદ્ધ વિશુદ્ધ લાવવાળી કુમારીઓએ, સુગંધયુક્ત પુષ્પોથી બનાવેલી માલા પહેરાવીને વિવિધ કુસુમો અને નવાંકુરો વડે તેનું અર્ચન કર્યું.

(૨૫) પીળા અને લાલ અક્ષત વડે વિવિધ ધૂપ અને દીપ વડે (પૂજન કર્યું) અને પોતાને પ્રાપ્ત કરાવી આપનાર દેવી સંતુષ્ટ થાય છે, એવી મનથી લાવના કરી.

[૨૬-૨૭] ઘીના બનાવેલા વિવિધ માલપૂડા, ખજૂર, કેરી, નાળિયેર, કેળાં, શેરડી, દાડમ, દ્રાક્ષ, અંકુરી—આવા ઉત્તમ મધ્યમ પ્રકારના અમૃત જેવા ફલોનું નૈવેદ્ય ધરીને, આચમન કરાવીને, તાંબુલ અર્પણ કરીને, એ બધાંએ ભક્તિલાવ-પૂર્વક તેને નમન કર્યું.

(૨૮) વેદમાં જેમની મતિ લાગેલી છે એવા સુનિવરેતા હૃદયમાંથી પ્રગટેલો, છતાં શાસ્ત્ર-

વિધિમાં જે અપ્રગટ છે, તેવા મંત્રનો એ કુમારિકાઓ હર્ષપૂર્વક જપ કરવા લાગી. "હે કાત્યાયિ મહાભાગે (મહામાયે) મહાયોગિની, રતિરસનાં અધીશ્વરી હે દેવી!"

આમ જપતાં જપતાં એ સર્વ ગોપીજનો મૌન બની ગયાં, અને અધિક શોભવાં લાગ્યાં.

(૨૯) તેઓ કહે છે કે અમે જે આ સુકૃત કર્યું તે વડે કરીને શ્રીપતિને જ અમારા પતિ કરો. અમે આપને સાંપ્રાંગ નમન કરીએ છીએ. આપે સૌનું ઇષ્ટ સિદ્ધ કર્યું છે અને કરો છો. (તો અમારું પણ ઇષ્ટ સિદ્ધ કરો.)

(૩૦) હે સુમુખિ! પછી તો સ્વતઃએવ (સ્વયં, પોતાની મેળે જ) પ્રિયતમ એમના હૃદયમાં શીઘ્ર પ્રગટ થયા. અને તેથી કરીને એમના હૃદયમાં કેવા કેવા ભાવો ઉદ્ભવ્યા (કેવા ભાવોને તે પ્રાપ્ત થયાં) તે તો હું જાણતી જ નથી અર્થાત્ કાત્યાયની દ્વારા નહિ, પણ સ્વયમેવ પ્રભુ તેમના હૃદયમાં પ્રગટ્ય, અંતરમાં પ્રિયભવન થવાથી જે ભિંમિઓ પ્રગટી તે તો અગમ્ય-અનિવર્ચનીય હતી.

(૩૧) શ્રીગોપીજનવલ્લભનો પતિરૂપે હૃદયમાંજ આવિર્ભાવ થયો અને તેમની સાથે વાર્તાલાપ કરવા લાગી ગયાં. [એનાથી એવો અદ્ભુત સુખ-સંતોષ પ્રાપ્ત થયો કે, એ સુખ આગળ] તેઓ ત્રણે લોકને તૃણ સમાન ગણવા લાગ્યાં. અને સુકૃતને તુચ્છ સમાન માનવા લાગ્યાં.

(૩૨) અને તેઓ પ્રતીક્ષા કરવા લાગ્યા કે એવો મંગલમય સમય ક્યારે આવે કે જ્યારે આ પ્રિયનો (પ્રગટ) અંગ-સંગ થાય અને અમારા મનોરથો પૂર્ણ થાય.

(૩૩) હે સુમુખી, તેઓ ભદ્રકાલીનું અર્ચન કરવા લાગ્યાં. ભગવદ્ભાવરૂપી અમૃતસમુદ્રની

વહરીઓથી સિંચાતાં તેઓ ઉદાર મનવાળાં અને હર્ષિત થયાં.

[સંગ્રહ—સૂચન : હવે ૧૩ શ્લોકોથી (શ્લોકો ૩૪ થી ૪૬) ગોપીજનો પ્રિયસમાગમના જે મનોરથો કરે છે તે વર્ણવે છે.]

(૩૪-૩૫-૩૬-૩૭) ગોપીજનો વિચારે છે. "હવે પ્રિયતમ પધારશે, એ કેવા છે? મોર-સુકૃતધર, ચન્દનઅર્ચિત સુન્દર અંગોવાળા, સુરેન્દ્રના મહાન્મજ્જહસ્તી [ઐરાવત]ની ગતિ [મલપતીચાલ]ના મહાન્મજ્જહસ્તી કરતા, જેમના પુષ્ટ નિતંબો નિર્મલ અમૂલ્ય પીતાંબરની શોભાથી શોભી રહ્યા છે એવા, ચાલતાં કટિમેખલા અને નૂપુરો રણકાર કરી રહ્યાં છે એવી મનોહર ચાલથી ચાલતા, ડોલતાં કુહલોવાળા, કંઈ ઘેન ભરેલાં નેત્રકમળો-વાળાં, સહજ સ્મિત વડે જેમનું સુખકમલ મોહ ઉપજાવે છે એવા, મોગરાના પુષ્પોની માલા ધારણ કરેલા આવા પ્રિયતમ, એકલા એકાંતમાં, મારી પાસે કંઈક ઉતાવળા-ઉતાવળા પધારશે.... અને જેમ પ્રાંભ ઋતુમાં ચાલકીને મેઘ મળે તેમ તમ દર્શિવાળી મને, ઉન્નત (બિચી) દર્શિ કરીને, આતુરમનવાળા બનીને, તેઓ મળશે.

(૩૮) અને, મારા કરેલા આ વત-સુકૃતના ફલરૂપે, મરકતમણિના સ્તંભ જેવા, પોતાના બને બાહુ વડે, પોતાના વિશાલ ઉરસ્થલ સાથે મને આલિંગન આપશે તેમજ હું પણ મારાં ઘન સ્તન મેઘ્યે ફળાવીને, એમને રોમાંચિત એવી મારી સુખલાસી વડે, લાંબા સમય સુધી ગાઢ આલિંગન આપીશ.

(૩૯) પ્રિયતમ મારો કેશપાશ પકડીને, ઉચ્ચ સ્વરથી ચુંબન કરશે. તે સમયે એમની સુંદર નાસિકાનું મોતીનું નકવેસર, દોલાયમાન થશે; અમૃતથીયે મીઠકાં વચન વહશે અને એમના સુંદર રંગયુક્ત [તાંબુલ રંગયુક્ત] દંત પ્રગટ થશે.

(૪૦) આપનો અધરોષ [નીચલો ઓઠ] જે નૈસર્ગિક રીતે જ લાલ છે તેનું અમૃત [અધરામૃત] મને પાશે અને ભાવ [પ્રેમ]નો આવિર્ભાવ થતાં રસયુક્ત વિલાસ કરતા તેઓ મારા અધરનું પાન કરશે, જ્યારે હું [અધર ખંડત આદિ કારણે] સીત્તાર કરતી હોઈશ.

(૪૧-૪૨) [આલિંગન આપવામાં] મારા અંગ ઉપર કરેલા ચંદન-લેપન જેટલો અંતરાય પણ જેમને ગમે નહિ એવા એ સહજસુંદર અંગોવાળા અતિઉદાર પ્રિયતમ, આલિંગનમાં નડતા મોતીના હારને પણ પાછળ નાખી દઈને એકાંતમાં આવીને મને આલિંગન આપશે; તે સમયે આપે નીલ-કમલની માલા ધારણ કરેલી હશે, ઠસ્તુરીનું તિલક કરેલું હશે, અને એના ઉપર કેદાની લટો બીડીને છવાયેલી હશે.

(૪૩) આ રીતે [થતાં] હું મારી સખીઓ સહિત મળીને, વૃંદાવનની કુંજમાં જઈને, ભાગ્ય ઉદય થતાં, શ્રી નંદકુમારને મળીને સુખ પ્રાપ્ત કરીશ.

(૪૪) જ્યાં મંદમંદ પવન ભાઈ રહ્યો છે એવા શ્રી યમુનાજીના તટ ઉપર હું એકલી જ જઈને એકાંતમાં મળેલા પ્રિયતમ સાથે, લાંબા સમય સુધી, અનેક રતિ-આસનોપૂર્વક રમણ કરીશ.

(૪૫-૪૬) તે પ્રત્યેક ગોપીજન (દરેક જણ જુદા જુદા), આવા અનેકવિધ મનોરથો કરતાં કરતાં, નૈસર્ગિકલાવ શ્રી કૃષ્ણમાં થવાથી, અન્યને પૂજવા અસમર્થ જ બન્યાં. ત્રજ્જરજની રચેલી દેવીના સમહ દ્વારા (દેવીના અનેક સ્વરૂપો રચેલાં!) અમારા હૃદયમાં પ્રગટેલા શ્રી નંદનંદન એ જ પોતે સ્વયમ અમારા પતિ થાઓ, એવો ભાવ રાખીને તેમને જ (નંદકુમારને જ) નિરંતર પૂજવા લાગ્યા.

[કેમ કે ભગવદ્ ભાવનું પ્રાબલ્ય થતાં, તેઓ અન્યાયન સમર્થા:] (પ્રભુ સિવાય બીજાને પૂજવા અસમર્થ) બન્યાં એટલે પોતાના હૃદયમાં પ્રગટેલા શ્રી નંદનંદને જ પૂજવા લાગ્યાં.]

(ઉપર પ્રમાણે નિત્યક્રમનું સામાન્ય વર્ણન કરીને, હવે, પ્રભુ જે દિવસે મળ્યા અને ચીર હરણ કર્યા તે દિવસની વિશિષ્ટ લીલાને વર્ણવે છે.)

(૪૭) હે સખિ, રાત્રિભર પોતાના મનની ભાવનાથી પ્રિયતમ સાથે વિવિધ પ્રકારનાં આસનો વડે, રમણ કરીને થાકી ગયેલાં, અને તે શ્રમ દૂર કરવા માટે જાણે કે જલવિહાર કરવો હોય તેમ, પરોઢમાં ઊઠીને જેમ તેમ વસ્ત્રો ધરીને-સ્નાન પછી પહેરવાનાં વસ્ત્રો મસ્તક ઉપર મૂકીને, બધાં ગોપીજનો એકઠાં મળીને, શ્રી યમુનાજી પ્રતિ આલ્યાં.

(૪૮) હે સખિ, રસભાવમાં મસ્ત બનેલાં તેઓ, એકબીજાના હાથ પકડીને, નિર્ભયપણે માર્ગમાં ચાલી રહ્યાં છે; પોતાના મંડલોના સમૂહની મધ્યે પ્રિયતમ પણ સાથે આવી રહ્યા છે. એમ (પોતાની રસ-ભાવનાને લીધે) માનતાં, સૌ પોતાના પ્રિયતમનું ગાન કરવા લાગ્યાં. (હવે અષ્ટપદી દ્વારા એ ગાન રજૂ થશે.)

(૧) હે ચન્દ્રસમા મધુર મુખવાળા, (જેમ ચન્દ્ર ચક્રોને રસપાન કરાવે છે તેમ) ગોપીજનોના નેત્રરૂપી ચક્રોને સુધારસનું પાન કરાવનારા, હે માનદ, (અમારો સત્કાર કરનારા) હે કામદેવના ગર્વને તોડનારા, રાધાનાં નેત્રરૂપી કુમુદ (ચેત કમલ-પોયણાં)ને હર્ષિત કરનારા, (રાધાજીને તથા અમને) કામ રૂપી વર (વરદાન) આપનારા, અને અંજનરૂપી રાત્રિ, તેમાં પ્રગટેલા નેત્રની કીકીઓ રૂપ તારા, તેથી આવૃત્ત મુખચન્દ્ર-વાળા, [અધર+અમૃત+સ્વંદ=અધરનું અમૃત જેમાંથી ટપકી રહેલું છે એવા મુખ-ચન્દ્રવાળા-જેમ ચન્દ્રમાંથી અમૃત ઝરે છે તેમ]

વિશેષ: આ શ્લોકમાં ચન્દ્ર સાથે ત્રણ સંબોધનો વડે, શ્રીમુખને સરખાવ્યું છે. છેલ્લામાં એમ કલ્પે છે કે શ્રી કૃષ્ણના નેત્રમાં આંજેલું અંજન તે શ્યામ રાત્રિ છે, તેમાં નેત્રની કીકીઓ રૂપી તારા ઊભ્યા છે અને અધરમાંથી ઝવતા અમૃતને લીધે મુખે તે ચન્દ્રરૂપ છે.

અષ્ટપદી (રાગ ગુજરી)
વ્રજાનંદકન્દમ્ ઇતિ

[અર્થ] વ્રજના આનંદકન્દ [૨] વ્રજરાજ નંદરાયજીની ભાગ્યરૂપી ભૂમિમાં ઉત્પન્ન થયેલા આનંદકન્દ.

[ભાવાર્થ] જેમ કન્દ ભૂમિમાં ઉત્પન્ન થાય છે તેમ આપશ્રી નંદરાયજીની ભાગ્યરૂપી ભૂમિમાં પ્રગટ થયા છે, અર્થાત્ નંદરાયજીના પૂર્ણ ભાગ્યના ફલરૂપે પ્રગટ્યા છે. કન્દ કયા પ્રકારનું? આનંદ કન્દ-આનંદ ધન સ્વરૂપ-આનંદદાન કરનાર છે. રસિકોમાં શ્રેષ્ઠ એવાં ગોપીજનોએ જેનો રસ પીધો છે એવું આપનું શ્રીમુખ, જે મારી દષ્ટિને સુંદર-મનોહર લાગે છે. તે જ્ય પામે.

અષ્ટપદી:
[ટુક ૧લી] હચિર વર ઇતિ ॥ હે પ્રિય, અમને આપના અધરામૃતનું પાન કરાવો. એ અધરામૃત કેવું છે? જેમ કમલમાંથી નિર્મલ સુગંધ વહ્યા કરે છે, અને તેના ઉપર જમરો લુપ્થ થાય છે, તેમ આપના મુખકમલમાંથી મધુર મંદ હાસ્વામૃત સર્વી રહ્યું છે; એવા મુખકમલનું એ અધરામૃત છે. વળી અધરામૃત કેવું છે? અમૃત સમૂહના ગર્વને દૂર કરનારું [અમૃતથી યે અધિક મિષ્ટ છે.] વળી કેવું છે? અમારા મનમાં ઉત્પન્ન થયેલા કામાગ્નિને શાંત કરનાર છે. જ્યારે એ અધરામૃત-પાન કરાવો ત્યારે અમારો કામાગ્નિ શાંત થાય. માટે હે પ્રિય, અમને આપના આવા અધરામૃતનું પાન કરાવો, [અર્થાત્ રમણસુખ આપો]

(૨) સ્મિત પ્રકટિત ઇતિ । હે પ્રિય, આપ અમારા ઉરના બંને કનકકલશ [કુચ-યુગલ] ઉપર ત્રિલાસ કરો. એ કુચયુગ્મ કેવું છે? અમારા હૃદયમાં આપને મળવાનો તાપ છે તે એ સ્થાનમાં અહાયો છે, પરંતુ આપના મુખચન્દ્રમાંથી પ્રગટતા હાસ્વને લીધે, હંત પ્રકાશરૂપી ચન્દ્રપ્રકાશ એ કુચ ઉપર પડવાથી એનો બધો તાપ દૂર થઈ જાય તેમ છે.

[અર્થાત્ આપના હાસ્વયુક્ત મુખારવિદના દર્શનથી અમારા ઉરનો અને ઉરોજનો તાપ દૂર થશે વળી એ ઉરોજ કેવાં છે? મરકતમણિની જેમ પ્રાપ્ત થવાં હુલ્લ છે. (આપને પણ એવી હુલ્લ વસ્તુ પ્રાપ્ત થશે. મરકતમણિ શ્યામ હોય છે અને કુચનો ઉપરિલાગ તથા ચુચુકો પણ શ્યામ હોઈને તેની સાથે સરખાવ્યા છે)]

(૩) સુમગ સુમુલ્લિ ઇતિ । હે પ્રિય, અતિ મત્ત ગજરાજની જેમ ચિરસમયપર્યાંત આપ વિહાર કરો. સુંદર કંઠમાં આપનો હસ્ત રાખીને (ગલખાંહી રહીને) અમારા વિરહાગ્નિને શાંત કરો. કેવી રીતે? જેમ મત્ત ગજરાજ પોતાની સૂંઢ હલાવી તેમાંથી જલ છાંટીને શીતલતા કરે તેમ આપ હસ્તમાં કમલ ગ્રહીને, તેને હલાવીને અમને શીતલતા અર્પો.

ચાર પુસ્કર ચલન શીકરે: એ પદમાં શ્લેષ અલંકાર છે.

પુસ્કર=(૧) સૂંઢ (૨) કમલ.
(૧) હસ્તીની સુંદર સૂંઢના હલાવવાથી ઊડતા ખેટા વડે.
(૨) શ્રીજીએ સુંદર કમલ હલાવવાથી ઊડતા જલકશે વડે.

(૩) અરુણ તરલ ઇતિ । હે પ્રિયતમ, આપના વિશાલ નયનકમલને મારા મુખરૂપી સૌન્દર્ય

સરોવરમાં વિલસાવો. આપનાં નયનકમલ કેવાં છે? અરુણ છે, ચંચલ છે, એના કટાક્ષરૂપો ખાણે વડે કુલવધૂઓની ધીરજની હરી લેનારાં છે, કામદેવથી પણ અધિક સુંદર છે અને આલસ્ય-યુક્ત ગતિવાળાં છે.

(૪) નન્દગેહ આલવાલ ઇતિ । નંદગુહની કુમારિકાઓની હસ્તરૂપી સુવર્ણવેલ (અર્થાત્ અમારા હસ્ત), નંદરાયજીના બાગની ક્યારીમાં ઊગેલા અને સ્ત્રીજનોના સ્નેહરસથી સિંચાયેલા, એવા કલ્પવૃક્ષો (અર્થાત્ આપનો) આધાર સદેવ પ્રાપ્ત કરો.

અર્થાત્ આપના શ્રીકંઠમાં નિરંતર હસ્ત મૂકવાનું સૌભાગ્ય અમને પ્રાપ્ત થાયો.

(૫) વ્રજ શ્લાઘ્ય ઇતિ । વ્રજમાં જેમના ગુણોની પ્રશંસા થઈ રહી છે એવા હે પ્રિય, પોતાની રસિકતા છુપાવવાને અતિ સુંદર રીતે વાતો કરતાં આપને આવડે છે. એમ કરીને બધે સ્થળે એને છુપાવો છે. પરંતુ, આપની રમણરી દષ્ટિ દ્વારા જે યુવતીઓમાં કામલાવ ઉત્પન્ન થયેલો છે તેમની પાસે એ બધીજ રસિકતા પ્રગટ કરો છે.

(૬) હચિર કૌમાર ઇતિ । કુમાર અવસ્થાની રસભરી ચપલતા ઉપર વિજય મેળવીને (અર્થાત્ કિશોર સ્વરૂપ ધરીને) તેથી લક્ષ્મણયુક્ત બનીને, ગોપીજનના હૃદય-સદનમાં છુપાઈ જાયો છે. (અર્થાત્ આપનું શરમના શેરડાવાળું શ્રીમુખ અને મનોહર કિશોર વચનું સ્વરૂપ ગોપીજનોના હૃદયમાં વસી જાય છે.) અને પછી આપના નયનરૂપી ખાલ્લસમૂહ વડે કામખાણને પ્રગટાવો છે. (અર્થાત્ પછી તેમના હૃદયમાં આપના પ્રતિ કામ-લાવ પ્રગટે છે.) અને એમ કરીને, એમના હૃદયના ભાવ-ધનનું હરણ કરી લો છે. (જેમ કોઈ ચોર ઘરમાં પેસીને, ખાણુ મારવાનો ભય બતાવીને,

ધન ચોરી લે તેમ) અને આ રીતે આપ જય પામે છે. (અર્થાત્ ગોપીજનોનાં મન છૂટી લે છે.)

(૭) ઘોષ સીમન્તિનો દત્તિ । હે અંગ (અમારા અંગસમાન પ્રિય) વ્રજવનિતાઓના, આગમનરૂપી વિદ્યુત-ચમકાર જોઈને આપ વેણુનાદરૂપી ગર્જન પ્રગટ કરો છે.

[અર્થાત્ વીજળીના ચમકાર જેવા તેજસ્વી ગોપીજનો આપની પાસે આવે છે. એટલે વેણુનાદનું ગર્જન કરો છે.] (જેમ વીજળી પછી ગર્જના થાય છે.) તો આપના સુંદર હાસ્યરૂપી મેઘને પ્રગટાવો અને આપનાં રસાર્દ વચનો અને કૃપારસભરી દૃષ્ટિની વૃષ્ટિ પણ કરો. (અર્થાત્ રસભરી વાણી, કૃપાકટાક્ષ અને સુંદર હાસ્યદર્શનનું સુખ પણ આપો) (અષ્ટપદી સંપૂર્ણ)

શ્લોક (૪૬) અન્વહમિત્ત્યમ્ દત્તિ । આ પ્રમાણે એ મહાભાગ્યવતી સર્વ કુમારીઓ પ્રતિદિન શ્રી યમુનાજીનાં સ્નાનાર્થે જતી વખતે પ્રિયતમથી હર્ષ પામીને, વિવિધ પ્રકારે અને અતિ ઉચ્ચ સ્વરથી એ પ્રિયતમનું ગાન કરતાં હતાં.

(૫૦) હે કમલાક્ષિ! સ્નાન કરતાં તેઓનાં અંગ ઉપર કાલિન્દીનું નિર્મલ જલ પડવાથી પ્રેમરસથી ભિંબાયલા શ્રીનંદનંદનના શ્રીઅંગ જેવું અંગ એમનું શોભવા લાગ્યું.

[અર્થાત્ કાલિન્દીના શ્યામ જલને લીધે, અને જલ અંગ ઉપર પ્રસરવાથી અધિક સૌન્દર્ય પ્રગટ થતાં; તેઓ શ્યામસુંદર સમાન શોભવા લાગ્યા.]

(૫૧) હે કમલનયની! એમના કુચકુંકુમથી રંગાયેલું યમુનાજલ તેમનાં અંગો ઉપર ફરવા લાગ્યું. તે એવું શોભવા લાગ્યું કે શ્રીહરિને નીલવર્ણુ-હસ્તકમલ જાણે તેમના અંગોને પોષી રહ્યો છે.

[અસંખ્ય ગોપીજનોનું કુચકુંકુમ લળવાથી જલનો એવો નીલવર્ણુ થયો કે જાણે ઘનશ્યામ પ્રભુનો જ વર્ણુ. એવો નીલવર્ણુયુક્ત શ્રીહરિને હસ્ત જ જાણે તેમના અંગો ઉપર ફરી રહ્યો છે. એવું દેખાયું.]

(૫૨) ત્રિવેણી-સંગમ-સ્થાનમાં જેમ ધરણેલી વસ્તુ આપવાનું સામર્થ્ય છે તેમ અહીં શ્રી યમુનાજીમાં થયું; તે યોગ્ય જ છે, કેમકે અહીં ત્રણ નદીઓ પ્રગટ થઈ છે. તે કેવી રીતે કે કુચકુંકુમ લળવાથી લાલાશયુક્ત જે ભાગ થયો તે જાણે કે સરસ્વતીની ધારા, એ ગૌરાંગીઓની પ્રભા પડવાથી અમુક ભાગ શ્વેત દેખાવા લાગ્યો તે જાણે ગંગાજીની ધારા, [અને યમુનાજી તો છે જ] આ રીતે અહીં-તહીં ત્રિવેણી [દૃશ્યમાન] બની ગઈ.

(૫૩) એ રસપૂર્ણ યમુનાજલનું તેમણે પાન કર્યું. અને તત્સર્ણુ રસિક નંદકુંવરમાં ઉત્તમ (મસ્ત) ભાવનું ઉદ્દીપન થયું.

શ્લોક (૫૪) ચીરહરણુનો પ્રસંગ શરૂ થાય છે.)

હે પ્રિય સખિ, હવે કોઈ એક દિવસે (પરોઢમાં) ગોવિન્દના પ્રેમથી ભરેલાં તેઓ હરરોજની જેમ હર્ષપૂર્વક ગાતાં-ગાતાં નદીએ આવ્યાં, અને જાણે કે પોતાના પ્રિયતમ સાથે વિહાર કરવાને માટે જ હોય, તેમ પોતાનાં વસ્ત્રો કાઢી નાખીને તટ ઉપર ફેંકીને, યમુનાજીના સ્થિર જલવાળા ભાગમાં, જ્યાં કમલોનો સમૂહ આવી રહ્યો છે ત્યાં (પ્રવેશ કરીને) વિહરવા ખેલવા લાગ્યાં.

(૫૫) એમનાં કુચકુંકુમયુક્ત અંગની પ્રભા પડવાથી અને હાસ્યની શોભાથી શ્રીયમુનાજીનું સ્વરૂપ અવર્ણનીય બન્યું. યમુનાજલની રસરૂપતા તો એને લીધે જ થઈ.

(૫૬) એ કમલવહનીઓ, હર્ષ પામીને, પોતાના હસ્તકમલ વડે એકબીજાને જલ છાંટવા લાગી. એ

જલબિન્દુઓનાં રજકણો અંગ ઉપર પથરાઈ જઈને શોભવા લાગ્યાં.

(૫૭) યમુનાજલમાં જ્યાં એમનું પ્રતિબિંબ રહ્યું ત્યાં આવું અદ્ભુત દ્રશ્ય બની રહ્યું જાણે કે આકાશ જેવું, 'સ્તનો સુવર્ણુ-રસિકાશિખરો' જેવાં અને જલબિન્દુઓ તેની આસપાસ વિચિત્ર રીતે ફરતા તારાગણો જેવાં શોભી રહ્યા છે।

(૫૮) હે સખિ, આમને આવી જ રીતે શ્રી યમુના સમાગમથી (વિહાર સમયે) શ્રમજલના (પ્રસ્વેદન) બિન્દુઓની પરંપરા પ્રગટ થશે, એવું આ જલબિન્દુ આગળથી સૂચન કરી રહ્યાં છે.

(૫૯) કુમારિકાઓના અંગરૂપી આકાશમાં આ બિન્દુઓ રૂપી તારા ઊગ્યા છે તે એમ સૂચવે છે કે હવે થોડા જ સમયમાં કૃષ્ણરૂપી ચંદ્રનો ઉદય થશે. (અર્થાત્ હવે જલદીથી એમને કૃષ્ણચંદ્રનો સમાગમ થશે.)

(૬૦) કુમારિકાઓના સુખરૂપી ચંદ્રમાંથી મંદ હાસ્યરૂપી અમૃત સર્વી રહ્યું છે. તેમના કુચરૂપી ચક્રોર તેનું પાન કરી રહ્યાં છે. એ પાન કરતાં એ અમૃતરસનાં બિન્દુઓ એ કમલનયનીઓનાં અંગો ઉપર લાગી રહ્યાં છે.

(૬૧) (શ્લોક ૬૧ થી ૬૭નો અર્થ-સંબંધ છે.) આ પ્રકારે પ્રિયાઓ પ્રિયતમમાં એકતાન બનીને વિહરવામાં (ખેલવામાં) અતિ આસક્ત થઈ અર્થાત્ શ્રી નંદનંદન તેમના વ્રતને પૂર્ણ કરવા માટે (વ્રતફલ આપવા માટે) ધીમે પગલે ત્યાં પધાર્યાં.

(૬૨) ગોપીજનોને આ રીતે વસ્ત્રરહિત બની જવમાં ખેલતી જોઈને પ્રિયનું સુખ અને નયન-કમલ (હર્ષ અને આશ્ચર્યથી) વિકસ્યાં. તેમાંથી કાન્તિરૂપી મધુર રસપ્રવાહો પ્રગટ થયા. (અર્થાત્

સુખ કાન્તિથી દેહીપ્યમાન બન્યું.) અને જેમ સરિતાઓના પ્રવાહોનો સાગરમાં સંગમ થાય છે તેમ, જેમાંથી રસમય કટાક્ષો છૂટે છે એવા નેત્ર-પ્રાંતો રૂપી રસસાગરમાં, એમના હૃદયની સર્વ-કામનાઓનો સંગમ થઈ ગયો. (અર્થાત્ પ્રિયાઓને આ સ્થિતિમાં અવલોકતાં તેમની માથે વિલસવાની જે કામનાઓ ઉદ્ભવી તે આવીને (પેલા કાન્તિ પ્રવાહો સાથે મળીને) આપના નેત્રોમાં વસી ગઈ એટલે કે નેત્રમાં એ ભાવો જણાવા લાગ્યા. કાન્તિ-માન લોચનોથી અને રસલોહમ દૃષ્ટિથી પોતે પ્રિયાઓને જોઈ રહ્યા.)

(૬૩) યમુનાતટ પર વાતા પવનના સપાટાથી આપના કેશની લટો ઊચી થઈને ઊડી રહી છે. એ કેવી લાગે છે? જાણે કે ગોપીજનોના સુખકમલના સૌંદર્ય-મકરંદનું પાન કરવાને આતુર બનેલા એ બ્રમરો ન હોય! આવી ઊડતી અલકેવાળા શ્રીમુખની શોભાથી પોતે સૌનું મન હરણ કરી રહ્યા છે!

(૬૪) પીળું રેશમી વસ્ત્ર પહેરેલું છે, કુંકુમ લાગેલી અતિસુંદર મોગરાની માળા ધરેલી છે, કટિમેખલા અને નૂપુરનો રણુકાર કરતા પોતે ચાલી રહ્યા છે.

અને આપનાં નેત્રોના તારા અતિ સ્નેહ ભરેલા છે. (આ દૃશ્ય જોઈને નેત્રોની કીકીઓ સ્નેહરસથી આર્દ્ર બની ગઈ છે.)

(૬૫) મંદ મંદ પગલાં મૂકી રહ્યા છે તે એવું જાણીને કે જાણે 'આ ગોપીજનો જે વસ્ત્રરહિત બની સ્વચ્છંદ ખેલી રહ્યાં છે તે વ્રત-નિયમનો ભંગ થાય છે.' અથવા 'હું જે કાર્ય (વસ્ત્રહરણ) કરવા બહુ છું તેમાં વ્રતનિયમ ભંગ છે.' એવા વિચારોને (ધીમે ધીમે પગલાં ભરતાં દાખી દાખીને પગ મૂકવાથી) જાણે કે દબાવી રહ્યા છે. વળી જેમની સાથે ગોપીજનોનો વિહારખેલ સહજ સ્વાભાવિક

છે. (એવા પ્રિયતમ ત્યાં પધાર્યા) [જે કંઈ થઈ રહ્યું છે તેના વિરોધી વિચારોને દબાવવાની માનસિક એકાદા ઢાળી ઢાળીને પગ મૂકવાની બાહ્ય એકાદા સૂચિત થાય છે.]

(૬૬) હે સખિ! પ્રિયતમ પોતાના મિત્રોની સાથે આવ્યા. શા માટે? તે કુમારિકાઓ સાથે વિવિધ વાર્તાલાપ કરવામાં અને તેમનું નિરીક્ષણ કરવાની લીલામાં એકલા રસાનુભવ કરવા કરતાં બીજાઓની સાથે મળીને કરવામાં જે વિશેષ રસ અનુભવાય છે તે અનુભવવા માટે (એકલા ન આવતાં) પોતાના કેટલાક મિત્રો સહિત પધાર્યા.

(૬૭) એ સખાઓ નિર્દોષ હૃદયબાળા છે. પ્રભુ એમને એ દર્શાવવા માગે છે કે 'હું' અતિ પ્રસન્ન થઈશ ત્યારે તમને પણ આવા સંપૂર્ણ ગોપી-ભાવનું દાન કરીશ.

(૬૮) આ અંતરંગ સખાઓ પૂર્વજન્મમાં કુમારિકાઓના (પુરુષભાવ) પુલાવ રૂપ હતા. તે આ જન્મમાં ગોપબાલકોરૂપે શ્રીકૃષ્ણના સખાઓ થયા છે. એટલે પૂર્વજન્મનો સંબંધ સૂચવવા, શ્રીકૃષ્ણ એમને સાથે લઈને પધાર્યા.

(૬૯) [પોતે અતિ પ્રસન્ન થતાં, અંતરંગ સખાઓને પણ ગોપીજનોના ભાવનું દાન કરવું છે, તેથી ગોપીજનોનો ભાવ કેવો છે તે દર્શાવવા અહીં લાગ્યા છે. એ સંબંધમાં વિશેષ પ્રમાણ આપતાં અને સામાન્ય નિયમ સ્થાપતાં શ્રીમત્પ્રભુ-ચરણ આ શ્લોક લખે છે.]

પોતાને બહુ પ્રિય એવા, ભગવદ્ગુણજ્ઞાનના જ્ઞાતા મુનિઓને પણ અહીં (મજલીલામાં) ભમરીઓ (નારી જાતિ) બનાવીને પોતાની સાથે (નિકુંજમાં) રાખે છે. તેથી હું માનું છું કે સામાન્યતઃ ત્રિભુવનમાં (સર્વસ્થલે) જેમના ઉપર પ્રભુ મહાન-

કૃપા વિચારશે તેમનામાં શીઘ્ર વ્રજયુવતીઓના ભાવને સ્થાપન કરશે.

(૭૦) પછી તો સત્વરે પોતે કુમારિકાઓનાં વસ્ત્રો લઈ લીલામાં, બાણે કે નંદનંદન પોતાની પ્રિયાઓના અંતરાયને સૂઝી શક્યા તરિકે કુમારિકા પ્રિયાઓના અંતરંગ મિલનમાં વસ્ત્રો અંતરાય રૂપ છે તેને પ્રિયતમ કેમ સહન કરે?

(૭૧) (૧) આમ અંતરાય રૂપ વસ્ત્રો તો શ્રીજીએ દૂર કર્યાં. પરંતુ, કાલિન્દીજીએ પોતાના જલનો જે કેલિરુચિર અંતરાય (જલક્રીડા સમયે રુચે તેવો) કર્યો હતો, તે તેમણે તરત દૂર ન કર્યો. તેથી હું માનું છું કે હમેશાં શ્રી યમુનાજીને પક્ષપાત સ્વાભાવિક રીતે જ, પોતાના પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણ કરતાં પણ તેમની અતિહાલી વધુઓમાં જ છે. (શ્રી યમુનાજીનું ભક્તવત્સલત્વ સૂચિત થાય છે.)

(વસ્ત્રોરૂપી એક અંતરાય તો દૂર થયો જલરૂપી બીજો અંતરાય હજુ ચાલે છે એમ પણ દર્શાવે છે.)

(૭૨) (હવે ચાર શ્લોકથી કહંબ વૃક્ષનું વર્ણન કરે છે.)

વસ્ત્રો લઈને શ્રીકૃષ્ણ કહંબ ઉપર ચઢી ગયા. એ કહંબ કેવો છે? તે મનનું હરણ કરે તેવો છે. શેના વડે? એના ઉપર ફૂટેલા બન્ને લાલ પત્રોની મધ્યમાં, અતિ સુંદર નૂતન પુષ્પો ખીલેલાં છે, તેમાંથી નિર્મલ સુગંધ વહી રહી છે, મદોન્મત્ત બ્રમરો તેનું પાન કરી આનંદિત-સંતુષ્ટ-થઈ રહ્યા છે, એવા પુષ્પો વડે કહંબ મનનું હરણ કરી રહ્યો છે. (એવા કહંબ વૃક્ષ ઉપર પ્રભુ ચઢી ગયા.)

(૭૩) જેમ આદિ પુરુષે સમગ્ર સૃષ્ટિ સર્જી, બ્રહ્માંડ પ્રગટ્યું; તેના આનંદથી તેને (આદિ પુરુષને) પુલક થયાં. તેમ આ કહંબે સેંકડો પુષ્પો

રૂપી સૃષ્ટિ-સર્જન કર્યું છે. વળી, જેમ આદિ પુરુષનું માહાત્મ્ય શ્રુતિગણો ગાય છે તેમ આ કહંબ વૃક્ષનું માહાત્મ્ય બાણે કે બ્રમરો (શુંભરવ કરીને) ગાઈ રહ્યા છે. (એવા કહંબ ઉપર ચઢયા.)

(૭૪) વળી, એ કહંબ કેવો છે? કોઈ અપૂર્વ કામદેવ જેવો છે (નૂતન પ્રકારના કામદેવ જેવો) તેવી રીતે? જેમ કામદેવ પોતાના ધનુષ્યમાંથી બાણ/તાકવા માટે, એ પુષ્પ-ધનુષ્યને નેત્ર સમક્ષ રાખીને, એનીને કણું સુધી લઈ જાય, અને તેમાં પુષ્પના પુકેશરૂપી બાણને એ ધનુષ્ય ઉપર ચઢાવે, એવી જ રીતે, આ કહંબ રૂપી કામદેવ એવાં અનેક પુષ્પો અને પુકેશરોના ધનુષ્યબાણનો સમૂહ-ધારણ કરી રહ્યો છે. તેથી તે કોઈક અપૂર્વ કામદેવ જેવો લાગે છે. (એવા કહંબ વૃક્ષ ઉપર પ્રભુ ચઢયા.)

(૭૫) પ્રભુ એ કદપવૃક્ષ જેવા કહંબ ઉપર શા માટે ચઢયા? કદપવૃક્ષ જેમ ઇચ્છેલું આપે તેમ પ્રભુને પણ ગોપીજનોનું ઇચ્છેલું આપવું છે. એ કહંબ પણ પોતાના પુષ્પો રૂપી ભુજવડે-તેની અંદરના લાંબા પુકેશર-સીકેશર રૂપી આંગળીઓ વડે બાણે કે ગોપીજનોના ઇચ્છિત મનોરથો અનુસાર આપવા માટે જ (અહીં) ન બેઠો હોય! એવા એ કહંબ વૃક્ષ ઉપર પ્રભુ ચઢયા. (કેમ કે પ્રભુ પણ ગોપીજનોનું ઇચ્છેલું આપવા માટે તો પધાર્યા છે.)

(૭૬) કહંબ પુષ્પિત તો હતો જ. શ્રીકૃષ્ણે તેને વસ્ત્રો રૂપી ફળ ઉગાડ્યા, ત્યારે તે ચારે બાજુએથી સુંદરતારૂપી અમૃત વર્ષાવવા લાગ્યો. (અર્થાત્ સર્વાંગસુંદર દેખાવા લાગ્યો.)

(૭૭) એ કહંબ પોતાનાં પુષ્પોનાં કેશરના અભાંગો વડે સુધા વર્ષાવીને બાણે કે, કુમારિકાઓને પ્રિયની પાસે લાવવાને પ્રવૃત્ત થયો. (અર્થાત્ કો-દર્યામૃત-વર્ષાથી આકર્ષાઈને કુમારિકાઓ પાસે આવે તે માટે તે બાણે કે આમ કરી રહ્યો છે.)

(૭૮) એ કહંબ, પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણ પોતાના ઉપર ચઢતાં (સ્નેહવશ બની) કમ્પ અનુભવતાં, શીતકણ્ઠ (ઝાકળનાં ઘિન્ડુ) રૂપી પ્રસ્વેદ બાણે કે થયો છે એવો, નવાં કોમલ પુષ્પ-કેશર રૂપી પુલક જેને પ્રગટ થયા છે એવો, સર્વતઃ શોભવા લાગ્યો. (પ્રિયના સમાગમથી, કંપ, પ્રસ્વેદ, રોમાંચ-આવા ભાવો કહંબને પણ થાય છે, એ તાત્પર્ય છે.)

(૭૯) પ્રભુની નમ્રતાને લીધેજ તે ગોપબાલકો કૃતાર્થ થયા. ગોપીજનોના ભાવનું નિરીક્ષણ કરવાનું મળ્યું એજ પોતાની પ્રભુ સાથેની મિત્રતાનું ફલ (મળ્યું.) એમ તેઓ માનવા લાગ્યા.

(૮૦) હે સખિ, એ ગોપબાલકો (આ બધું જોઈને) મનથી આશ્ચર્યચકિત થયા. સુગંધભાવવાળી અતિ સ્નેહાળ દૃષ્ટિથી હર્ષાશ્રુભર્યાં સજલ નેત્રોએ તેઓ-શ્રીકૃષ્ણના પ્રિય મુખારવિંદ લાણી જોઈ રહ્યા, અને પ્રેમસમુદ્રમાં મગ્ન બની ગયા.

(૮૧) મનમાં રસનો અનુભવ કરીને તેઓ એકબીજાની સામું જોવા લાગ્યા. અને પોતાની કૃતાર્થતા (જીવનની ધન્યતા, અહીં આવવાની સાર્થકતા) થવાથી એમના ઉરમાં ઉમંગ ઉભારાયો અને સુખથી હસવા લાગ્યા.

(૮૨) હે સહચરિ, આનંદ સ્વરૂપ શ્રીજીએ પણ ગોપીની સાથે અદ્વૈતાસ્ય કર્યું. પોતાનું સ્વરૂપ કૌતુકમય છે એમ ગોપીને સમજાવવા માટે અને ગોપીજનોને ઝટ બગૃત કરવા માટે એ અદ્વૈતાસ્ય કર્યું.

(૮૩) એ સર્વ હાસ-પ્રભા ગોપીજનો ઉપર પડી; તેમના મસ્તક ઉપર અને ઉર ઉપર પડી. વળી ગોપીના નિતમ્બ પર ધવલ વસ્ત્ર છે અને ઉર ઉપર સફેદ ચંદન છે તેની પણ પ્રભા પડી, તે દીપવા લાગી.

(૮૪) કોટી ચંદ્રના પ્રકાશ જેવી એ વિલક્ષણ કાન્તિ પ્રસરતાં, ગોપીજનોએ ચક્રિત થઈને, એકદમ શ્રીકૃષ્ણ પ્રતિ દષ્ટિ કરી.

(૮૫) એ નીલનયની મુખાઓ, મનમાં પ્રિયના દર્શનની આતિ હૃતી છતાં તેમને જ સન્મુખ જોતાં લબ્ધ ગયાં. દષ્ટિ ચપલ બની ગઈ. પોતાનાં વસ્ત્રોનું હરણુ થઈ ગયું છે એ જોઈને હસતાં-હસતાં એક બીજા સામે જોવા લાગ્યાં.

(૮૬) વળી, એકદમ ચોરાયેલાં વસ્ત્રોને લીધે કોપ-લીલાનો આવેશ આવી ગયો. (સહજ ગુસ્સો ચઢી આવ્યો.) અને નેત્રો અરુણ બન્યાં. વળી, પાછાં સિમત કરવા લાગ્યાં. આવાં ગોપીજનો પ્રતિ, ઉદાર લીલાવાળા શ્રીકૃષ્ણ પરિહાસપૂર્વક (હસતાં-હસતાં) કહેવા લાગ્યા.

(૮૭) હે સખિ, એમને તો અત્યંત લાવવશ બની જવાથી દેહનું પણ લાન નથી તો શીત લાગે છે તેનું તો હોય જ ક્યાંથી! પરંતુ, ગોપીજનોને શીત લાગી રહી છે અને શ્રીજી તે સહન કરી રહ્યા છે તે મોટું આશ્ચર્ય છે.

(૮૮) હે અબલાઓ, તમે અહીં આવીને, વિવિધ પ્રકારનાં વસ્ત્રો અહીં છે તેમાંથી પોતા પોતાનાં ઓળખીને લઈ જાઓ, જાણે કે હું પ્રસન્ન થઈને તમારા વ્રતનું ફલ આપી રહ્યો છું. (એમ સમજો), કોઈ પણ રીતે અસત્ય વાણી મારા મુખમાંથી નીકળતી નથી. પૂછો, આ ગોપબાલકો મારા સાક્ષી. અરે, હું મારું વસ્ત્ર કે જે મને અધિક પ્રિય છે, (મારું પહેરેલું પીતાંબર) તે પણ કાઢીને તમને આપી દઉંને! એમાં સંશય શો છે!

(૮૯) અભિસારિણી, પહેરેલાં વસ્ત્રો જેવું આ જલ સત્વરે તમારાં અંગ ઉપરથી દૂર થવા દો. (કૃષ્ણાભિસારિકા જેમ અધકારરૂપી શ્યામવસ્ત્ર

ધરે, જ્યોત્સ્નાભિસારિકા જેમ અધકારરૂપી થઈ વસ્ત્ર ધરે, તેમ આ અભિસારિણી જલરૂપી વસ્ત્ર ધરી રહી છે. આ પણ અંતરાય તો છે જ પ્રિયતમ તેને દૂર કરવા પ્રાર્થે છે.) અને આંકર લઈ બારણું જવાથી મૂગાં બનેલાં તમારાં નૂ પુરોને જલની બહાર નીકળવા દો. તથા તેનો વિધુરે માફ અવલુ કરાવીને, મારા શ્રવણને (કણને) સંકલ કરો.

(૯૦) વસ્ત્રો લેતી વખતે હાથ લંબાવવાથી, ત્યાં શોભતાં નિર્મલ કંઠેણોનો રસમય રસુકારો કરીને, સકલ દિશાઓનાં અશુભો સત્વરે દૂર કરો. (અર્થાત્ તમે સત્વરે અહીં આવો.)

(૯૧) આ પ્રિયાજી શ્રી યમુનાજીને તમારા પર સ્વાભાવિક અવેગ સખ્ય અને આસ્પદ્ય છે કે 'અહોહો, વ્રત કરીને તમે કેટલાં દુઃખજન પડી ગયાં છો!' એમ કહીને વારંવાર તમારાં અંગોને પોતાનાં અંચલ તરંગરૂપી હસ્ત વડે પાપાળી રહ્યાં છે!

(૯૨) શ્રીયમુનાજી, તમારા પ્રતીક કૃશ બનેલા અંગને પોતાના અંચલ તરંગરૂપી હસ્તની આંગળીઓમાં અમૃતસમૂહના જલકણો લઈને, તમને પાવા માટે બહુ પ્રકારે અતુરાગથી સિંચે છે. (અર્થાત્ શ્રી યમુનાજીનું જલ અતુરાગ-સ્નેહ-રૂપી અમૃત છે. તે અમૃતના કણો, અનંકણોની જેમ પોષક હોઈને, તમારા કૃશ અંગોને પુષ્ટ કરવા, શ્રીયમુનાજી પોતાને હાથે તે તમને પાઈ રહ્યાં છે-તમારાં અંગો ઉપર, સિંચી-ચોળી રહ્યાં છે.)

(૯૩) વળી, શ્રી યમુનાજી પોતાના તરંગરૂપી અનેક હસ્ત વડે ઠેલીને તમને બહાર કિનારે આવવાને તથા તમારાં પ્રિય વસ્ત્રો પહેરવાને પ્રેરી રહ્યાં છે; કેમકે તમે બહુ સમય જલમાં બ્રમણ કર્યું છે અને તેના શ્રમથી અને શીતથી તમારાં

નેત્રોમાં આળસ ભરાયેલી છે. (એટલે હવે બહાર આવવું યોગ્ય છે.)

(સરિતાનો પ્રવાહ અંદર બિલેલાને સ્વાભાવિક રીતે બંધકે એ બાબતને આ રીતે કહી છે કે તમે બહાર મોકલવા અનેક હસ્ત વડે ઠેલી રહ્યાં છે-તેમને જલમાંથી બહાર બોલાવવાની આ પણ એક યુક્તિ.)

(૯૪) હે સખિઓ, તમારાં ચરણરૂપી કમલો નિર્મલ જલમાં બહુ સમય સુધી શોભ્યા, હવે તે ચરણો સ્થલ-કમલની શોભાને પ્રાપ્ત કરો અને ભૂમિના તાપને દૂર કરો. (તમારાં ચરણો જલમાંથી બહાર લાવી ભૂમિ ઉપર મૂકો.)

[ચરણોની ઉત્કૃષ્ટતા દર્શાવી, પ્રશંસા કરીને, જલની બહાર પધારવા પ્રેરે છે.]

(૯૫) (સમજાવવાની એક વિશેષ યુક્તિ)

અત્યાર સુધી શ્રીયમુનાજીએ તમારાં ચરણરૂપી કમલોને પોતાની અંદર રાત્રિથી છુપાવી રાખ્યાં. તે રાત્રિ પણ હવે ક્ષીણ (પૂરી) થઈ ગઈ છે. (રાત્રિ કમળને બિડાવી દેનાર-અહિતકારિણી છે તેનાથી બચાવવા સારું) એમ ન હોત તો (તમારાં ચરણરૂપી) કમલોનો સમૂહ જલની અંદર ક્યાંથી હોત! (કમલો તો જલની સપાટી પર મોઝા અંદર નહિ) હવે તો મારાં નેત્રોરૂપી અમરીઓને એ કમલોના રસનું પાન ધરાઈને કરવા દો. (અર્થાત્ તમે જલમાંથી સંપૂર્ણ બહાર આવો-કે જેથી તમારાં ચરણની પાટલીઓ પર્યંત સંપૂર્ણ હું મારાં નેત્રોથી જોઈ શકું.)

(૯૬) જુઓ, અરુણરંગી સૂર્ય ઉદયગિરિ ઉપર ચઢી રહ્યો છે; તેમ તમારાં ચરણરૂપી સૂર્યોને આ તટરૂપી ઉદયગિરિ ઉપર સત્વરે જ ચઢવા દો.

(ચરણરૂપી સૂર્ય શા માટે? જેમ સૂર્યથી કમલો ખીલે તેમ એ ચરણ-દર્શનથી મારાં નેત્ર કમલો ખીલશે. વળી, પ્રકાશિત નખરૂપી કિરણો તેમાંથી નીકળી રહ્યાં છે અને ભિગતા સૂર્ય જેવાં અરુણરંગી કુમકુમવર્ણાં છે.)

(૯૭) (ચરણની પ્રશંસા કરીને, હવે અન્ય અંગ-ઉર: સ્થલની પ્રશંસા કરે છે.) ગોપીજનો અડધાં જલમાં ઢોવા છતાં, ઉર:સ્પલ દશ્ય છે. તેને વર્ણવે છે.

તમારું વક્ષ:સ્થલ, તે તો સરોવર, તેમાં બે કુચ સુવર્ણના કલશ (સોનાના ગડવા) જેવાં છે. તે આટલાં ફૂલેલાં કેમ દેખાય છે? હા, કામદેવે ખૂબ ખૂબ લાવ-રસથી ભર્યાં છે. ક્યાંથી? તમારા ઉરરૂપી સરોવરમાં લાવ રૂપી રક્ષા ભરેલો છે ને! તેમાંથી શા માટે! એ કામદેવ પાસે એવો પ્રેમ-રસ નથી, તેથી એ પોતાના કલશોમાં ભરી ભરીને લઈ જવા માટે, અને તેથી એ આટલાં બધાં ફૂલેલાં-ગોળમટોળ દેખાય છે. (ઉત્કૃષ્ટ અંગ-વર્ણન; કામ અને પ્રેમરસનું સમિશ્રણ દર્શાવે છે.)

(૯૮) હે સખિઓ, તમારું સર્વાંગ સહજ સૌન્દર્યવાળું છે. વસ્ત્રો વિના પણ તે મનોહર શોભાને ધારણ કરી રહ્યું છે અને તેને નીરખતાં મારાં લોચનોમાં મદ-ધેન ભરાઈ આવે છે.

(૯૯) પરંતુ, દેવાંગના પણ જેની પ્રશંસા કરે એવા આ કુદરતી સૌન્દર્યને ઠાંકીને, વસ્ત્રો વળી નવા જ પ્રકારનું સૌન્દર્ય પ્રગટ કરશે. તો એ નૂતન સૌન્દર્ય-મધુ-પાન મારા નેત્ર-બમરોને કરાવવા માટે, હે સખિઓ, તમારાં વસ્ત્રો લઈ જાવ. તમે બધાં. કાં તો એક એક આવીને અથવા બધાં સાથે આવીને, જલદી વસ્ત્રો લઈ જાવ. (એકલાં આવતાં વિશેષ લબ્ધ આવતી હોય તો બધાં સાથે મળીને આવો. આટલી છૂટ છે.)

(૧૦૦) આકાશ જેવી (મનોહર) તમારી કટિનું અવલંબન કરીને, આ રંગબેરંગી રંજન કરનારી નીવીઓ (ચણિયા) જે કામદેવનાં બખ્તરો છે, તે વસ્ત્રપણને પ્રાપ્ત થાઓ. (અર્થાત્ તમારી કટિ ઉપર આ ચણિયા હવે પહેરી લો. નીવીને કામદેવના બખ્તરો કહ્યાં. કામના સ્થાનરૂપ અંગનું ગોપન-રક્ષણ-કરનાર હોવાથી.)

(૧૦૧) (પ્રભુ કદાચ મશ્કરી કરતા હશે, એમ શુભવચ્ચમાં પડી ગયેલાં ગોપીજનોને જોઈને કહે છે :-)

હે કુમારિકાઓ, હું તમને સાચું જ કહું છું, મશ્કરી કરતો નથી. અને તે તમને પ્રિય લાગે તેવું પણ છે. તમે વ્રત-નિયમોનું પાલન કરીને કૃશ બનેલાં-નિર્દોષ-છો. જેનામાં દોષ હોય તેની મશ્કરી થાય; તમારી મશ્કરી કેવી! હું સાચું જ કહું છું. ખરેખર, તમે મારા કહેવા પ્રમાણે કરો. (પોતાની આજ્ઞાનું દલીલકરણ કરે છે.)

(૧૦૨) આ પ્રમાણે નિજ સ્વામીની રમણીય હાસ્યયુક્ત વાણી શ્રવણ કરીને (મનોહર હસીને ભગવાને ઉપર પ્રમાણે કહ્યું તે સાંભળીને) તેમની વાણી સાથે પણ સંબંધ પ્રાપ્ત થતાં, તેઓ સૌ વાણીથી પરબની ગયા. (અર્થાત્ હાસ્યયુક્ત વાણી સાંભળતા એવાં ભાવમગ્ન બની ગયાં કે કંઈપણ બોલી શક્યાં નહિ.)

(૧૦૩) શ્રીકૃષ્ણના વચન રૂપી અંદ્રપ્રકાશથી એમને પ્રેમસાગર વૃદ્ધિ પામ્યો (ભરતી ચઢી) અને તેઓ તેમાં એવાં મગ્ન બન્યાં કે તેમને કશાનું ભાન રહ્યું નહિ, શ્રી યમુનાજીનું નંદ-કુમારોનું કે વિહારોનું પણ.

(૧૦૪) ત્યારે એવો કોઈ ભાવ એમના અંતરમાં પ્રગટ થયો કે એ ભાવ દ્વારા જાણે કે પ્રિયને સાક્ષાત સંબંધ થતો હોય તેવો સંબંધ તેમના અંતરમાં થયો: ભાગ્ય-ઉદય થયો.

(૧૦૫) હે કમલનયનિ, એ સુંદર કટિવાળા કુમારિકાઓને અંતરમાં એવું વિલક્ષણ સંબોગ-સુખ પ્રાપ્ત થયું કે તે ભોગવીને સુરતાન્ત સમયે જેવાં લલ્લયુક્ત બને તેવાં તે શરમાવા લાગ્યાં.

(૧૦૬) આવું મને જ થયું કે બીજાઓને પણ થયું છે, એ જાણવા માટે તેઓ, એકબીજા સામું જોઈને, પરસ્પર વાર્તાલાપ કરવા લાગ્યાં, અને હસવા લાગ્યાં.

(૧૦૭) હે સખિ, એમને જે ભાવાનુભવ થયો તેનાથી સ્વાભાવિક રીતે જ હાસ્ય પ્રગટ થાય, છતાં મને તે કૌતુક જેવું લાગ્યું. હું તો માતું છું કે પોતાના સ્વામીના પૂજન માટે, જાણે તેમના મુખમાંથી હાસ્યરૂપી પુષ્પો પ્રગટ થયાં.

(૧૦૮) આવો અલૌકિક ભાવાનુભવ થવા છતાં તેઓ જલની બહાર ન નીકળ્યાં (અંતરમાં પ્રિય-સમાગમ થયો છતાં બહારથી પ્રિયતમ પાસે જવા ઉતાવળાં ન થયાં.) તે યોગ્ય જ જણાય છે, તેઓ જલમાં મગ્ન હતાં જ નહિ. તેઓ તો રસમાં મગ્ન હતાં.

(૧૦૯) ત્યારે કલિંદીજીએ પોતાના જલ વડે કરેલો કેલિરુચિર અંતરાય જલદી દૂર ન કર્યો. તેથી હું માતું છું કે શ્રી યમુનાજીને પોતાના પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણ કરતાં પણ તેમની પ્રિયતમા વધુઓમાં હંમેશાં વધુ સ્નેહ (સિકારશ) હોય છે. (કેલિરુચિર અંતરાય એટલે કેલિમાં રુચિ ઉપજાવે તેવો અંતરાય. વસ્ત્રાદિ આચ્છાદન રૂપ અંતરાય વિશેષ આકર્ષણ પ્રગટાવે છે. છુપાવેલી વસ્તુ મનને વધુ ખેંચે છે. વળી, ગોપીજનો માનસિક કેલિ તો કરી જ રહ્યા હતાં અને લલ્લને લીધે જલરૂપી આચ્છાદન તેમને રુચિકર લાગતું હતું તેથી 'કેલિ-રુચિર અંતરાય' કહેવામાં આવ્યો.)

(૧૧૦) હે સખિ, ગોપીજનોનો આંતરિક ભાવાનુભવ નિરખીને, તેમને તેમાંથી બગૃત કરવા માટે, નંદસુત, પોતાના સ્મિતથી તેમને મોહ આડતા, (હસતાં હસતાં) ફરી કહેવા લાગ્યા.

(૧૧૧) હે પ્રિયાઓ, મારી પાસે પડેલા તમારાં વસ્ત્રો, પહેલેથી જ જાણે એક અયોગ્ય વાત કરી રહ્યા છે કે 'અમે તો તમારી પાસે જ રહીશું.' પરંતુ, તે યોગ્ય નથી કેમકે તે તો પછી થવાનું છે, અત્યારે નહિ. (અર્થાત્ વરદાન સિદ્ધ સમયે રમણ વખતે ચૈલાકર્ષણ કરીશ ત્યારે તો આ વસ્ત્રો મારી પાસે જ રહેશે-અત્યારે નહિ. હજુ વાર છે.)

(૧૧૨) જો કે તમારા જેવા માટે તો આ પણ યોગ્ય જ છે. કેમકે તમે તો સતત રસની અધિકતા અનુભવો છો. (જેવું પ્રિયાઓ બન્યા પછી, તેવું જ પહેલાં) પરંતુ, રસ-રીતિ એવી નથી. રમણ સમય મર્યાદા જાળવવી જોઈએ માટે વસ્ત્રો લઈ જાઓ અને પહેરો.

(૧૧૩) (ગોપીજનો જલની બહાર આવતાં લલ્લથી સંકેતાય છે, એ હકીકતને મરડીને, જાણી જોઈને બીજી રીતે કહે છે.)

શું તમને બહાર આવતાં પવન લાગવાનો ડર લાગે છે? પવન નહિ લાગે. મારી દૃષ્ટિ એ તમારા અંગોની આસપાસ બધેજ પ્રસરી જશે. તેનાથી તે આવૃત્ત થશે. એટલે પવન, કેઈપણુ રીતે, સ્પર્શ કરવા સમર્થ નહિ બને. માટે આવી બાલિશ શંકા ઠીક ઠીક (અને જલની બહાર નીકળો). સાથે એ પણ જણાવે છે કે હું તમારા પ્રત્યેક અંગ નિરખવા અતિ આતુર છું; માટે બહાર આવો. બહાર આવતાં જ મારી દૃષ્ટિ બધે પ્રસરી જશે.

(૧૧૪) અહા, અતિદયાલુ પવન, ઠંડી છે એમ જાણીને તમને પુષ્પ-પરાગ રૂપી નવીન વસ્ત્રો પાસે કરાવવાને જલ ઉપર પણ વહી રહ્યો છે.

(તે પુષ્પોના મકરંદથી ભરેલો છે. જલની બહાર આવતાં જ તે મકરંદમય વસ્ત્રો તમને પહેરાવવા તૈયાર છે. મકરંદ તમારા અંગો ઉપર છવાઈ જશે. એ જ જાણે કે વસ્ત્રપરિધાન.)

(૧૧૫) (પ્રભુ આ બધું કહે છે તે ગોપીજનો મુગ્ધ લોચનો કરીને સાંભળી રહ્યાં છે, એટલે કહે છે કે) હે મુગ્ધલોચનાઓ, જો તમારી સંમતિ હોય તો હું જ (આ કદમ ઉપરથી) તીથે ઊતરીને તમારા અંગોને મારા અંગો વડે આચ્છાદન કરું. (અર્થાત્ તમારી શીત દૂર કરવા આલિંગન આપું. આ વસ્ત્રોને બદલે મારા અંગો રૂપી વસ્ત્રો તમને પહેરાવું.)

(૧૧૬) પ્રેમરસ-સાગરમાં મગ્ન એ કુમારીઓનું મન, વિનોદોક્તિરૂપી વમળો વડે વિવિધ ભાવોએ કરીને ઊછળી, જેમ રેતીસહિત ગંગાજળનાં પૂરનું જળ ઊછળી તેવી રીતે (ભાવાર્થ) તેમનું મન પ્રેમરસસાગરમાં મગ્ન તો હતું જ તેમાં પ્રિયતમે આવા આલિંગન સુખદાન પર્યંતના વિનોદવચનો કહ્યાં, એટલે જેમ જલમાં વમળમાં (ભરણ પડે છે તેમાં) સપડાતાં જ કોઈ ઉછળે તેમ) તેમના હૃદયમાં ઉછળો આવ્યો. વળી, બીજી દૃષ્ટાંત જેમ નદીમાં પૂર આવે ત્યારે તે છેળો ઉડાડતી વહન કરે, તેમ તેમના મનમાં, પ્રભુના વચનોએ કરીને, ભાવ-રસનું પૂર ચઢતાં, મન ઉછાળા મારવા લાગ્યું.

(૧૧૭) જે સમુદ્રનો ભેટો થયો. તેમને પ્રેમરસ-સમુદ્ર પ્રભુના વિનોદ વચન-રસ-સમુદ્ર સાથે અથડાતાં, જે પૂર ચઢ્યું તેનાથી તેમનું મન પણ તેની સાથે બહાર નીકળ્યું. (જેમ જે જલસમુદ્રો અથડાતાં, વચમાં રહેલી વસ્તુ, અથડાઈને બહાર ફેંકાઈ જાય તેમ, તેમનું અંતર્મુખ બનેલું મન બહાર નીકળ્યું.)

(ઉપર શ્લોક ૧૦૫માં મનની અંતઃસ્થિતિ વર્ણવી છે. તે હવે પલટાઈ, એમ સૂચવે છે.)

(૧૧૮) હે સુમુખી સખિ, પછી તેઓએ પ્રિયતમનું મુખમુખ નિરખ્યું. અને લગ્ન તથા હસવાનો ભાવ પ્રગટ થતાં, નીચી દૃષ્ટિ થતાં, પોતાના અંગોને પ્રભુ જોયા અને હર્ષ પામીને કાલિદેહીનાં જલમાં કંઠપર્થત (ઠંકાઈને) ઊભાં રહ્યાં; બાણે કે પોતાના લાલવસ્ત્રમાં લપેટાઈને ન ઊભા હોય! (જલને લાલવસ્ત્રની ઉપમા શા માટે? લગ્નની લાલી-સુરખિ-મુખ ઉપર આવી અને પછી નીચું જોયું એટલે તેની પ્રભા જલમાં પડી, અને સૌની એકત્ર થઈ ને બાણે કે જલ અરુણુરંગી બની ગયું!)

(૧૧૯) તેમના કુચ-સ્તનો-જલમાં શોભવા લાગ્યાં. બાણે કોઈ નવીન-પ્રકારના ચક્રવાક પદ્મીઓ પોતાના પ્રિયતમ સૂર્યના કિરણોનો ઉદય વહેલો-વહેલો થવા માટે, અતિશીતલ જલમાં પડીને (આ શીતક્રતુમાં) તપ કરતા હોય! તેમ આ સ્તનો પોતાને, રતિ સમયે, પ્રિયતમના નખચિહ્નની પ્રાપ્તિ-રૂપ ભાગ્ય-સૂર્યોદય વહેલો-વહેલો થાય તે માટે બાણે શીતલ જલમાં ડૂબીને તપ કરી રહ્યા છે. (પ્રિયતમ નક્ષત્ર=૧ ચક્રવાક પદ્મ-પોતાના પ્રિય સૂર્યના નખ જેવાં કિરણો ૨ કુચ પદ્મ-પોતાના પ્રિય શ્રીકૃષ્ણના નખનાં ચિહ્ન.)

(૧૨૦) ખિન્ન થયેલા, પ્રાતઃકાલ ક્યારે થશે એમ ઉત્સુકતાવાળા, ચંદ્ર જેવું ગોપીમુખ ભેઈને 'આ ચંદ્ર ઊગેલો છે એટલે રાત્રિ છે' એમ માનીને યમુનાજલમાં તેના કિરણ પડવાથી ખીતા, જલમાં ડૂબેલા ચક્રવાક જેવા-તેમના બે-બે કુચો કંપતા શોભવા લાગ્યા. (શીતથી કંપતા કુચોમાં જુદું જ કારણ કદપી ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે.)

(૧૨૧) હે પ્રિય વર આપનારી સખિ, યમુનાના નીર ઉપર શોભી ઊઠેલા એ બધા વદનોનું શું વર્ણન કરું! હું તો એમને, ત્યાં ઉદય પામેલા ચંદ્રો જ માનું છું.

(બધી કુમારિકાઓના એકલા મુખ જ અત્યારે જલ ઉપર દેખાઈ રહ્યાં છે. લગ્નને લીધે સમગ્ર અંગો તો જલમાં ડુબાડીને ઊભા છે.)

(૧૨૨) ગોપબાલકોના સમૂહમાં એ મુખો સંશયસ્પદ બન્યાં. (અર્થાત્ ગોપોને એવી ભ્રમિત થઈ કે આ તે ચંદ્રો છે! કે પત્રો છે! કે બેમાંથી એકેય નથી?) તેઓ વિચારવા લાગ્યા: "આ બધા ચંદ્રો કેવી રીતે હોઈ શકે! ચંદ્ર તો એક જ હોય! તો શું આ ખીલેલાં કમળો હશે! ના, ના, અત્યારે સૂર્ય તો ઊગેલો નથી. કમળો કેવી રીતે ખીલે! એમ ગોપબાલકો લાંબા સમય સુધી આ દશ્ય વિશે શંકામાં પડી ગયા."

(૧૨૩) પછી, ગોપીજનો, અતિસ્નેહ બરેલા અને અતિચંચલ નેત્રો વડે ક્ષણવાર પ્રિયની સામું જોતાં જોતાં તો વળી ક્ષણમાં દૃષ્ટિ પાછી ફેરવી લેતાં પોતાના પ્રિયતમને સરસ રીતે (કંઈક) કહેવા લાગ્યાં. એ શ્રીકૃષ્ણ કેવા છે? એમનું મુખકમળ હાસ્યથી ખીલી ઊઠ્યું છે, (મૂળ હસી રહ્યા છે), પોતાના વિલાસોથી, સૌન્દર્યથી. કેટિમદનને જેમણે જીતી લીધા છે, અને પોતાના રસથી ભાગવદ્રસથી હર્ષ પામેલા ગોપોથી વીંટળાયેલા છે, આવા પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણને તેઓ કહેવા લાગ્યા, 'તમે આ જે બોલાવીને વસ્ત્રોનું દાન કરવાનું કહો છો! તે તો ક્યારે સફલ થાય? તે વસ્ત્રોને આપનો અંગ-સંગ પ્રાપ્ત થયો છે તો એ વસ્ત્રોનો સંગ, અમને, સમય આવ્યે, આપના અંગ-સંગ રૂપી ફલને પ્રાપ્ત કરાવે, તો જ એ વસ્ત્રદાન ખરું ગણાય.

[આપ પરમ ઉદાર છો. અમારાં લીધેલાં વસ્ત્રો માત્ર પાછાં આપો એમાં તો આપની શી મોટી ઉદારતા છે! પરંતુ, વસ્ત્રદાન ઉપરાંત અંગ-સંગ દાન કરો ત્યારે જ આપ પરમ ઉદાર કહેવાયો]

(૧૨૪) હે નાથ, તમે હરણ કરેલી વસ્તુ (જેમ કે અમારું ચિત્ત) કદી, કોઈપણ રીતે

આપનાથી અલગ થઈને પાછું ફરતું નથી. તો આ અમારાં વસ્ત્રો પણ પાછાં આપણો કે કેમ તે અમને સમજાવતું નથી.

(૧૨૫) હે અંગ, જો આપ એમ કહેશો કે તમે મને વિચારો-હર્યાં નથી માટે આપીશ! તો મારી આપણીએ કે અમારી વસ્તુઓને અડકવાને અન્ય કોઈ પણ સમર્થ નથી, તમે એકલા-જ તેનું હરણ કર્યું છે.

(૧૨૬) હે મહોદાર, જેવું લેવું તેવું આપવું જોઈયું છે. લઈને આપવું નહિ તે તો મોટું અન્યાય થયો. કહેવાય અને તે અયોગ્ય જ છે.

(૧૨૭) હે પ્રભુ, ચારિત્ર્યરીલ કુલવધૂ અન્યની આગળ પોતાના કોઈપણ રસમય અંગને, કુચ-નિતમ-ગુહ્યાંગાદિને, કોઈપણ સ્થળે, પ્રગટ કરતી નથી. આને નેત્રો પોતાના પ્રિયતમનાં મધુર નિઠાવનેત્રોની સન્મુખ-ક્ષણવાર પણ થતાં નથી. [કેટલી શક્તા નથી.] (અર્થાત્ જે કુલવધૂ અત્યંત સન્નિશ્ચલતાને લીધે પોતાના પ્રિયતમ સાથે કોઈ પણ સ્થિરતાથી મેળવી શકતી નથી, તે અન્ય આને પોતાના રસમય અંગોને તો પ્રગટ કરે જ નહીં અને આપની સાથે અન્ય ગોપબાલકો પણ એ તો આપનાં કથન અનુસાર અમે કેવી રીતે રીચકીએ?

(૧૨૮) હે અંગ, કોઈ તરુણ યુવતી, કામથી અત્યંત જાણેલી કદાચિત્ અંગપ્રકાશ કરે! સમજદાર ગોપીકુમારો કન્યાઓ બાણી બૂઝીને એવું કેવી રીતે કરે?

(૧૨૯) હે સુંદર વર, આપને-આનંદી એવા અમારાં અમારા પ્રાણવલ્લભને-અમે ગોપીઓ છીએ; અમારાં વસ્ત્રો હુમણાં જ આપો. (અર્થાત્ તમે રાજકુમાર છો, મોટા છો, અમારાં આપણીએ વહાલા છો, એ બધું ખરું; પણ અમારાં

વસ્ત્રોની બાબતમાં આવી હાંસી કરો તે યોગ્ય નથી, એ વસ્ત્રરહિત જલની બહાર બોલાવો તે યોગ્ય નથી. માટે, વસ્ત્રો હુમણાં જ આપી દો.

(૧૩૦) હે સુભગ, (વહાલા) વજ્રમાં સર્વત્ર સર્વબુધ્ધને (હાહ્યા-પુરુષો) આપના ગુણસમુદ્રની પ્રશંસા કરે છે, એવા આપ છો. હવે આપુ કરવાને તૈયાર થયેલા તમને બાણીને, કોઈવાર, કોઈક કંઈક કટુવચન કહી નાથ, એવો અમને ડર લાગે છે. એથી અમારે શરમાવું પડે. આ ભયથી મન અતિ ખિન્ન થાય છે. (માટે આપુ કરશો નહિ)

(૧૩૧) એા ચાતુર્યના નિધિ (પરમ ચતુર, ખહુ જ ડાહ્યા), તેથી અમને જલદી વસ્ત્રો આપો; નહિતર નીલકમલોને પ્રકાશતો આ સૂર્ય હવે ઊગી જ રહ્યો છે. (અજવાળું થઈ જશે તો લોકોની અવર-જવર થશે; અમને પણ અધિક લગ્ન આવશે માટે જલદી આપો.)

(૧૩૨) [શ્રીયમુનાજી પોતાના તરંગરૂપી લુગ વડે, (લહરીઓ રૂપી હસ્ત પ્રસારીને) બાણે કે વસ્ત્રો પ્રભુ પાસે માગી રહ્યા છે, એમ કદપીને ગોપીજનો કહે છે:- 'હે કમલલોચન! તમારાં પ્રિયતમા-ભાનુકન્યા-શ્રીયમુનાજી, આંત કોમલ સિન્ધયેલા ચિત્તવાળાં બનીને, હાથ પ્રસારીને, આપની પાસે આવીને, અમારાં વસ્ત્રો આપની પાસે ધીમે રહીને માગી રહ્યાં છે. અમે કન્યાઓ છીએ, એ પણ ભાનુ-કન્યા છે. અમારાં સન્નતીય છે. અમારા મનોભાવો એ સમજી શકે છે. એ સહાનુભૂતિથી, અમને સહાયતા કરવા, તેઓ પણ આપની પાસે અમારાં વસ્ત્રો માગી રહ્યા છે. તે યોગ્ય થતું નથી. (અમારે માટે એમને શ્રમ લેવો પડે છે તે યોગ્ય થતું નથી. માટે આપ જલદી વસ્ત્રો આપી દો.)

(૧૩૩) તમારા અંગ સાથે લાગેલું અમારું પીછું વસ્ત્ર કેવું શોભે છે? મેઘ સાથે વિદ્યુન લાંબો

સમય રહેતી નથી. તો અમારું વસ્ત્ર પણ હવે લાંબા સમય તમારી પાસે ન જ રહેવું જોઈએ. (તે જલદી અમને આપી દો.)—[ત્વદ્ અંગ સંગતા પીત નીવો = તમારા અંગ સાથે લાગેલું અમારું પીળું વસ્ત્ર]

(૧૩૪) અમે ત્યાં આવીએ અને તમે વસ્ત્રો આપો એમાં અત્યારે કંઈ વિશેષ નથી. અહીં કેઈ હુશે (કે આવી ચડશે) તો તમે જે કાર્યને સુંદર (સારું) ગણ્યું છે તેજ અનુચિત બનશે. (અમે વસ્ત્રરહિત જલની બહાર આવીએ એને આપ સારું ગણ્યો છો પણ કેઈ જોઈ જશે તો અતિ અનુચિત ગણાશે. વળી, અત્યારે અમે જલની બહાર નીકળીને, ત્યાં આવીને વસ્ત્રો લઈએ એથી વધારે પણ શું છે! આ કંઈ રતિસમય નથી કે રમણ યોગ્ય એકાન્ત સ્થલ નથી; તો વિના કારણ અનુચિત દેખાવ કરવાથી 'શું' વિશેષ છે? માટે અહીં જલમાં જ વસ્ત્રો આપી જાઓ.

(૧૩૫) હે અંગ, અન્ય સ્ત્રીના રમણચિહ્નોથી અકિત નિજ પતિને પણ પ્રમદા (સ્વમાન વાળી સ્ત્રી) જોઈ શકતી નથી તો અન્ય પુરુષોની સાથે રહેલ એવી તમારી પાસે અમે કેવી રીતે આવીએ, તે કહો!

[આ બે વિચારો વચ્ચે સામ્ય જણાતું નથી. છતાં અન્ય સ્ત્રી અને અન્ય પુરુષ આ બે શબ્દો ઉપર આ રચના સુંદર લાગે છે]

(૧૩૬) હે અંગ આપ પોતેજ વિચાર કરો: આપ અમારા નાથ છો, આપજ હુમેશાં, સર્વસ્થલે નિરંતર અમારું રક્ષણ કરનાર છો. આથી વધારે બીજું શું વિનવીએ?

અમારા રક્ષક છો. તો અમારી લજ્જાનું પણ રક્ષણ કરો—આટલું આટલું કહીએ છીએ, વિનવીએ છીએ—હવે વધારે શું કહેવું?

(૧૩૭) આ અતિશીતલ પવન (શરીર સહિત) અમારા મનને પણ કંપાવતો—એકદમ (સપાટા મારતો) વહી રહ્યો છે. આ ઋતુ પણ શીતકાલની છે, વળી સમય પણ ઠંડીનો છે.

(ઋતુ, સવારનો ઠંડીનો સમય અને શીતલ પવન—બધું ભેગું થયું છે.) (પ્રભુના મનમાં કરુણા પ્રગટાવીને પોતાનાં વસ્ત્રો જલદી મેળવવા આમ કહી રહ્યા છે.)

(૧૩૮) તેથી જલમાં અતિ પ્રજ્વળતા એવા અમને અમારાં વસ્ત્રો આપી દો. તમારામાં દયા તો રહેલી જ છે આવી ઠંડીમાં આ રીતે અહીં આવ્યા છો (ફરી રહ્યા છો).

(એજ બતાવે છે કે તમે દયાળુ છો અમારા ઉપર દયા કરી અમારો મનોરથ પૂર્ણ કરી તાપ નિવૃત્ત કરવા તો આપ પોતે આ ઠંડીમાં શ્રમ લઈને પધાર્યા છો, તો સાથે સાથે વસ્ત્રો આપવાને દયા કરો.)

(૧૩૯) તમે તો અમારાં વસ્ત્રો ધારણ કરીને બેઠા છો. પરંતુ આ સુકુમાર ગોપબાલકોને યમુનાજીના શીતલ તટ ઉપર ઠંડીથી કંપ થઈ રહ્યો છે, તે દૂર થવા દો. (એમને ટાઢે શા માટે મારો છો?) [અર્થાત્ એમને ઘેર મોકલી દો, પછી જે કરવું હોય તે કરીએ.]

(૧૪૦) હે પ્રિયતમ, આ બધા પરિજનોથી વીંટળાયેલી અમે સાચું જ કહીએ છીએ કે આપના અતિચપલ કટાક્ષના સૌન્દર્યના એક લેશમાત્રથી વેચાયેલી અમે તમારી દાસીઓ બનીએ છીએ. (આપની ઇચ્છાને અધીન બનીએ છીએ.) હવે કાર્યની સિદ્ધિ થાય તે માટે, હે પ્રિય, આનંદ-પૂર્વક અમને વસ્ત્રો આપી દો. અમે તમારું કહેલું (મન લાવતું) એવું બધું જ, વનમાં તથા જલમાં કરીશું. (સ્થલક્રીડા અને જલક્રીડા કરીશું. હમણાં

જલમાં જ રાખીને કંઈ જલક્રીડા થવાની નથી. તે તો સ્થલક્રીડા પછી શ્રમ નિવારણાથે થશે. અત્યારે તો અમને જલમાંથી બહાર આવવા દો. અને તે માટે અમારાં વસ્ત્રો આપો.)

(૧૪૧) આ બધી મર્યાદાઓને જાણ્યો છો, તો અમારી વિનંતીને સાંભળો. (તદ્ અનુસાર કરો) નહીંતર અમે પ્રજ્વળતા રાજા આગળ બધી જ ફરિયાદ કરીશું. (મર્યાદા અર્થાત્ રીત એવી છે કે જેને અન્યાય થાય તે રાજાને ફરિયાદ કરે; એ તો તમે જાણ્યો છો.)

(૧૪૨) આમ (આ કહેતી વખતે) કુમારિકાઓના અપકમળમાંથી મંદહાસ્ય પ્રકાશિત થયું. હાસ્યથી સુખરૂપી કમલ વિકસ્યું. તેમાંથી ઝરતો વિમલ મકરંદ-સમૂહ જાણે પ્રભુ તરફ પ્રેરાયો. એવા મકરંદપૂરથી સિચાચેલા, રતિરસજોમાં (રતિરસને જાણનારાઓમાં) શિરોમણિ પ્રભુ સત્વર પ્રગટેલા (પ્રગાઠ) પ્રેમને લીધે થતા વિચિત્ર ભાવાંકુરો વડે રોમાંચિત થયા. (અર્થાત્ ગોપીજનોના હાસ્યથી પ્રભાવિત થતાં એ સિક્કે શિરોમણિના હૃદયમાં પ્રગાઠ પ્રેમ પ્રગટયો. એટલે વિવિધ પ્રકારના ભાવો મનમાં ઉદ્ભવ્યા, તે વડે તેઓ રોમાંચિત થઈ આવ્યા.)

(૧૪૩) હે સખિ, પ્રભુને ગોપીજનોમાં એવો પ્રગાઠ પ્રેમ થયો કે તમામ ગોપીજનો સાથે પોતે એકાત્મક થઈ ગયા. 'બધાં ગોપીજનો, તે જ જાણે કે હું છું', એવું એમને સ્ફુરિત થયું. એટલે ગોપીજનોએ દર્શાવેલી શીત પોતાને એવી લાગવા માંડી કે પોતે પણ કંપ અને રોમાંચયુક્ત બની ગયા.

(૧૪૪) ગોપીજનોના નૂતન પ્રેમથી ભિન્નચેલા મર્મમય (આશયયુક્ત-અભિપ્રાયયુક્ત) તેમજ ક્રિંક્રા સહિત વિનય-વચનો સાંભળીને તેમને વશ થઈ ગયેલા પ્રભુ કરુણાયુક્ત બનીને હસતાં હસતાં પરંતુ નિઃશંકપણે કહેવા લાગ્યા :

(૧૪૫) જાઓ, જલદી જઈને પ્રજ્વળતા આગળ બધું જ પહેલાં કહી આવો. તે કહેશે કે આપો ત્યારે જ હું આ વસ્ત્રો તમને આપીશ. (વસ્ત્ર વિના ગોપીજનો ફરિયાદ કરવા જ કેવી રીતે જવાતા છે! એ તકનો લાભ લેવાય છે.)

(૧૪૬) હું તો તમારું કથન જલદી સાચું કરવા, કપટરહિત ખરેખરું આ કહી રહ્યો છું (ફરિયાદ કરવા જવાનું તમે કહ્યું તે બાબતમાં હું તો કહું છું કે તમે ખરેખર જાણ્યો.) હવે તમારા જઈ આવ્યા વિના હું વસ્ત્રો આપવાનો નથી. તમે પહેરવાનાયે નથી.

(૧૪૭) (તમારા કથન અનુસાર શ્લોક ૧૪૦માં) તમે જે મારી દાસીઓ થાઓ તો મારી જ સામે આટલું બધું શરમાવું તમારો યોગ્ય નથી.

(૧૪૮) (તમારા કથન અનુસાર ૧૪૦માં) હે સુમધ્યમાંઓ, (સુંદર કટિવાળી સ્ત્રીઓ) મારાં વચન પ્રમાણે જ એ તમારે કરવું હોય તો સમય ગાળવાથી કંઈ વધારે નથી. કેમકે મારી ઇચ્છાજ બળવાન છે. (બલીયસી કેવલમ્ ફરેચ્છા)

(૧૪૯) હે કમલનયનીઓ, તમે મારી દાસીઓ થયાં, (મારે અધીન થયાં) તેટલા માત્રથી મારી ઇચ્છા નિવૃત્ત થતી નથી. (મનોરથ પૂર્ણ થતો નથી) કમલ પોતાને અધીન થાય તેટલાથી જ ભ્રમરને સંતોષ થઈ જતો નથી. (તે તો રસપાન કરે ત્યારે જ સંતોષાય છે.)

(૧૫૦) પછી, (બહાર આવવાનું અનિવાર્ય લાગતાં) કંઈક અધરકાન્તિ વડે રચાતાં વિવિધ રૂપોથી શોભતાં, નિર્મલ જલાશયમાંથી, વિચારેલા હેતુથી તેઓ બહાર નીકળ્યાં. (બહાર આવવાનો હેતુ પણ વિચારી રાખેલો જ છે.) લજ્જાવડે

અર્ધા મીચેલાં લોચનોથી, પોતાનાં વસ્ત્રોનું નિરીક્ષણ કરતાં, તત્ક્ષણ ગાઢ અંધકાર રચવા ઇચ્છતાં, તેઓ બહાર નીકળ્યાં. (અર્થાત્ અર્ધ મીચેલી આંખો છે અને તે વળી (પ્રભુ પાસે રહેલાં) પોતાનાં વસ્ત્રો સાથે લાગેલી છે, એટલે બીજું કંઈ દેખાતું જ નથી. બાણે કે ગાઢ અંધકાર વ્યાપી રહ્યો છે, એમ તેઓ મનથી માને છે. પોતાની લજ્જાને પોષવા માટેની આ તેમની માનસિક યુક્તિ છે. જેમ કોઈ ચોરીછૂપીથી દૂધ પીવા માટે આંખો-મીંચી દે અને મનથી માને કે અહીં કોઈ દેખાતું નથી, એટલે કોઈ મને જોશે નહિ.)

(૧૫૧) મહાન જલ (જલરૂપી આવરણ-પડદો) ઊઘડી જતાં, તેમનું ત્રપાધન (લજ્જા એજ જેનું ધન-સર્વસ્વ છે તે, ગુણીંગ) રખેને પ્રિયતમની દષ્ટિરૂપી વૃષ્ટિ વડે લિબ્ધ જાય, એમ માનીને, (ત્યારે) તરત જ તેને-પ્રિયાઓએ પોતાના બંને હસ્ત વડે ઢાંકી દીધું અને પ્રતિક્ષણે પોતાની જંઘાઓને, હસ્તોને, અને કંઠને સારી રીતે સંકોચવા લાગી. (જે હસ્ત મધ્યમાં લેગા થઈ સંકોચાય-દુખાય જેથી ખલા સંકોચાય અને તેનાથી કંઠ પણ સંકોચાય. આ અંગસંકોચમાં લજ્જા સાથે શીત પણ સહાયક છે.)

(૧૫૨) તેઓ બહાર નીકળ્યાં ત્યારે તેમના અંગ ઉપરથી જલબિન્દુઓ જલમાં પડ્યાં તે, અને જલમાં મનોહર તરંગો ઉદ્ભવ્યા તે, બન્ને એક સાથે સુંદર શોભવા લાગ્યા. બિન્દુઓ એવાં લાગ્યાં કે બાણે પ્રાણપ્રિયા શ્રીયમુનાજીથી વિખૂટા પડવાથી ગોપીજનોને અશ્રુ આવી ગયાં, સાથે સાથે તરંગોની રેખાઓ એવી લાગી કે પ્રિયાના સંગમના હૃષ્ટી બાણે કે હાસ્યરેખાઓ પ્રગટ થઈ.

(૧૫૩) તેમના બહાર નીકળતી વખતે ચરણકમલનાં નખચંદ્રનાં તથા નૂપુરોના નૂતન

પ્રકાશથી કાલિન્દીનું જલ અનિવચનીય પ્રભાવ-વાણું અને અતિ સૌન્દર્યયુક્ત બની ગયું.

(૧૫૪) હે પ્રિય સખિ, કાલિન્દીના જલમાંથી નીકળીને પોતાના પ્રાણપ્રિયની પાસે જતી પ્રિયાઓના નાનકડાં નેત્રોમાંથી (લજ્જાને લીધે અર્ધાં મિચાંવાથી નાનકડાં) વિદ્યુત શાચમકારા થઈ રહ્યા છે. તે કેવાં શોભે છે? બાણે મોહથી સ્થિર બનેલી વીજળી, નવા અદ્ભુત અમૃતમય મેઘને જોઈને, (ઘનશ્યામ-પ્રભુને) પોતાના મેઘને છોડીને, (કાલિન્દીના શ્યામ જલને છોડીને) તેને મળવા (નૂતન મેઘ રૂપ ઘનશ્યામ પ્રભુને મળવા) બાણે કે ચાલી જાય છે.

(૧૫૫) હે સખિ, જેમ જેમ જલમાંથી નીકળીને તટ ઉપર ગોપીજનો એક પછી એક અનુસરવા લાગ્યાં, (ચઢવા લાગ્યાં) તેમ તેમ તેમનાં મણિ જડિત નૂપુરો કમશ: આવિર્ભાવ પામતાં ગયાં.

(૧૫૬) (એ નૂપુરોનો રણુકાર થાય છે.) તે નૂપુરો શું જોલે છે? અત્યાર સુધી શ્યામ જલમાં (બાણે કે લયથી) મૂગાં બની ગયેલાં એ નૂપુરો બહાર આવતાં જ જોલકાં બની ગયાં. અને કહી રહ્યાં છે કે 'સાંજે યમુના તટ ઉપર આવેલાં અમે સવારે ઘેર જઈએ છીએ'.

(૧૫૭) નૂપુરનો રણુકાર ગોપબાલકોનાં નયનો ને આમંત્રણ આપી રહ્યો છે અને એ નયનો તેમના ચરણુતલમાં લાગી રહ્યાં છે. ગોપીજનો ભૂમિ ઉપર પગલાં ભરતાં ભરતાં તેમનાં નેત્રોને લાવણ્યથી મોહિત કરી રહ્યાં છે.

(૧૫૮) (એ સમયે એમના હૃદયમાં) એક બાણુથી પ્રેમ આનંદ અને હાસ્યની ઊર્મિઓ પ્રગટ થઈ. તે બીજી બાણુથી લજ્જા સંકોચ અને ભયની લાગણીઓ ઉદ્ભવી. આમ તે સમયે કોઈક પરસ્પર વિરોધી મનોભાવ તેમનામાં ઉત્પન્ન થયો.

(૧૫૯) તે સાથે તેમનાં અંગો ઉપર જલ-બિન્દુઓ શોભવા લાગ્યાં. એક જલબિન્દુ ઉદ્ભવે વળી તે બીજા બિન્દુ સાથે મળે અને ઉપર જ ચડી જાય; કોઈ બિન્દુઓ છેક નીચે સુધી સરી જાય તે સમયે તેમનાં સ્વરૂપને નિરખતાં, તદાત્મક બની ગયેલાં, પ્રિયતમના મનના ભાવોના જેવી જ આ બિન્દુઓની સ્થિતિ થઈ રહી હતી.

(૧૬૦) સર્વાત્મભાવરૂપી સાગરમાં ક્રીડા કરતાં, શ્રીકૃષ્ણનાં નેત્રોરૂપી સુંદર મત્સ્યો, કુમારિકાઓ-રૂપી પૂલોને જોઈને અગણ જવા અશક્ત બની ત્યાંજ બેસી ગયાં. (અર્થાત્ શ્રીકૃષ્ણે કદંબ વૃક્ષ ઉપરથી ગોપીજનોના સમૂહને નીરખતાં, બાણે કે આ બધાં પોતાનાં જ-પોતાનું જ સ્વરૂપ છે, આવા સર્વાત્મભાવમાં તેમનાં નેત્ર-મીન તદ્રૂપ બની ગયાં એ ભાવ-સાગરમાં મગ્ન બનીને બાણે કે પ્રીલિલા લાગ્યાં: પરંતુ, સામે જ ઊભેલાં-ગોપીજનો-રૂપી પૂલને જોઈને આગણ જતાં અટકી ગયાં. અર્થાત્ ત્યાંજ ગોપીજનો ઉપર જ ચોંટી ગયાં.

(૧૬૧) પછી તેા, એક કમલનયનીના એક અંગમાં હરિની દષ્ટિ લાગી, પછી તેના બીજા અંગમાં (એમ કમશ: ફરતી ગઈ); અને જેવી એક કુમારિકામાં એવી જ બીજી કુમારિકાઓમાં એ દષ્ટિ લાગી: હે સખિ, હું તેા એટલું અવધારણ કરી શકી (સમજી શકી) કે આ રીતે ધવામાં, એ કુમારિકાઓનાં અંગોની બીજાના હૃદયને આકર્ષવાની ઉત્તમ શક્તિ જ કારણ રૂપ હતી, મીનું કંઈ નહીં. (અર્થાત્ એ અંગો અતિમનોહર અને આકર્ષક હતાં, તેથી પ્રિયતમ તેને જોતા જ રહ્યા-જોતા જ રહ્યા.)

(૧૬૨) જેમ કમલનયન શ્રીકૃષ્ણની પ્રીતિ ધવામાં, પ્રથમ એ વધુઓનું સ્વરૂપ કારણરૂપ હતું, તેમ હવે તે (શ્રીકૃષ્ણ) તે ગોપીજનોના કોઈક અતિ-વિલક્ષણ ભાવે કરીને પ્રસન્ન થયા.

(૧૬૩) બાણે ગોપીઓને વિશ્વાસ બેસાડવા માટે કરતા હોય તેમ પહેલાં તેા એ પ્રભુ સુંદર વસ્ત્રોને પોતાના હાથમાં પકડીને બેઠા, બાણે આપવાની તૈયારી જ કરતા હોય! વળી, પાછાં તેને, પહેલાંની જેમ, પોતાના ખલા ઉપર નાખી દીધાં, અને એ અખલાઓને ધારી ધારીને જોતાં, અતિ પ્રીતિવાળાં હાસ્યથી મનોહર મુખારવિન્દ-વાળા પ્રિયતમ, તેમને સરસ રીતે કહેવા લાગ્યા.

(૧૬૪) પ્રભુ કહે છે: હે ગોપીજનો, તમે વસ્ત્રો કાઢીને (નવસ્ત્રાં ધર્ષને) દિવાત્મક એવા જલમાં (જ્યાં દેવતાઓનો વાસ છે ત્યાં) લાંબા સમય સુધી આનંદપૂર્વક, અપૂર્વ સુંદર રીતે, નિર્મલ વિહાર કર્યો. (અર્થાત્ જલમાં ખેલ્યાં) એમ કરવામાં ખરેખર તમે જલદેવતાની અવ-હિલના (અવજ્ઞા) કરી છે. હવે તે અપરાધની નિવૃત્તિ માટે, સુંદર મસ્તક ઉપર અંજલિ કરીને (મિ હાથ જોડીને મસ્તકથી ઉપર રાખીને) ભૂતલમાં આનંદથી નમસ્કાર કરો.

(૧૬૫) હે ગોપીઓ, મોટા ઋષિઓએ એમ કહેલું છે કે વ્રત કરનારા માટે સ્વચ્છ દ વર્તન યોગ્ય નથી; લલે મન-વાણી, અને કાયાથી નિર્દોષ હોય છતાં, ક્ષણ માત્ર પણ બધી રીતે પોતાનું ભાન ગુમાવવું-પ્રમાદ સેવવો એ યોગ્ય નથી જ.

(૧૬૬) વળી, તમે આ રીતે નવસ્ત્રાં ધર્ષને જળમાં ખેલ્યાં, એ જલદેવતા ઉપરાંત ચ દ્રદેવ, કામદેવ, દેવો અને દેવાંગનાઓની પણ માનહાનિ છે; કેમકે તમારાં સમગ્ર અંગોની સુંદરતા ખુદી થઈ (તે આ બધાના સૌન્દર્યને લજ્જાવા લાગી.) તેથી તેમની માનહાનિ થઈ. આ રીતે દેવોની માનહાનિ કરવી તે પણ તમારાં જેવા માટે ઉચિત નથી. [આ રીતે પ્રભુ કુમારિકાઓના તિવારણ સૌન્દર્યની પ્રશંસા કરી લે છે.]

(૧૬૭) [એમ સાગરમાં ખેલતાં માછલાં, ભૂમિ ઉપર પડે તો દુઃખ પામે તેમ] તમારાં અંગેના શોભાદ્રુપી સાગરમાં ખેલતાં આ મારાં જે નયનમીના, એકદમ હસ્તદ્રુપી ખેટમાં પડી જતાં અતિઆર્ત બની ગયાં છે. (કુમારિકાએએ હસ્ત વડે નિજ રસમય અંગને ઢાંકેલ છે. તેને ઉદ્દેશીને કહે છે કે, સર્વ અંગોનું સૌન્દર્ય નીરખતાં— નીરખતાં, મારાં નેત્રો એ સ્થલે આવતાં હસ્તના આવરણને લીધે એ સૌન્દર્ય નહિ નિરખતાં, એ નેત્રો અતિ આર્ત [દુઃખી—આતુર] બની ગયાં છે. (તાત્પર્ય કે, ઉપર જણાવ્યું તેમ, મસ્તક ઉપર અંજલિ કરીને મારાં નયન—મીનાનું એ દુઃખ દૂર કરો, એમને, દર્શનસુખ આપો.)

(૧૬૮) ભગવાને કહેલી વ્રતની ખામી તેમણે સાંભળી અને અંતઃકરણપૂર્વક સાચી માની તેમને હર્ષ થયો અને ભય લાગ્યો. (દેવોની અવહેલનાથી વ્રત સફળ નહીં થાય તો—એમ ભય લાગ્યો, અને પ્રભુએ ખાતરી ખતાવી તે સાડું થયું, એ સુધારવાની તક મળશે એમ હર્ષ થયો.) હવે આ દોષનું સમાધાન (નિવારણ) કેમ કરવું કે જેનાથી દોષનો નાશ થાય અને દેવોને સંતોષ થાય. એમ તેઓ ક્ષણવાર મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યાં.

(૧૬૯) 'આપણાથી અન્ય પુરુષને (અપ્રસન્ન થયેલા દેવોને) નમન કરવાની આજ્ઞાનું પાલન થાય તેમ નથી, એ આજ્ઞા પૂરી કરી શકાય તેમ નથી, કદી પણ એવું થશે નહિ, વળી, પ્રિયતમની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન પણ કરાય નહિ. અરે, હવે આપણે શી રીત કરવી ?

(૧૭૦) લાંબા સમયથી ઇચ્છેલા પ્રિયતમનાં દર્શન થયાં છે, અખિલ ક્લેશ સ્વરૂપે અત્યારે સામે જ ઊભા છે. તો અન્ય દેવને નમન કરવા જવું તે, અથવા કંઈપણ ન કરવું તે, એ બંને ખોટું છે. આપણી તો આ પ્રિયતમનાં ચરણમાં જ ગતિ

છે. એટલે એમને જ પ્રણામ કરવા, એનાથીજ આપણું આ બધું સંપૂર્ણ શુભ થઈ જશે.

(૧૭૧) હે અતિ સુભગ, સુસુખી સખિ, આમ એકદમ મનમાં સ્ફુરિત થવાથી અતિસુખ સુખ કમલવાળી—એ પ્રિયાએએ, મસ્તક પર હસ્તની અંજલિ બાંધીને, (કદંબ ઉપર બિરાજેલા) પ્રાણવલ્લભને નમન કર્યું.

(૧૭૨) પછી, તેવા ભાવપૂર્વક નમન—શરણ મંત્રના ઉચ્ચારણ દ્વારા જેમને સહજ શરણગતિ થઈ છે તેવાં ગોપીજનોને તેમનાં સુંદર નવીન વસ્ત્રો શ્રીહરિએ આપ્યાં, આ કમલનયનીઓએ તે લીધાં અને પોતાના પ્રાણપ્રિયના હસ્તનો સ્પર્શ થયેલાં વસ્ત્રોને અડકતાં જ હર્ષથી (એવાં પ્રેમવશ થઈ ગયાં કે) તેમનાં અંગે અતિ શિથિલ બની ગયાં. (મન પ્રેમવશ બની ગયું. અંગે શિથિલ બની ગયાં.)

(૧૭૩) મૃગનયનીઓ, એ સમયે, શિથિલતાને લીધે, વસ્ત્રો પહેરવાને પણ અસમર્થ બની ગઈ, જેથી પ્રિયતમ પોતે કદંબ ઉપરથી ઊતરીને તેમને વસ્ત્રપરિધાન કરાવવા લાગ્યા.

(૧૭૪) કોઈક સખીનાં કનકકમલ જેવાં કુચો ઉપર અત્યંત શોભતા ભ્રમર—સમૂહ જેવા સુંદર કેશને, પ્રિયતમ તેની સામે જ ઊભા રહીને, પોતાના વસ્ત્ર વડે પોંછવા લાગ્યા. (આ સ્થિતિ દ્વારા કુચ—સ્પર્શ સહજ સૂચવાય છે. પાછળથી કેશ લૂછવાનું નહિ પણ સન્સુખ ઊભા રહી આગળ જૂલતા કેશ લૂછવાનું વર્ણન વિશેષતાયુક્ત છે.

(૧૭૫) પછી, હે સખિ, તેજ સમયે પ્રભુ પોતે તેનું સર્વાંગ પોંછવા લાગ્યા. એટલું જ નહિ પણ અનેક રૂપ ધારણ કરીને, એક કાલાવાચ્છન્ન સર્વ ગોપીજનોનાં સર્વાંગ નિજ વસ્ત્ર વડે

પોંછવા લાગ્યા. કુમારિકાએ આ જાણી નથી. (દરેક એમજ જાણે છે કે પ્રિયતમ મારી પાસે જ છે) (હવે વસ્ત્ર પહેરાવવાની લીલા વર્ણવશે.)

(૧૭૬) પછી તેમના કટિપ્રદેશમાં, વિવિધ પ્રકારનાં વિલસતાં પ્રિયતમે રેશમી દોરી વડે, લાલ કમલ સમાન વસ્ત્ર બાંધી દીધું. (પહેરાવ્યું).

(૧૭૭) શ્વેત રંગની અને રેશમી કૂલોથી ભરેલી, કંચનના જેવી ચળકતી કંચુકી (પહેરાવીને) પાછળ/તેની જાંઠી (ગાંઠ) બાંધી. (આ કરતાં થયેલા પ્રિયતા ઉર-સ્પર્શ વડે) તે કુમારિકાઓનાં ઉર રોમાંચિત થઈ ગયાં.

(૧૭૮) પછી તેમના લાંબા અને વિસ્તારવાળા, તેમજ મોટીથી ભરેલા છૂટા કેશ ઉપર કમલની પાંખડીઓ સમાન સુકોમલ સાડીનો અંચલ ઓઢાડ્યો; અને પછી, (ઉન્નત સ્તનોને લીધે) ઉપસેલી કંચુકી જેના ઉપર અનેક—આભૂષણો (કંકના હાર ઇત્યાદિ) આવી રહેલા છે, તેના ઉપર એ સાડીનો પાલવ ગોઠવ્યો.

(૧૭૯) પ્રિયતમ રસભરેલી અતિ આદ્ર દષ્ટિથી પોતાની સામે જોઈ રહ્યા છે, એ જોતાં જ તેમનાં નેત્ર સાથે નેત્ર મળતાં જ કોઈ સખીએ એકદમ હસીને નીચું જોઈ લીધું અને એના મનમાં કોઈ વિલસણુ ભાવ પ્રગટ થયો, કે જે નિન્દાતુલવથી જ જાણી શકાય. એ ભાવમાં મગ્ન બનીને (જાણે સામે જ ઊભેલા પ્રિયતમ સાથે આંતર રમણ અનુભવતી હોય તેમ) ધીમે ધીમે વસ્ત્ર પહેરવા લાગી. [સત્વરે વસ્ત્ર પહેરી શકી નહિ. મનની આ સ્થિતિમાં જાણે કે તેને વસ્ત્ર પહેરવું ગમતું નથી, પણ નિરૂપાયે પહેરી રહી છે, એવોભાવ શનૈઃ પદથી સૂચવાય છે.]

(૧૮૦) એ કમલનયની, ચપલ અણ્ણિયાળાં લલ્લભરેલાં લોચનો વડે (થોડે દૂર ઊભેલા)

પ્રિયતમ શ્યામસુંદરને વારંવાર નીરખ્યાજ કરે છે. મન એમાં હોવાથી કટિ ઉપર સાડીની ગ્રંથિ (ગાંઠ) બાંધે છે ને છુટી જાય છે. મોટી રેશમી દોરી વડે તે ફરીફરીને બાંધે છે. અને એમ કરતી કેવલ ઊભીજ રહી છે. (મિતું કટિ ઉપર વસ્ત્ર પહેરવાનું કાર્ય પૂરું થતું જ નથી.)

(૧૮૧) ત્યારે, આ સ્થિતિ જોઈને, મુખ—કમલમાં મધુર મધુર હસતા પ્રિયતમ નૂપુરનો મધુર અંકાર કરતા, તેની પાસે આવે છે અને પહેલાં તો તેને સાડી પહેરાવી દે છે.

(૧૮૨) તે પછી પ્રિયતમ, નીજગુચ્છાથી શોભતું પીળું રેશમી વસ્ત્ર, સુંદર શોભતી દોરી વડે, ધીમે ધીમે બાંધવા લાગે છે. એ સખીના સુખસુખ—કમલને, સ્મિતથી વિશેષ વિકસિત અને આદ્ર લોચન વડે, (હાસ્ય સમયે નેત્રો વિકસે છે અને સજલ બને છે, એવાં વિકસિત સજલ નેત્રોથી) તેને નીરખતા—નીરખતા ધીમે ધીમે વસ્ત્ર બાંધવા લાગ્યા. (મન નીરખવામાં છે એટલે કાર્યની ગતિ મંદ છે.)

(૧૮૩) પ્રિયતમના હસ્ત—સ્પર્શે જ્યાં પુલક પ્રગટ થયાં છે એવા અતિ ઉન્નત ઉરમાં (ઉચ્ચ સ્તનો ઉપર) શ્યામે શ્યામ કંચુકી પહેરાવી. આમ કરતાં એ રસિકવર પોતે પણ મુલકિતવયુ બન્યા છે. (આપના અંગ ઉપર પણ રોમાંચ થઈ આવ્યા છે.)

(૧૮૪) ચિરકાલથી જેની ઇચ્છા કરી હતી તે, કોટિ કંદર્પને લબ્ધવનારું, પ્રિયતમનું શ્રીઅંગ નીરખતાં—નીરખતાં, કેટલીક ગોપીઓનું ચિત્ત મોહમાં એવું મગ્ન બની ગયું કે તેઓ (ભાવ વગર) ઉપર પહેરવાના વસ્ત્રો નીચે પહેરી રહ્યા છે. (કટિ અને નિતંબ ઉપર) અને તે પણ ધીમે ધીમે તેમજ નીવિઓ (ચણ્ણિયા) મસ્તક ઉપર ઓઢી રહ્યાં છે.

(૧૮૫) આ બધું જોઈને, હસતા મુખે ત્યાં આવીને, પહેલાં તેા ઢીલી-ઢીલી બંધાએલી, નાલિ પાસેની વસ્ત્ર-અનિયને, એ ઉદાર-વરે ધીમે રહીને ખોલી નાખી (એટલે પહેરેલું વસ્ત્ર સરી પડ્યું) [ઉદાર વર અર્થાત્ જે સંકુચિત માનસવાળા સંકોચ અનુભવતા-લજ્જાશીલ નથી તેવા પ્રિયતમ]

(૧૮૬) પછી, તેના મસ્તક ઉપર ધરેલા, અનેક મોતીઓથી ભરેલા, રંગબેરંગી ચણિયાને, (મસ્તક ઉપરથી લઈને) જ્યાં નિતંબમિથો શોભી રહ્યાં છે એવા કટિ-પ્રદેશ ઉપર પહેરાવ્યો. તેમજ પ્રિયતમે પોતાની શ્રીવાને શોભાવતું (પોતાના ગળામાં ઘડી કરીને નાખેલું) લાલચોળ ઉત્તરીય વસ્ત્ર લઈને તેને, અનેક આભૂષણોથી શોભતા પ્રિયાના મસ્તક ઉપર ઓઠાડયું.

(૧૮૭) હે સખિ, પ્રિયતમના મનભાવતા અવલોકનથી (પરસ્પર એક-બીજાને જોવાથી) ઉત્પન્ન થતા હર્ષના આવેગના ઉત્સાહમાં હસતી-હસતી કોઈક ગોપીએ ઊગતા રવિ જેવું તે અરુણ વસ્ત્ર તેા પહેર્યું; પણ શિથિલતાને લીધે કુચ પટ્ટિકાજ બાંધવી ભૂલી ગઈ (કુચ ઉપર પણ એકલી સાડી જ આવી.)

(૧૮૮) પછી, ગોપીના હાથમાં જ રહી ગયેલી, નિર્મળ મનોહર મોતી પરોવીને વાળેલી અંધિઓથી સુંદર લાગતી, કંચુકી જોઈને માધવે સુંદર હસતાં હસતાં, (તેની પાસે) આવીને તેના નિર્મળ, અંધકવર્ણ ઉર ઉપરથી સાડીના પાલવને સરકાવી દીધો. (અર્થાત્ ઉર-સ્થલ ખુલ્લું કર્યું; કંચુકી પહેરાવવાને મિથો)

(૧૮૯) તત્ક્ષણ, પ્રિયતમના મનભાવતા અંગ-સ્પર્શથી થયેલ હર્ષના ભારથી જેનું અંગ શિથિલ (લીધું) બની ગયું છે, એવી એ ગોપીના હાથમાંથી પડી જતી કંચુકીને શ્યામ સુંદરે પોતેજ પકડી લીધી.

(૧૯૦) સખિ, માધવે પહેલાં એના બે હાથમાં બાજુબંધ પહેરાવીને પછી કંચુકી પહેરાવી, પછી છાંડવામાં સહેલી પડે તેવી ત્રણ અંધિઓ (કસો) બાંધી.

(૧૯૧) કમલ-ગર્ભનો ગર્વ હરનાર, હરિના હૃદયની સાહુજિક સૌરભ તે સખિના અંતરમાં એવી પેંસી ગઈ કે તેનાથી પુલક સીત્કાર અને મોહ ઉત્પન્ન થયો. (અર્થાત્ જેમ કમલની મોહક સુગંધ મન ઉપર અસર કરે અને મનને મુગ્ધ બનાવી દે, તેમ પ્રિયતમના હૃદયના ભાવોરૂપી સુગંધથી, ગોપીના હૃદયમાં એવા ભાવો પ્રગટ થયા કે તેનું મન મુગ્ધ બની ગયું. એટલું જ નહિ પણ પુલક, સીત્કાર આદિ ચિહ્નો પણ જણાવા લાગ્યા.)

(૧૯૨) તે સમયે તેને પોતાને કેવો ભાવ થયો તે કહેવાને તે કમલનયની અસમર્થ હતી. આસક્તિયુક્ત છતાં (મનમાં સંપૂર્ણ જાણતી છતાં) તે કહી શકે તેમ નહોતું. હે સખિ, હું તેા એટલું જ માત્ર કહી શકું કે તે ગોપી સૌરભાત્મક બની ગઈ. (ભગવત્સ્નેહરૂપી સુગંધ અંતરમાં ઓતપ્રોત થઈ ગઈ.)

(૧૯૩) હે સખિ (આ લીલા વર્ણવનાર સખી સાંભળનાર સાહેલીને કહે છે કે) આ સાંભળીને તમે વિલક્ષણ વિચારમાં મગ્ન બની ગયા છો. તમારે તેની (તે સખીની) આવી જ બધી વાત અંતરમાં જાણવી. વિચિત્ર ભાવ-સારની સીમા રૂપ અને હરિના રસને સેવનારના અંતરભાવોને વિશેષ સ્પષ્ટતાથી તેા હું કેવી રીતે કહું ?

(૧૯૪) (શ્રીલના હાથમાંથી) વસ્ત્ર લેવા લંબાતી કોઈ ગોપીની, અંપાના ગર્ભ જેવી અતિ સુંદર ભુજલતા, નિજ કંકણના રણકારો વડે, કંઈક સ્મરણ કરાવતી હતી. (શું સ્મરણ ? વિલાસ સમયે હસ્ત ચલનથી થતાં કંકણના

રણકારોનું સ્મરણ કરાવતી હતી તેથી પ્રભુને રતિભાવ-રમણેચ્છા પ્રગટી, એમ પછીના શ્લોકમાં કહે છે.)

(૧૯૫) (ગોપીએ આમ હસ્ત લંબાવ્યો ત્યારે) પ્રિયા હૃદયમાં પ્રચુર રતિભાવ-રમણેચ્છા પ્રગટ થઈ અને લીધે-આપેનાં નેત્રો ચપલ બન્યાં, અંગ ઉપર રોમાંચ થયાં, અને હસતાં-હસતાં, પોતાના શોભાયમાન નખથી, સુંદર કમલ-સુકોમલ હસ્ત વડે, તે સખીની મૃદુ હથેલીને ગાઠ સ્પર્શ કરતાં, વિકાર્યુક્ત બનીને, તેને વસ્ત્ર આપ્યું.

(૧૯૬) હે સખિ, ત્યારે પ્રિયાના મનોહર રિમ્બુત સ્પર્શ અને કટાક્ષથી જેમને હર્ષ ઉદ્ભવ્યો છે, એવા પ્રિયતમના હૃદયમાં કોઈક મર્મભાવ સહસા પ્રગટ થયો. તેવી જ રીતે એને (સખીને) પણ અતિ અદ્ભુત વિશેષ મધુરતાયુક્ત ભાવ પ્રગટ્યો; જેથી કરીને તે તત્ક્ષણ રસ-સાગરમાં અન-બની ગઈ.

(૧૯૭) (શ્લોક ૧૯૫ સાથે સંબંધ છે.) ત્યારે એ કમલનયની, તે રસમય પોતાની હથેલી (જે પ્રિયતમે પહેલાં તે) પોતાની છાતી ઉપર હાથ મૂકીને, નેત્રો સીંચીને, રોમાંચિત થઈ. એ હસતા મુખથી જાણી જાણીને, પ્રિયતમ વડે, એકદમ પ્રત્યક્ષ ચિરસમય આલિંગન પામી હોય, અને સંલોગ સુખ પ્રાપ્ત કર્યું હોય, એવી બની ગઈ. (અર્થાત્ પ્રિયતમે ગાઠ દબાવેલી અને તેથી તદ્દસમયે બનેલી પોતાની હથેલી, પોતાના વક્ષ-સ્થલ ઉપર દબાવવાથી, જાણે પ્રભુએ સાક્ષાત્-આલિંગન કર્યું હોય, અને રમણસુખ આપ્યું હોય, એવું સુખ પોતાના મનના ભાવ દ્વારા તેણે પ્રાપ્ત કર્યું.)

(૧૯૮) સખિ, શ્રીકૃષ્ણ રસિકશિરોમણિ હોવા છતાં, તે પ્રિયાને બધાં આંતરિક રતિ-

ચિહ્નોથી ચિહ્નિત અને જાણ્ય સ્મૃતિ રહિત જોઈને વિસ્મય પામ્યા. (ભાવાર્થ—એ સખિ આંતરિક સંલોગ સુખ, પ્રિયના સ્પર્શોલા પોતાના હસ્તના સ્પર્શમાત્રથી અનુભવી રહી હતી, આ એક અદ્ભુત ઘટના હતી.)

(૧૯૯) (શ્લોક ૧૯૫માં જે વસ્ત્ર આપ્યું તે સખિના હાથમાં જ રહ્યું હતું તે વસ્ત્રની આમાં વાત કરે છે) તે સખિના હાથમાં મળેલા (આપેલા) વસ્ત્રને જ્યારે પ્રિયતમે પોતાના હાથ વડે પકડ્યું ત્યારે તે સખિનાં નેત્ર-કમલ વિકર્યાં, તેણે સીત્કાર કર્યો, અને કંપ અનુભવ્યો (આંતરિક સંલોગ સુખ લઈને જાણે ચમકીને જાગ્યા થઈ)

(૨૦૦) આશ્ચર્ય, આનંદ, હાસ્ય, કંઈક લજ્જા એવા વિવિધ આશયો (મર્મ-ભાવો) વડે, સામે ઊભેલા પ્રિયને તે નેત્ર-પ્રાન્તોથી (કટાક્ષથી) જોવા લાગી. (જોઈ રહી)

(૨૦૧) ત્યારે લજ્જા વડે કંઈક સંકોચાતી પોતાની કમલનયની પ્રિયાને જોઈને તેનું વસ્ત્ર તેને સત્વરે પહેરાવ્યું.

(૨૦૨) ત્યારે વિવિધ પ્રકારના રસભાવની ભાવના કરતી એ કમલનયનીનાં નેત્રોનું, સૌંદર્યોના ધામ રૂપ પ્રિયતમનાં નેત્રો સાથે, કમશઃ દંઠ બંધન બંધાઈ ગયું. (અર્થાત્ ઉભયના નેત્રોનું તાટક લાગ્યું) તે સમયે સખીના મનમાં એકદમ એવો ભાવ થઈ આવ્યો કે પ્રિયતમ એકાંતમાં મળે તેા આમ કરીને આમ આ વસ્ત્રની અંધિ છોડી નાખે! એમ વિચારતાં તેણે પોતે જ તે પ્રમાણે કરી દીધું. (અર્થાત્ પોતાના કટિ-વસ્ત્રની અંધિ પોતે જ છોડી દીધી.)

(૨૦૩) ત્યારે પ્રિયાએ (પોતાના) પગમાં પડેલા વસ્ત્રને જોઈને, અને (પછી) એકદમ પ્રિયતમના

સુખ સામું જોઈ ને, લગ્નથી ઉદ્ભવેલા હાસ્ય પૂર્વક નજર નીચી કરી દીધી. એકદમ હાથ વડે વસ્ત્રને લઈ લીધું. પણ ઉત્પન્ન થયેલા આનંદના ઉદ્દેશને લીધે એ વસ્ત્ર ત્વરાથી પહેરવાનું ભાન એને રહ્યું નહિ.

(૨૦૪) ત્યારે હર્ષથી પાસે આવીને, જેની સ્મિતશોભાથી કામદેવ લગ્ન્ય છે એવા પ્રિયતમે, પોતાના સુંદર હસ્તમાં લઈને એ વસ્ત્ર તેને પહેરાવ્યું. (સખીએ પોતાને હાથે પોતાની વસ્ત્રપ્રથિ ખોલી દીધી, હાથમાં લીધું છતાં પહેરવાનું ભાન નથી-આ બધું જોઈને પ્રભુને હાસ્ય તથા હર્ષ પ્રગટ થયો છે એમ કહે છે.)

(૨૦૫) (હવે બીજી ગોપીની વાત વર્ણવે છે.) કોઈક રસાંગીએ, પોતાની પાસે જિલેલી કોઈ સખીને (મજના આભૂષણ રૂપ જેનું અંગ છે એવી સખીને) વસ્ત્ર આપતાં પ્રિયતમના હસ્તકમલનું પ્રતિબિંબ પોતાના સ્તનમંડલમાં પડતું જોયું. તે વખતે તત્ક્ષણ એને એમજ લાગ્યું કે પ્રિયતમ મને જ વસ્ત્ર આપી રહ્યા છે. (બીજીને અપાતું વસ્ત્ર પોતાને જ અપાય છે એમ લાગ્યું તે તેના મનની કલ્પનાશીલ ભાવવશાતાની સ્થિતિ સૂચવે છે.)

(૨૦૬) તે વખતે જ તેનું અંગ રોમાંચિત થયું. જાણે ક્રીડા કરતી હોય તેમ નેત્ર-પ્રાન્તો નમી ગયા અને હસી ઊઠ્યા. તેના બને મનોહર નેત્રો-વિકસિત થયાં. અહા! હર્ષની પ્રચુરતાથી અંગ એવું શિથિલ થઈ ગયું કે તેના હાથમાંથી નીવી (વસ્ત્ર, ચણિયો) સરી ગયો તેની પણ તે રસભરેલા અંગવાળીને ખબર પડી નહી.

(૨૦૭) તે જ પ્રમાણે (જેમ ગોપીને વસ્ત્ર સરી ગયાની ખબર પડી નહિ, ભાવવશ બની ગઈ, તેમ) પ્રભુને પણ થયું. થોડીવાર સુધીમાં સુંદર પુતળીની

જેમ ચિત્રમાં ચીતરેલી હોય તેમ સ્થિર ઊભી રહેલી પ્રિયાને પોતે જોઈ જ રહ્યા. તેનું પૂર્વવૃત્તાંત (પૂર્વ જન્મની અભિલાષા અને પોતે-આપેલું વરદાન જાણતા હોવાથી, તેના ભાવથી પહેલાં પણ પોતાને સંતોષ થયેલો હોવાથી “અને હવે હું શું આપી દઉં?” એ બાબતમાં એ ઉદારમૂર્તિને પ્રશ્ન થઈ પડતાં તેના સામું જોઈ રહ્યા અને તેને વશ બની ગયા.

(૨૦૮) હે સખિ, તે વિકસિત નેત્રકમલવાળી પ્રિયા, પ્રિયતમના આ પ્રકારના ભાવને જોઈને (દષ્ટિ દ્વારા જાણી લઈને) સંતપ્ત બની. જેવી જલ વિનાની માછલી બને. (પ્રિયના હૃદયમાં રસદાન કરવાનો ભાવ પ્રગટ થયો છે છતાં પોતે તે લઈ શકતી નથી. એ વિચારે જલરહિત મીનવત્ સંતપ્ત થઈ.)

(૨૦૯) હે સખિ, હરિના ભાવભરપૂર સમુદ્રમાં મગ્ન થયેલી તેને, સામે પ્રિયતમ ઊભેલા છે એટલું પણ ભાન રહ્યું નહિ.

(૨૧૦) હે સહચરિ, તેનો તેવો ભાવ જાણીને, પ્રિય પોતે તે સહન કરવાને અશક્ત બન્યા. (ગોપી સંતપ્ત થઈ તે પ્રભુ સહી શક્યા નહિ) પ્રણયના ભારથી જેમ સખી સહન કરવાને અશક્ત બની હતી તેમ, (પ્રભુ પણ અશક્ત બન્યા.) તરત જ આવીને તેના વિપુલ (વિસ્તૃત) કટિ-પ્રદેશમાં સુંદર રીતે વસ્ત્ર પહેરાવ્યું અને પછી કટિમેખલા ખાંધી આપી.

(૨૧૧) એ સુમુખીએ જોયું કે પ્રિયતમ સામે જ ઊભા છે અને વસ્ત્રના પાલવને સત્વરે મસ્તક ઉપર ધરાવી રહ્યા છે. ત્યારે તેણે પ્રિયતમને છાતી ઉપર વસ્ત્રનો પાલવ ગોઠવવા પ્રેર્યાં. અને આમ થતાં તેનો તાપ નિવૃત્ત થયો.

(૨૧૨) (વળી) કોઈક પ્રિયા વિચારવા લાગી કે એ સુકુમારીને પ્રિય આમ સ્પર્શ કરી રહ્યા છે તો મને પણ આવું કેવી રીતે થાય ?

(૨૧૩) (ઉપર જણાવેલી પ્રિયા) મનોરથના સાગરમાં રૂબકી-મારવાથી બીજું બધું ભૂલી પડેલી જાણે (ખરેખર) પ્રિયનો સ્પર્શ પ્રાપ્ત થયો તો એવો ભાવ થઈ આવતાં, પુલકિત બની.

(૨૧૪) હે સખિ ! ત્યારે કોઈક રસયુક્ત સુભવૈકવેદ્ય ભાવ વડે તે ગોપી અતિ શિથિલ બનેવાળી બની ગઈ અને શરદકમલના ગર્ભની શોભાવાળી (સુંદર લાલ રંગની તેજસ્વી) નીવી એ કૃશાંગીના બે હાથમાંથી સરી ગઈ.

(૨૧૫) પછી પ્રિયતમે-સ્મિતની શોભાથી એ-પ્રભુને સંમોહિત કરતા પ્રિયતમે-એ કમલ-મળને જોઈને (તેની પાસે આવીને) પ્રેમની અસ્પર્શી ભિન્નયેલા બનીને, તેને પણ વસ્ત્ર પહેરાવ્યું.

(૨૧૬) એક પણ પ્રિયા સાથે એ કરુણાનિધિએ જોવીલા કરી તે બધી જ કહેવાનું મારે મારે અશક્ય છે તો બધાં ગોપીજનો સાથે જે જે કર્યું તે તે કહેવાય જ કેવી રીતે ?

(૨૧૭) હે સખિ ! જે ગોપીના મનમાં જેવો ભાવ થયો તેની સાથે તત્ક્ષણ તેજ રીતે (તેના અવનુસાર) લીલા કરતાં કરતાં, એ અતિ નેહામ, આદ્ર, હાસ્યયુક્ત દષ્ટિવાળા પ્રભુએ જે પહેરાવ્યાં તે યોગ્ય જ છે. કેમકે એ ધનશ્યામ મધુ પોતે જ, નવધન સાથે શોભતી વીજળીઓ જેવી પ્રિયાઓના ભાવરૂપી સમુદ્રના વિચિત્ર વિપુલ તરંગોના (અદ્ભુત મોટાં મોટાં મોજાઓના) વિશ્રામસ્થાન રૂપ છે. (અર્થાત્ બધાં ગોપીજનોના ભાવતરંગો પ્રિયતમમાં જ આવીને સમાઈ રહ્યા છે.)

(૨૧૮) હે સખિ, રસ-સાગર એવા પોતાનામાં, મુગ્ધાક્ષિઓના મુખ્યદ્રની દષ્ટિ પડવાથી, જે નિબંધ અને સ્નેહસાગરની ભરતી ઝડી તે રસસ્નેહ કુમારિકાઓમાં પડ્યો અને તેમને લીજવીને ગોપીઓનાં-સ્થિર અને સહજ સ્નેહની સરિતા રૂપે તેનું ઐક્ય પ્રાપ્ત કરતો (બધાનો રાગ એકત્ર થતો થતો) ફરી પાછો નિજ સહન હરિમાં પ્રાપ્ત થયો. (અર્થાત્ પ્રભુ પોતે રસસાગર છે તેમાં ગોપીજનોનો સ્નેહ તેમની દષ્ટિ દ્વારા ભળ્યો; અને આધિક્ય થતાં તેની ભરતી ચઢી. તેનાથી ગોપીઓને ભીજવી દીધી; પાછા સ્થિર સહજ રાગ રૂપે તે રસ એકત્ર થઈ પ્રિયતમમાં આવી સમાયો.) [ભાવાર્થ પ્રભુના રસ સાથે ગોપીજનોનો સ્નેહ ભળ્યો ફરી એ સ્નેહ અને રસ ગોપીઓના ઉપર વરસ્યો. ગોપીઓ તેથી ભિન્ન ગઈ. રસખસ બની ગઈ. એમનો ઉચ્છલિત રસ અને સ્નેહ સ્થિર બન્યો અને સહજ સ્નેહ રૂપે પુનઃ પ્રભુમાં જોડાઈ ગયો. અંદ્રના આકર્ષણથી સાગરમાં ભરતી ચઢે છે, એ સાગરનું જલ મેઘરૂપ બની વરસે છે, ત્યાંથી સરિતાઓ વહે છે ને તે માછી સાગરમાં ભળે છે. આનું રૂપક આપીને ગોપીજનોના તથા પ્રભુના મનોભાવોનું વર્ણન કર્યું છે.]

વસ્ત્રપરિધાનલીલા અહીં પૂરી થાય છે.

(૨૧૯) હે સખિ, શું અહીં ભગવાને એમને વસ્ત્રો પહેરાવ્યાં કે પોતાના રસસમસ્વનું (બધાજ રસનું) તેમને દાન કર્યું કે યોવનદાન કર્યું, એ ખરેખર નિશ્ચય કરવાનું શક્ય નથી કેમકે તે સમયથી મધુર મધુર ભાવો એક સાથે (એમનામાં) પ્રગટ થવા લાગ્યા. (અર્થાત્, ગુદા-ગુદા પ્રકારના ભાવો એક સાથે પ્રગટ થવાથી એ શાનું પરિણામ છે તે નિશ્ચય થઈ શકે નહિ વસ્ત્ર પહેરાવવાથી કે રસદાન કરવાથી કે યોવન પ્રાપ્ત કરાવવાથી યથા કઈ રીતે થયા તે નક્કી થતું નથી-આ બધું જ આખું એવો આશય છે. વસ્ત્ર પહેરાવવાની વિષે

સંપૂર્ણ રસદાન કર્યું. વયમાં કુમારિકાઓ છતાં ભાવાત્મક રીતે યૌવન પ્રાપ્ત કરાવ્યું. રાસોત્સવ માટે યોગ્ય બનાવ્યાં.) [મૂલમાં ભગવાન માટે વિકારિન્ શબ્દ મૂક્યો છે કેમકે એકોઽહં બહુ સ્વામ્ય એ શ્રુતિ અનુસાર પોતે અનેક રૂપે થયા છે તેમ અહીં પણ પોતાના સર્વરસનું દાન કરીને, ગોપીજનોને ભગવદ્રૂપ બનાવી, પોતે અનેક રૂપે થયા છે.]

(૨૨૦) હે સખિ, હવે સમયના ક્રમ વિના જ, દેવાંગનાઓને પણ મોહ ઉપજાવે એવું અતિ પ્રગટ નવલ યૌવન તેમને જે પ્રાપ્ત થયું તે તેમના અંગોનો શુભ (સામર્થ્ય) નથી, તેમણે કરેલા પ્રતનો શુભ નથી; અથવા બીજા કશાનો નથી પરંતુ તે તો પ્રિયતમનાં અદ્ભુત રસભાવથી ભરેલા કટાક્ષાનું જ પરિણામ છે. (અર્થાત્ પ્રિયતમે એવાં અદ્ભુત કટાક્ષ કર્યાં કે જેથી કુમારિકાઓને નવલ યૌવન પ્રાપ્ત થઈ ગયું.)

(૨૨૧) અરે ! તેમની આવી વયનીજ શી વાત કરવી ? કેમકે હે સખિ ! ઉદારરસ સાગરથી રસ પુરાતાં, તેમનું શ્રી અંગ આદિ બધું જ રસરૂપ બની ગયું, કે જે લક્ષ્મીને પણ પ્રાપ્ત થયું હુલ્લભ છે.

(૨૨૨) હે સખિ, જેવા જેવા ભાવવાળું શ્રીકૃષ્ણનું મન આ ગોપીજનોમાં પ્રવેશ પામ્યું તેવા તેવા ભાવોજ તેમના અંગોમાં અને અંતઃ-કરણમાં પ્રગટ થયા.

(૨૨૩) વસ્ત્ર પહેરાવતાં પહેલાં પ્રિયતમનું મન, જે મૃગાક્ષિઓનાં અંગોમાં હતું તે, તે પછી તેમના નેત્રોમાં દર્શાતા નૂતન ભાવને લીધે તે નેત્રોમાં જ પ્રવેશ પામ્યું; ત્યાંથી તે નીકળ્યું જ નહિ.

(૨૨૪) પ્રિયનું અતિમધુર ઉદાર મન જોઈને તેમનું બધું જ લેવા માટે, ચિત્તધારાનું અવલંબન

કરીને (મનરૂપી દોરી જોડીને-પકડીને), સુંદર-નયન માગે પ્રિયતમના અંતરમાં પ્રવેશ કરીને, એ કુશાંગીઓએ, લોભ ઉત્પન્ન થવાથી, પ્રિયતમનું બધું જ પોતાનું કરી લીધું. (સર્વસ્વ હરણ કરી લીધું.) [અર્થાત્ જેમ કોઈ ચોર દોરડું પકડીને, ઘરમાં પ્રવેશ કરીને બધું ચોરી લે, તેવું અહીં કર્યું. દષ્ટિ દ્વારા પોતાનું મન પ્રભુના મન સાથે જોડીને, પ્રભુના સમગ્ર મનનું હરણ કરી લીધું.]

(૨૨૫) ગોપીઓ વડે હરિના ચિત્તનું હરણ થયું તે વાત કામનૃપતિએ (ગોપીઓનાં) અપલ નેત્રોરૂપી સુંદર હાથ દ્વારા જાણી લીધી. (અર્થાત્ પ્રિયનું મનહરણ કરીને ગોપીઓનાં નેત્રો અપલ બન્યાં તે ઉપરથી કામદેવે તે જાણી લીધું.) તીક્ષ્ણ બાણ ચઢાવવામાં અપલ બનીને તે આવ્યો—(અર્થાત્ પ્રિયતમે કામમય દષ્ટિ કરી નેત્રકટાક્ષ કર્યાં.) હરેલી વસ્તુ પાછી અપાવવામાં તો તે અસમર્થ હતો, પરંતુ, અહો ! તેના પ્રતિનિધિરૂપે ગોપીઓનું ચિત્ત પ્રભુને એણે (કામદેવે) અપાવ્યું. (ગોપીજનોએ પ્રભુનું ચિત્ત હરણ કરેલું. તેના બદલામાં ગોપી-જનોનું મન કામદેવે પ્રભુને સોંપાવ્યું. અર્થાત્ પ્રભુએ કામમય દષ્ટિ કરી કટાક્ષ કર્યો તેથી ગોપીઓમાં પણ કામ પ્રગટ થયો, અને ગોપીજનોનું ચિત્ત કામવશ બની પ્રભુને અર્પીત બની ગયું. કામદેવ નીતિજ્ઞ-ન્યાય જાણનાર-મધ્યસ્થ બનીને તોડ કેમ કાઢવો તે જાણનાર હોવાથી આ વચલા તોડ કાઢ્યો. પ્રભુનું મન પાછું અપાવી શક્યો નહિ પણ બદલામાં ગોપીઓનું મન પ્રભુને અપાવી દીધું. પરસ્પર ચિત્તચોરી થઈ ગઈ. અને એ થવામાં પરસ્પરની કામવશતા કારણરૂપ બની.)

(૨૨૬) પોતાના મુખરૂપી ચન્દ્રથી વૃદ્ધિ પામેલા, પ્રત્યેક ગોપીના-રસભાવ-સાગરમાં, તેના તરંગો (મોંજ) વડે, લોભ કુડલવાળા પ્રિયતમે લાંબા સમય સુધી, અવગાહન કરતા રહ્યા. (રૂમકી મારી) (જેમ કોઈ સાગરમાં બેસીને તેનાં આવતાં

વડે નહાય, તેવી રીતે ગોપીઓના રસ-તરંગોમાં પોતે મગ્ન બની ગયા. સ્નાન કરતાં લોભ લોભ માટે લોભ કુડલવાલાં.

(૨૨૭) લગ્ન, પ્રિયતમને બધું સ્પષ્ટ બનેલું. સતત બાધક થાય છે. એમ બહુ વારીને ચતુરાઈપૂર્વક, ફેલાયેલા વિશાળ મનરૂપી પડિયામાં તેને ભરીને, ઊંચા મુખને ધરી નીચું કર્યું, અને ચરણમાં ઢેળતાં હોય તેમ) જોઈને જરા નેત્રમાં સ્થિર કરીને, પછી પ્રિયને કામ કરી દીધી. [અર્થાત્ કામભાવ પ્રગટ થતાં પ્રિયનું મનની વાત જણાવવામાં લગ્ન અંતરાય-રૂપ થાય માટે તેને દૂર કરવી છે તેથી પ્રથમ પ્રિયમાંથી નેત્રોમાં લાવ્યા. તેમના નેત્રો મુગ્ધ બની ગયાં.—પછી નીચું જોયું. (શરમથી નીચું જોવાઈ જાય) અને નીચું જોવાથી દષ્ટિ પ્રિયતમનાં ચરણ તરફ ગઈ એટલે જાણે કે એને ચરણમાં રૂપી દીધી—સમર્પણ કરી દીધી.]

(૨૨૮) અથવા લગ્નએ જ અતિ નિગૂઢ રૂપી અભિ મનોહર ભાવોને નિજ પ્રિયતમને અહીં અપાવ્યાં હતાં. તેથી (તે લગ્ન ઉપર) પ્રસન્ન થઈને પોતાનું પ્રત્યેક અંગરૂપી અનુકૂલ રહેઠાણ તે (તે લગ્નને) આપ્યું; જેથી પ્રિયતમના નેત્રોની અવલોકના પહે પહે વૃદ્ધિ પામે. (પ્રથમ હૃદયમાં જે અંગ પ્રવરી ગઈ, શા માટે ? નેત્રમાં લગ્નની ત્યારે પ્રિયતમ નેત્ર તરફ આકર્ષાયા તેમ હવે તે અંગપ્રતિ આકર્ષાય તે અર્થે.)

(૨૨૯) હે સખિ ! ગોપીજનોની દષ્ટિ પ્રિયતમનાં નયનકમલોમાં પ્રવેશ પામી, અને પ્રભુની દષ્ટિ ગોપીજનોનાં લોચન કુવલયોમાં પ્રવેશ પામી, તે તો એમને તથા આમને (બંનેને માટે) પ્રવેશ પરંતુ, બીજને જેવા માટે દષ્ટિ પાછી પોતાના સ્થાનમાં ગઈ. (પોતાના સ્નેહીઓનાં

સમગ્ર અંગનું અવલોકન કરવા માટે દષ્ટિ સામાના નેત્રમાં પેટેલી તે નીકળીને પોતાના નેત્રમાં પાછી આવી, આમાં શી ચતુરાઈ છે ? [અર્થાત્, નેત્રેનું ધરાઈને પાન કર્યાં કરવામાં જે રસ હતો તે અન્ય અંગના અવલોકનમાં ક્યાંથી હોઈ શકે ? એમણે એ સામાના નેત્રમાં લાગેલી દષ્ટિને બીજું જોવા માટે પાછી ખેંચી એ કંઈ યોગ્ય કર્યું નહિ.)

(૨૩૦-૩૧) હે સખિ, આ અબલાઓ પ્રથમ શ્રીકૃષ્ણના વચનામૃત સાગરોમાં રૂપી ગઈ, પછી પ્રિયતમ પાસે ગયેલાં પોતાનાં વસ્ત્રોની સારી રીતે શોધ કરવામાં તે (મેળવવા) પ્રયાસ કરવામાં રૂપી ગઈ, પછી પ્રિયતમના સૌન્દર્યસાગરમાં મગ્ન થઈ, પછી અપલતામાં (પ્રિયની તથા પોતાનામાં) મગ્ન થઈ, પછી પોતાના અંગને સુસંગત એવા વસ્ત્રપરિધાનરૂપી લીલાસમુદ્રમાં, પછી તે વસ્ત્રોની અંગ ઉપર યોગ્ય રચના કરવામાં મગ્ન થઈ. વળી પ્રતિક્ષણે નૂતન એવા વિવિધ રસ-ભાવરૂપી સમુદ્રોમાં રૂપી ગઈ. જેમાં જેમાં રૂપી તેમાંથી બહાર જ નીકળી. આ બધું કેમ અને કેવી રીતે બન્યું તે વિચાર કરતાં એ જ કારણ સમભય છે કે એ વજવર તથા કુમારિકાઓનો એવો પ્રભાવજ છે.

(૨૩૨) હે પ્રિય સખિ, હું જાણું છું કે આ પ્રમાણે ઉપર કહેલા બધા સમુદ્રો હવે, જેમ નદીઓ સમુદ્રોમાં સમાઈ જાય તેમ, (એકત્ર થઈને) એ કુમારિકાઓના નેત્રકટાક્ષોમાં સમાઈ ગયા. (અર્થાત્ તમામ પ્રકારના ભાવો એમના નેત્રોમાં જણાવા લાગ્યા.)

(૨૩૩) (ભાવાર્થ) તેથી આ નેત્રકટાક્ષોને જેમને સ્પર્શ થઈ રહેલો છે, (એ કટાક્ષ જેમના ઉપર પડી રહ્યો છે) એવા શ્રી ઘનશ્યામસુદર નંદનંદન એજ વખતે કમશઃ તે તે ભાવોને અનુભવવા લાગ્યા. (અર્થાત્ ગોપીજનોના હૃદયમાં

જે એક ભાવ પ્રગટ થાય તે તેમના નેત્રમાં આવે અને કટાક્ષ દ્વારા, એજ વખતે એ ભાવ પ્રિયતમના હૃદયમાં પહોંચી જાય, વળી જીભે ભાવ ગોપીના હૃદયમાં, નેત્રમાં અને નેત્રકટાક્ષ દ્વારા પ્રિયતમના હૃદયમાં અનુભવાય, એમ એકી વખતે અને ક્રમશઃ એ ભાવોનો પ્રભુ પણ અનુભવ કરે છે.

(૨૩૪) એ ગોપીજનોના ભાવો પોતાના હૃદયથી જાણીને પ્રભુ તેમને વશ થયા. ગોપીજનોનો સ્વભાવજ એવો બની ગયો છે કે તેમને અન્યા-સક્રિત રહી નથી. (અનન્ય બન્યા છે) અને એ બધાં ભગવાનના ચરણકમલના સ્પર્શનીજ (ભગવત પ્રાપ્તિનીજ) અભિલાષાવાળાં બન્યાં છે; આ જાણીને એમનું અભિલષિત સુખ આપવાને અને પોતાનું ઇચ્છેલું સુખ લેવાને પ્રિયતમ હાસ્યપૂર્વક કહેવા લાગ્યા. (શ્લોક ૨૩૭ સાથે સંબંધ).

(૨૩૫) ગોપીઓએ પોતાનાં નેત્રકમલોના કટાક્ષ વડે, અતિ ઉદાર, અત્યંત ગૂઢ અને મધુર મધુર ભાવોને કંઈક દૂરથી દર્શાવીને, નિજસ્વામીનું સમગ્ર ચિત્ત લોભાવીને, પ્રિયને પોતાને વશ કરી લીધા. ત્યાં હવે શો અંતરાય બાકી રહ્યો ?

(૨૩૬) અને જેને માટે પોતાનું સર્વસ્વ છે એવા પ્રિયતમ પોતે જ સામે ઊભા છે, દૃષ્ટિપથગત થયા છે (પોતાની દૃષ્ટિ તેમનામાં લાગી રહી છે) અને પોતાના નેત્રોના ભાવોના સંચય રૂપ બન્યા છે, (પોતાના ભાવો પ્રિયના હૃદયમાં વસ્યા છે) એ વધુ યોગ્ય થયું છે કેમકે તેથી કરીને (બંનેની દૃષ્ટિના મિલનથી પ્રિયતમ પોતે જ તેવા તેવા ભાવો અનુભવી રહ્યા છે.)

(૨૩૭) (હવે પ્રિયતમ કહે છે :-) હે પ્રિયાઓ, તમારાં રસમય નયનસાગરનાં, ઊછળતાં કટાક્ષ-રૂપી મોજાઓ વિવિધ ભાવોરૂપી રત્નોને બહાર

કે અત્યંત ધનવાન બનીને (વિશેષ ઉદાર મનવાળો બનીને સતોષ પ્રાપ્ત કરીને (હવે) કંઈક કહું છું.

(૨૩૮) તમારા મનના ભાવો જાણીને હું મારી વાણીને ચપલ બનાવી રહ્યો છું. (અર્થાત્ કહી રહ્યો છું) પરંતુ તમારામાં તો તે સ્થિર છે. (એ ભાવો તમારા પોતાના જ છે અને દૃઢ છે) છતાં, તમે કંઈ પણ બોલીને બતાવતા નથી એ આશ્ચર્ય છે !!

(૨૩૯-૪૦) તમે અન્વેષણ કરેલી (શોધેલી) એવી તે ઇષ્ટદેવી કાત્યાયનીએ વ્રત નિયમ અને પૂજનથી સંતુષ્ટ થઈને પ્રસન્ન થઈને આપણા બંનેના કાર્ય માટે, પોતપોતાના લાંબા સમયથી એકત્ર કરેલા એકાંતિક-ગુપ્ત મનોરથો પૂર્ણ થવા માટે, એવું કંઈક કહી આપ્યું.

(૨૪૦) કે જેના વડે અત્યંત વૃદ્ધિ પામેલા ભાવવાળા તમોએ, લાંબા સમયથી તમે દરેકે મને પતિ તરીકે પ્રાપ્ત કરેલો તે, જાણે કે મારા વડે તમારું પાણિ-ગ્રહણ થઈને એ ઇચ્છા સિદ્ધ થઈ હોય તેમ, સ્વાભાવિક રીતે જ (તમારા) પોતાના ચિત્તમાં મને જ જાણીને (અર્થાત્ હું જ તમારા મનમાં બિરાગ્યું છું એ જાણીને) માલા, ચંદન, પુષ્પસમૂહ (પુષ્પો), તાંબૂલ, વગેરે દ્રવ્યોથી મારું જ પૂજન કર્યું છે; જાણે કે હું જ તમારી સામે પ્રગટ થયો હોઉં તેમ. પ્રેમાદ્ર ભાવયુક્ત થઈને, સર્વાત્મભાવે કરીને, મારું જ પૂજન કર્યું છે. (કાત્યાયની પૂજન મિથે મારું પૂજન કર્યું છે.)

(૨૪૧) હે સુનયનીઓ, આવું પૂજન તો કોઈપણ સ્થળે (કદી) થયું નથી, થશે નહિ, અને થતું પણ નથી. કેવું પૂજન? જેમાં પોતાના આત્માથી માંડીને સર્વસ્વનું નૈવેદ્ય કરવાનું હોય, જેમાં આ વિવિધ પ્રકારના રસથી ભરેલાં અને

પુષ્પો બની જાય (નેત્રે રૂપી પુષ્પો) અને એમ જ હું-પૂજને ગ્રહણ કરનાર-પ્રત્યક્ષ પ્રગટ થાઉં, આવું પૂજન તો સાચું ન મૂતોસ્ત્યપિ (થયું નથી ને થશે પણ નહિ.)

(૨૪૨) (હવે) મારા ચિત્તમાં એવા વિચારો ઉદ્ભવે છે કે—આમની પૂર્વ-પૂજા (કાત્યાયની પૂજન)નું કલ ખરેખર શું હોઈ શકે? કેવી રીતે હોઈ શકે ?

(૨૪૩) જો કે એઓ તો એમની પૂર્વપૂજના કલરૂપે આને જ (મારું પૂજન પ્રાપ્ત થયું તેને જ) નિશ્ચયપૂર્વક માને છે તેઓને આજ કલ પ્રાપ્ત થવું યોગ્ય છે; બીજું નહિ.

(૨૪૪) (ભાવાર્થ) સાધનથી કલ વધારે હોય (જેમ વૃક્ષ એક ઉછેરે, કલ ઘણા આપે, તેમ) તો આ તો આવું એકજ કલ થયું. એમ કેમ ? આ પ્રકારની વિશેષ ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છાવાળી (લોભયુક્ત) જેટલી વાણી હોય, તે અનુભવ થતાં, ખોટી (ક્ષીણ યુક્તિ-ગતિવાળી) સિદ્ધ થાઓ. (અર્થાત્ કાત્યાયની વ્રતરૂપી એક સાધન, અને પ્રિય મિલનરૂપી એક જ કલ આમ બન્યું. પરંતુ એક સાધનનાં અનેક ફળ મળવા જોઈએ. આ એકજ કેમ મળ્યું ? એવું લોભ કરીને ગોપીજનોને કહેતાં હોય તો, હવે પછી તેમને મિલન ઉપરાંત, અનેક પ્રકારના લીલા-વિહારો રૂપી કલો પ્રાપ્ત થવાના છે. એ અનુભવ થશે ત્યારે, 'એક સાધન અને તેનું એક જ કલ' એ વાત ખોટી પુરવાર થવાની છે.

(૨૪૫) (ભાવાર્થ) અત્યારે તો નિવેદન, પછી આગળ જતાં ભોગરૂપી કલ-એમ તે બંનેમાં લેદ પડે, એમ માનવાનું નથી. પૂજને અંતે જ મારો ભોગ રહેલો છે. [અર્થાત્ હમણાં વ્રત કર્યું એ સાધન અને પછી વિહાર-લીલા-અથ પ્રાપ્ત થશે

ત્યારે કલ થશે એવો લેદ નથી. આ માર્ગમાં સાધન અને કલનું એકથ છે. જે સાધન તે જ કલ-વ્રત કરતી વખતે પણ પ્રિયતમનું સુખ તેમજ અંતરમાં અનુભવ્યું જ છે. (એ પ્રકારનું વર્ણન અગાઉ આવી ગયું) વ્રતાને પણ વચ્ચે-આદિ મિષથી પ્રિયનું સુખ મળ્યું, એ વર્ણવ્યું જ છે, અને પછી પણ રાસાદિ સમયે વિશેષ પ્રકારનું સુખ મળવાનું જ છે.)

(૨૪૬) હે મૃગાક્ષિ, હવે અહીં આ મોટું આશ્ચર્ય તો જુઓ, સાધન તમે કર્યું અને મારું ઇચ્છિત કલ મને મળ્યું.

(૨૪૭) અને સખીઓ, હું તો એમ જ માનું છું કે તમે વ્રતનો આરંભ કર્યો તે મારી ખાતર કર્યો છે. જેથી કરીને મારું વાંચિત કલ ખૂબ ખૂબ મને મળ્યું છે. તેમજ મળશે,

(૨૪૮) ના, ના; એમ નહિ. તમે વ્રત તો તમારે પોતાને માટે જ કર્યું છે એ નક્કી પરંતુ તમે તે જ હું છું. (પરમ સ્નેહને લીધે આપણું એવું એકથ છે અલેદ છે.) એટલે તેથી કરીને જ તમારા વ્રતનું કલ મને મળ્યું.

(૨૪૯) આમ તમારા પૂજનથી સંતુષ્ટ થયેલો હું જીભઓને દુઃપ્રાપ્ય એવું આ વરદાન તમને આપું છું. હું હમેશાં તમારો ઋણી છું; તમારી સાથે સ્નેહસંબંધથી જોડાયેલો છું; તમારે વશ બની રહ્યો છું.

(૨૫૦) (હવે વરદાન આપતાં કહે છે :-) તો તમે આ લોકપ્રસિદ્ધ શરદ ઋતુની રાત્રિઓમાં મારી સાથે રમણ કરશો. (શરદ રાત્રિઓ લોકમાં પણ રમણ માટે યોગ્ય ગણાય છે.) એ રાત્રિઓનું સૌન્દર્ય કેવું હશે? તો કહે છે મોગરાનાં ખીલેલાં પુષ્પોરૂપે જાણે તે રાત્રિઓ હશે. મારી સાથેનું

રમણ સર્વાત્મભાવે કરીને જ પ્રાપ્ત થાય છે. તમે પણ એવો સર્વાત્મભાવ પ્રાપ્ત કરીને મારી સાથે રમણ કરશો. [લૌકિક શારદ રાત્રી:—એમ કહેવાનું પ્રયોજન એ કે અલૌકિકમાં સર્વાત્મ સહકાળ છે. પરંતુ, લોકોમાં જેને શરદ ઋતુની રાત્રિઓ કહે છે તે સમયે. વળી અલૌકિક નિત્ય-સિદ્ધ-રાત્રિઓમાં સર્વાત્મભાવે મારી સાથે રમણ કરશો ત્યારે લૌકિક શારદ રાત્રિઓ હાસ્ય કરી રહી હશે.]

(૨૫૧) વળી એ રાત્રિઓ કેવી હશે? ઉદય પામતા નિષ્કલંક ચંદ્રનાં સુન્દર અરુણ નૂતન કિરણો વડે વૃક્ષોની પંક્તિઓ અરુણરંગી બનવાથી, નવીનતા લાગવાથી, એ રાત્રિઓ મનોહર બની હશે.

(૨૫૨) એ સમયે ચંદ્રના ઉદયને મિષે, મારો ભાવ ઉદય થશે અને ચંદ્રનાં અરુણ કિરણોને મિષે મારો અનુરાગ ઉત્પન્ન થઈ, વનની વૃક્ષવેલિઓનું રંજન કરશે. (૧) રંજન-રંગવું તે (૨) રંજન-પ્રસન્ન કરવું તે [અલૌકિક ચંદ્ર પ્રભુના મન: સ્વરૂપ છે તે મનના ભાવરૂપ ઉદય પામશે અને મારા અનુરાગથી સર્વકોઈ સ્થાવર જંગમ પદાર્થો રંગાઈ જશે. તમે (ગોપીજનો) તો એ પ્રેમથી પ્રભાવિત થશો જ પણ વનની વૃક્ષવેલિઓ પણ પ્રસન્ન થઈ જશે. રમણ માટે આવું આનંદ-મય વાતાવરણ પ્રાપ્ત થશે.]

(૨૫૩) સુન્દર નીલકમલોની હારોનું ઊડતા ભરણા સેવન કરતા હશે તે વડે એવું સૂચવાશે કે તમારા વિશાલ નીલ નેત્રોમાં મારું રમણ સત્વર થશે. (અર્થાત્ હું તમારાં નેત્રોમાં રમી રહીશ-વળી, એ રાત્રિઓ અગાઉથી જ હર્ષપૂર્વક એવું કહી રહી હશે કે, ઉપર ઊગેલા સુધાકર (ચંદ્ર)ને લીધે પ્રાપ્ત થયેલા ભરપૂર હર્ષ વડે, ઉત્તમ પ્રકારનું સુન્દર રમણસુખ પ્રાપ્ત થશે.

(૨૫૪) નીલકમલના મકરંદનું પાન કરીને ઉન્મત્ત બનેલા બ્રમરો, અતિ મધુર ઝંકાર કરશે. તે ઉપરથી સૂચવાશે કે તમારાં નેત્રોથી અમૃતથી પ્રમુદિત બનેલો (હર્ષયુક્ત બનેલો) હું ઉન્મત્ત બનેલો એ રાત્રિઓમાં તમારી સાથે ગાન કરીશ.

(૨૫૫) કમલયુગ્મની દરેક પાંખડી ઉપર એકેક ઉન્મત્ત બ્રમર બેસશે અને એ બ્રમરોનું મંડલ (વર્તુલ) દરેક કમલ ઉપર શોભી રહેશે એ ઉપરથી જણાશે કે (એ રાત્રિઓમાં, મારી સાથે) તમે પણ આમ મંડલાકાર બનીને રાસ કરશો—અમર્યાદ રસમય રમણ કરશો.

(૨૫૬) બિડાઈ ગયેલા કમલમાં પણ, અતિ આસક્તિને લીધે, બ્રમર જેમ પ્રવેશ કરવા ઇચ્છે તેમ હું પણ તે સમયે તમારા મદ—ધેનથી સંકેત્યાયેલાં નેત્રોમાં (નેત્ર કિરણોમાં) અનુસરીશ એવું એ રાત્રિઓ સૂચવશે.

(૨૫૭) હે કૃશોદરીઓ, તરુપલ્લવો નીચા નમવાથી તેના ઉપર લાગેલાં પુષ્પગુચ્છો ઊંધાં થઈ જાય, છતાં તાનમાં આવેલ બ્રમરો (નીચે રહીને પણ) તેના રસનું પાન કરશે, તે ઉપરથી આપણા વિપરીત રમણનું સૂચન થશે. આવી એ રાત્રિઓ હશે.

(૨૫૮) જેમ બ્રમરો, નમીને ઊંધા થયેલા પુષ્પગુચ્છ ઉપર બેસે અને તેમના બેસવાથી, પુષ્પમાંથી મકરંદ ખરીને બ્રમરો ઉપર છંટાય, એવી રીતે જલવિહાર સમયે તમે મારા ઉપર જલસિચન કરશો (જલ છાંટશો).

(૨૫૯) એ રાત્રિઓ ચંદ્રોદય સમયે, ચંદ્રનાં કિરણોનો અરુણ રંગ વનમાં પ્રસરશે તે જાણે કે નૂતન પ્રકારના કામાનલરૂપ દાવાનલ જેવો લાગશે. (અર્થાત્ એ ચંદ્રકિરણરંગિત વન કામને પ્રગટ

કરશે. અને જેમ પવનની લહેરીઓથી દાવાનલ કમરો અધિક પ્રજ્વલિત થતો જાય તેમ ત્યાં શીતલ-મંદ-સુગંધયુક્ત વાયુથી, એ કામાગ્નિ ગોપીને અધિક પ્રજ્વલિત થતો જશે (અર્થાત્ પવનની લહેરીઓ વાતાં, અંતરમાં કામનું ઉદ્દીપન થશે) એવી એ રાત્રિઓ હશે.

(૨૬૦) યમુનાસ્નાન કરીને પવિત્ર થયેલો વન પુષ્પ વૃક્ષપલ્લવોને તમારી સાડીના પાલવોને, તમારા શૃંગારોને—સમગ્ર વનને ડરતાં ડરતાં સ્પર્શ કરતો હોવાથી એ સૂચવાશે કે એ બધું તમારા માટે જ સિદ્ધ થયું છે. [અર્થાત્ એ સમયે સમગ્ર વનશ્રી અને અન્ય પદાર્થો તમારે માટે જ (અલૌકિક વિહારસામગ્રી રૂપે) સિદ્ધ થયેલ હશે. તમે મહાભાગ્યવતી બનશો. મોટાઓની વસ્તુઓને ઊન બ્યક્તિ તો સ્પર્શ પણ ન કરી શકે. પરંતુ યમુનાસ્નાનથી પવિત્ર થયેલો હોઈને, પવન બધાંને ડરતાં-ડરતાં સ્પર્શ કરશે એવી એ રાત્રિઓ હશે (તાત્પર્ય કે એ રાત્રિઓમાં શીતલ વાયુ મંદ મંદ અતિએ વાશે.)

(૨૬૧) અગાઉ શિવજી દ્વારા કામને બાળવામાં આવ્યો હતો પરંતુ, તે જ વખતે તમારી દૃષ્ટિ તેના ઉપર પડતાં, તે જ્વલિત થયેલો. પવનને મિષે એ કામદેવનો પ્રાણજ એ સમયે વહન કરશે; એવી એ રાત્રિઓ હશે. [અર્થાત્ એ રાત્રિઓમાં માતો ત્રિવિધ પવન, કામરસનું ઉદ્દીપન કરી પવન આપશે.

(૨૬૨) એ વાયુ શીતળ મંદ સુગંધવાળો, જેમ ત્રિગુણયુક્ત, એ બાબતને હવે ખીલ પકિતથી વર્ણવે છે:—

હે સખિ, અગ્નિ સાથેની પોતાની મિત્રતા તોડીને, કામદેવ સાથે મૈત્રી બાંધીને, આ પવન વાઈ રહ્યો હશે, એમ હું મારું છું. તેથી

અગ્નિ પોતાનો શત્રુ છે એમ માનીને, પોતાની સાથે એવી શીતલતા લઈને વહેશે કે જેના વડે સમગ્ર પદાર્થો સત્વર ઠંડા પડી જાય. (અર્થાત્ પોતાના શત્રુ એવા અગ્નિનો નાશ થઈ જાય; એટલે કે સર્વત્ર સુખદાયક શીતલતા પ્રસરી જાય.) વળી, પોતાની પ્રિયાને માટે પુષ્પોનો પરાગ ચોરીને ચોરની જેમ સભ્ય મંદગતિથી ચાલતો હશે. (સુગંધયુક્ત અને મંદમંદ પવન વહતો હશે.)

(૨૬૩) વળી, એ રાત્રિઓ કેવી હશે? સુંદર ચંદ્રપ્રકાશમાં, મંદ પવન સાથે આવેલ રંગબેરંગી પુષ્પમાલાની પાંખડીઓ ખરીને, તેનાથી ભૂમિ છવાઈ ગઈ હશે. (એવી એ રાત્રિઓમાં મારી સાથે રમણ કરશો.)

(શ્લોક ૨૫૦ થી ૨૬૩ સુધીનું ૧૪ શ્લોકોનું કુલક અહીં પૂરું થાય છે.)

(૨૬૪) એ સમયે તમારા મુખનું સૌંદર્ય કેવું હશે? આકાશમાં ઊગેલા નિર્મલ ચંદ્રમાં, (તમારાં નેત્રો સાથે સામ્ય માટે) જે જે ખંજન પક્ષીઓ અથવા જે નીલકમલ અથવા તો જે મત્સ્ય મૂકવામાં આવે તો, કદાચ તમારા આખા મુખ સાથે ચંદ્રને સરખાવી શકાય. (અર્થાત્ તે સિવાય ચંદ્રની ઉપમા પણ તમારા મુખને આપી શકાય નહિ, એવું તે સૌંદર્યયુક્ત બનેલું હશે.)

(૨૬૫) (શબ્દાર્થ) હે સખિ, રાત્રિઓની અનંતતા છતાં પણ, જે તેઓ કમરો: અનંત ન બને તો જેમાંથી એક ચંદ્ર (તેના) નાથ બને. મારા પ્રત્યેક અંગ નામક નવરજનીઓ જે ઉચિત ન હોય તો આ મુખને મિષે ઉદય પામેલા તેના શ્વેત કિરણો હોય.

(૨૬૬) (ભાવાર્થ) મારું અંગ મેઘ છે તો તમે (તેમાંથી ઉત્પન્ન થતી) વીજળીઓ છો. મેઘ-

માંથી વીજળી ક્ષણે ક્ષણે ઉદ્ભવતી નથી. દૃષ્ટિ વડે તમે દૃશ્ય બનેા છે. તેમજ સતત મારામાં સ્થિતિ (પણ) રહે છે. (એમ હોવાથી) આ ભાવ-સંચય અન્યથા થશે નહિ, તે ભાવનું મેં જ પોષણ કર્યું છે. (તમારી મારામાં સ્થિતિ હોવાથી, મારા વડે જ તમે-તમારો ભાવ પોષાયેલો છે. દૃષ્ટાન્ત રૂપે-એમ માતાના ઉદરમાં સ્થિતિ હોવાથી બાળક તેના વડે પોષાય છે, તેના ભાવોથી ભાવિત બને છે, અને તે જીવનભર રહે છે. એ ગુણો જતા નથી. તેમ ગોપીજનોના મનની સ્થિતિ સતત પ્રભુમાં હોવાથી આમ બનશે.

(૨૬૭) તમારા નીલનેત્રપ્રાંતોમાંથી અંધકાર અને સુખચન્દ્રોમાંથી પ્રકાશ એમ આ બંને અંધકાર અને પ્રકાશ-એક સમયે પ્રસરી રહ્યા છે; આ શું? તે હું વિચારી રહ્યો છું. જતી વખતે અહીં અન્ય દૃષ્ટિથી પગલું પથ મુકાત નહિ. તમારા કરેલા વ્રતરૂપી સાધનથી આ પ્રમાણે અહીં શોક થાત.

(૨૬૮) તમારા નેત્રકટાક્ષનો સ્પર્શ પ્રાપ્ત કરનાર પણ આવો અસલ ભાવ પ્રાપ્ત કરે જ, તો તમારા જેવા અતિ વિશુદ્ધ બનેલામાં સદા એક રૂપ થઈને રહેનારનું તો કહેવું જ શું? (અર્થાત્ જે ભક્તો ઉપર તમારો દૃષ્ટિપાત થાય તેને પણ ઉચ્ચભાવનું દાન થાય, તો તમારામાં અત્યંત સ્નેહ સ્થાપન કરનાર ભગવદ્દીઓને તો તમારા જેવું જ સુખ પ્રાપ્ત થાય એ નિઃસંદેહ છે.

(દૃષ્ટાન્ત-તબ તા દિનતે વે લોક
સુખ સંપત્તિ ન ત્યજે
સુન સૂર સળનકી યહ ગતિ,
જે હરિ ચરન ભજે.
(જન્માષ્ટમીની વધાર્થ).

(૨૬૯) અરે હું પણ તમારા નેત્રકટાક્ષ વડે જ મારા પુરુષ-લક્ષણ-ભાવને પ્રાપ્ત કરું છું. બીજી કોઈ રીતે નહિ. આથી વધારે ખરેખર બીજું શું કહી શકાય?

(૨૭૦) તમારાં નેત્રકટાક્ષ વડે કરીને એમ થાય (અર્થાત્ મારામાં પુરુષ-લક્ષણ-ભાવની સ્મૃતિ થતાં જ તમારાં નેત્રો, મારા મનમાં મારી દૃષ્ટિ સમક્ષ-આવીને ખડાં થાય છે, એટલે કે હવે હું તમને કદી પણ ભૂલીશ નહીં.)

(૨૭૧) માટે, હે અબળાઓ, હવે તમે વ્રજમાં જાઓ, કેમકે કમલોના સમૂહનો સંકેત દૂર કરનાર, (કમલોને વિકસાવનાર) આ સૂર્ય સામે જ દેખાય છે.

(૨૭૨) આમ પોતે પોતાના પ્રાણેશનાં વચન, પ્રગટ થતાં હર્ષપૂર્વક તે સાંભળતાં, લવિષ્યમાં પ્રેક્ષનો અંગસંગ થશે, એવો વિશેષ નિશ્ચય થતાં, અહીં (તેમના હૃદયમાં) હર્ષના સાગરો પ્રગટ થયા પરંતુ, રેતીના કોટ સાથે જળ ભળી જાય તેમ, ગૃહગમનની (ઘેર જવાની) વાત સાંભળતાં તે અદૃશ્ય બની ગયાં. (લવિષ્યની આશાઓથી હર્ષ થયો).

(૨૭૩) જેમના પ્રતિભાવ જ એમનો (ગોપી-ઓનો) સર્વવિસ્મારક બની ગયા છે તે (પ્રભુ) સામે જ ભિભેલા છતાં તેઓ ઘેર કેમ જઈ શકે?

(૨૭૪) સામાન્યતઃ રણુરંગ-વિલાસ-મુગ્ધ બખ્તરધારી મહા શૂરવીરો પણ પોતાની સામેનો દરેક યોદ્ધો શાંત થતાં, (અર્થાત્ શાંત કરી દીધા પછી) પોતાને ઘેર જાય છે, એવી રીતે જ તે સુકટિવાળી ગોપીઓ પણ જાય છે.

(૨૭૫) એ શૂરવીરો જેમ વીરરસના પ્રબલ પ્રાગટ્યથી, અન્ય રસોને વીસરી જઈને પુનઃ સ્વપ્ને પ્રાપ્ત થાય ત્યાં સુધી તેને માટે આતુર કેમ હું તેવું જ આ ગોપીઓને બન્યું.

(૨૭૬) કોઈપણ પ્રકારે અને કોઈપણ સમયે તમને નિજ અંગ-સંગ આપે (એમ વિચારતાં) આના સમયથી ઇચ્છેલું પ્રાપ્ત કરીને, હર્ષ પામીને, મોની (પ્રભુની) ઇચ્છાથી તેઓ સ્વગૃહે ગયાં.

(૨૭૭) હે સખિ, એમના (પ્રભુના) વચનથી, પ્રેમપ્રાપ્તિ થશે, એ જ્ઞાન થતાં એ વચન તેમને પ્રિય થઈ પડ્યું. તેથી પ્રભુની આજ્ઞાથી, (વચનથી, વચન આનીને) તેમનું ગૃહગમન પણ યોગ્ય જ છે. (નહિ તો ન જાત.)

(૨૭૮) હે પ્રિય સખિ, હું તો એવું માનું છું કે પ્રભુ અમારા-ઉપર પ્રસન્ન રહો, અપ્રસન્ન થાઓ. એમ અગાઉ મસ્તક ઉપર અંજલિ કરી આજ્ઞા થતા, તે જ પ્રમાણે ઘેર જવાની વાત સાંભળતાં પણ હસ્ત બેડયા.

(૨૭૯) આ સમયે, ઘેર જવાનું કહ્યું છતાં એ સમયે જ ભિભા છે. એટલે પ્રિયાઓ સત્વર હર્ષ પામી તેમ ન હોત તો કદાચ એથી ભલકું થાત! એટલે પ્રિયતમના સાનિધ્યના પ્રભાવથી જ અમમતી ઘેર જવાની બાબતમાં પણ તેમને નિર્ભય નહિ.

(૨૮૦) પછી થોડા જ સમયમાં, પ્રાણનાથની પ્રિયગણો કુમારિકાઓ મોટી થઈને, નિર્દોષ સ્વભાવનીને, ભગવાને આપેલાં વરદાનવાળી સુખીને નિજ પ્રાણેશની સાથે વિહરવા લાગી.

(૨૮૧) [લીલા-પ્રસંગ પૂર્ણ થાય છે. વાર્તા કહેનાર સખી, શ્રવણ કરનાર સખી પ્રતિ, પોતાની અભિલાષા દર્શાવતાં કહે છે કે:—] આપણાં સ્વામિનીઓ, રસમયભૂમિવાળાં યમુનાતટમાં, અથવા નિકુંજમાં, કોઈ પ્રકારે, આપણી સંગે, પ્રભુ સાહિત પધારીને રમણ કરો અને એમની ચરણરજ સાથે આપણને રમણ પ્રાપ્ત થાઓ. [પોતાનું દાસત્વ દર્શાવે છે. યુગલસ્વરૂપની ચરણરજની વાંછના કરે છે. બંને સખિ બુદ્ધા બુદ્ધા બુધની હોઈને પોતપોતાના સ્વામિની બુદ્ધા હોઈને 'સ્વામિનીઓ' એમ કહ્યું છે.]

આજ આપણી માગણી છે. આથી વિશેષ સુંદર માગણી બીજી શી હોઈ શકે? (અર્થાત્ આજ આપણું સર્વોત્કૃષ્ટ અભિષ્ટ સુખ છે.)

(૨૮૨) આ પ્રમાણે, ચતુર્વિધ મુક્તિ પર્યાંતના પુરુષાર્થનો લ્યાગ કરીને, શ્રીમદ્ગોપીજનચરણ-દાસત્વ નામક મહાપુરુષાર્થની પ્રાપ્તિ અર્થે, આ રસસર્વસ્વ મેં કહ્યું છે.

આ નિર્મલભક્તિરસનું સર્વસ્વ, અમારા આત્મા, પ્રાણ, ઇન્દ્રિયો અને હૃદય-પ્રદેશમાં સ્વયં નિરતર વિરાજે. અર્થાત્ મને આ રસનો સર્વપ્રકારે સતત અનુભવ થયા કરો.

(૨૮૩) આ પ્રમાણે, શ્રીમદ્વ્રજવધુઓના વહાલાની ચરણરજના અભિલાષી શ્રીવિકૃલે રચેલું "સર્વસ્વમ્" સંપૂર્ણ થયું.

"ઇતિ, શ્રીમદ્ગોપીજનવદ્વલચરણકમલ-યુગલ એજ જેનું શરણુ છે એવા શ્રી વિકૃલેયરે રચેલું "રસ સર્વસ્વ" સમાપ્ત".

